

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**MİMARLIK TEORİSİ VE ELEŞTİRİSİNİN TAKTİKSEL
POTANSİYELLERİ: YAPILI ÇEVRE ÜRETİMİNDE ENSTRÜMANLAŞMAYA
KARŞI ÖZGÜRLEŞME POTANSİYELİ OLARAK TAKTİKSEL EYLEMLİLİK**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ayşegül ÇAKAN

Mimarlık Anabilim Dalı

Mimari Tasarım Programı

HAZİRAN 2018

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**MİMARLIK TEORİSİ VE ELEŞTİRİSİNİN TAKTİKSEL
POTANSİYELLERİ: YAPILI ÇEVRE ÜRETİMİNDE ENSTRÜMANLAŞMAYA
KARŞI ÖZGÜRLEŞME POTANSİYELİ OLARAK TAKTİKSEL EYLEMLİLİK**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Ayşegül ÇAKAN
(502151003)**

Mimarlık Anabilim Dalı

Mimari Tasarım Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ayşe ŞENTÜNER

HAZİRAN 2018

İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü'nün 502151003 numaralı Yüksek Lisans Öğrencisi Ayşegül ÇAKAN, ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı “MİMARLIK TEORİSİ VE ELEŞTİRİSİNİN TAKTİKSEL POTANSİYELLERİ: YAPILI ÇEVRE ÜRETİMİNDE ENSTRÜMANLAŞMAYA KARŞI ÖZGÜRLEŞME POTANSİYELİ OLARAK TAKTİKSEL EYLEMLİLİK” başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur.

Tez Danışmanı : **Prof. Dr. Ayşe ŞENTÜNER**
İstanbul Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri : **Doç. Dr. Funda UZ**
İstanbul Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Özgür BİNGÖL
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

Teslim Tarihi : **03 Mayıs 2018**
Savunma Tarihi : **08 Haziran 2018**

Aileme,

ÖNSÖZ

Tez süreci boyunca fikirleri ile bana yol gösteren, beni cesaretlendiren, sabrını ve katkılarını esirgemeyen değerli tez danışmanım, hocam Prof. Dr. Ayşe Şentürer'e; sağladıkları besleyici tartışma ortamı için tez jürim Doç. Dr. Funda Uz'a ve Doç. Dr. Özgür Bingöl'e sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Her zaman yanımda olan ve bana güç veren sevgili ailem annem Fatma Çakan, babam Mehmet Çakan ve kardeşim Veli Anıl Çakan'a sonsuz sevgi ve anlayışları için teşekkür ediyorum.

Lisans ve yüksek lisans eğitimim sürecinde entelektüel kazanımlar edinmemi sağlayan tüm hocalarıma teşekkürlerimi sunuyorum.

Yüksek lisans sürecimi motive ettiğini düşündüğüm Gebze Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü çalışma sürecimdeki tüm karşılaşmalarına ve şuan çalışmakta olduğum Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Bölümü çalışanlarına teşekkürlerimi sunuyorum.

Yazdıklarımı, düşündüklerimi paylaştığımda sabırla ilgilenip değerli öneriler verdiği için Zeynep Dünder'a ayrıca tez yazımı sürecimin son dönemlerinde iş yükümü paylaşan çalışma arkadaşlarım yine Zeynep Dünder, Rabia Akgül, Sevim Erdoğan ve Tuba Nur Olgun'a teşekkür ediyorum.

Destegini ve bana olan inancını her zaman hissettiren değerli dostlarım Esmâ Serra Çakır ve Aybala Çakmakçioğlu'na; İzmir-İstanbul arasında geçen tez sürecimde her zaman yanımda olan ve ihtiyacım olduğunda yardımlarını esirgemeyen sevgili dayıma, sevgili dostlarım Simge Gülbahar, Zahide Sena Güneş, Gizem Baloglu ve Tolga Atalay'a teşekkür ediyorum.

Haziran 2018

Ayşegül ÇAKAN
(Mimar)

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR	xi
ŞEKİL LİSTESİ.....	xiii
ÖZET.....	xv
SUMMARY	xix
1. GİRİŞ	1
2. YAPILI ÇEVRE ÜRETİMİNİN ENSTRÜMANLAŞMASI	9
2.1 Sermayenin Yeni Örgütlenme Biçimleri ve Yapılı Çevre Üretimi	13
2.2 Savunma Mekanizması Olarak Mimarlıkta Özerklik Tartışması ve Sınırları..	21
2.2.1 Mimarlıkta özerklik.....	22
2.2.2 Mimarlıkta özerkliğin ekonomi politik tarafından geri kazanılması	26
2.2.3 Mimarlıkta özerklik ve negatif eleştiri.....	27
2.2.4 Sosyal Özerklik	29
2.3 Bölüm Sonucu	33
3. MİMARLIK TEORİSİ VE ELEŞTİRİSİNİN TAKTİKSEL POTANSİYELLERİ.....	37
3.1 Mimarlık Teorisinin Yaşamsal Hale Gelmesi	44
3.2 Teorileştirme	49
3.2.1 Projektif pratik anlayışı	51
3.2.2 Hayalci gerçekçilik	54
3.2.3 Eleştirel eylemlilik (agency)	55
3.3 Teoriden Pratiğe Geçiş: Taktiksel Mekansal Pratikler.....	58
3.3.1 Ön-etkin (proaktif) eylemlilik.....	59
3.3.2 Taktiksel eylem için kavramsal açılımlar	62
3.3.3 Taktiksel mekansal pratikler	69
4. SONUÇ.....	111
KAYNAKLAR	119
ÖZGEÇMİŞ.....	127

KISALTMALAR

AAA	: Atelier d'architecture Autogérée
BER	: Building Education Revolution
KÖR	: Kunst im öffentlichen Raum
OSA	: Office for Subversive Architecture
OUA	: Office for Unsolicited Architecture
TAZ	: Temporary Autonomous Zone
U-TT	: Urban Think Tank

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2.1 : Yapılı çevrenin enstrümanlaşmasının kavramlarla şematik anlatımı.....	12
Şekil 2.2 : Yapılı çevrenin enstrümanlaşmasının ekonomik dönemeçlere paralel okuma şeması.....	20
Şekil 2.3: Mimarlıkta özerklik tartışması akış diyagramı.....	36
Şekil 3.1: DeLanda'nın çizgisel olmayan tarih görüşü ile mimarlıkta teori-pratik birlikteliğinin çaprazlanması.....	42
Şekil 3.2 : Mimarlıkta teorileştirmenin disipline dışsal meseleleri mimarlık epistemi içinde tartışabilecek şekilde yeniden kavramsallaştırılmasının diyagramatik gösterimi.....	51
Şekil 3.3 : Mimarlık teorisi ve eleştirisinin taktiksel potansiyellerinin sökümü.	57
Şekil 3.4 : Alejandro Aravena, Elemental, Quinta Monroy, 2003 (Url-1)	60
Şekil 3.5: OUA'nın organizasyon şeklinin aşamalarını anlatan akış diyagramı (Url-2).	62
Şekil 3.6: Ön-etkin pratikler için işleyiş diyagramı altlığı.	70
Şekil 3.7: Etkileşimli pratikler için işleyiş diyagramı altlığı.	72
Şekil 3.8: AAA / ECObox Projesi süreç işleyiş diyagramı.	76
Şekil 3.9: ECObox projesinin kentliler ve işbirlikçiler tarafından kullanımı (Url-3).	76
Şekil 3.10 : ECObox projesinin ilişkiler diagramı (Url-4).	77
Şekil 3.11 : ECObox projesinin farklı bir yerleşiminden görünüm (Url-4).	78
Şekil 3.12 : Kentsel Strateji / İzmir Vizyon Planı tasarımı süreç işleyiş diyagramı.	80
Şekil 3.13 : Kentsel Strateji, İzmir Vizyon Planı, diyagramatik çalışma, 2014 (Url-5).	81
Şekil 3.14 : Peter Fattinger, Veronika Orso ve Michael Rieper, "Eklenti. 20 Metre Yüksek"(Add on. 20 Höhenmeter.), 2005 (Url-6).	82
Şekil 3.15 : Fattinger-Orso Mimarlık / Eklenti(Add on) yerleştirmesi süreç işleyiş diyagramı.	83
Şekil 3.16 : Pitupong Chaowakul, 10 Kalori Kulesi, 2010(Url-7).	86
Şekil 3.17 : Supermachine Stüdyo / 10 Kalori Kulesi Projesi süreç işleyiş diyagramı.	88
Şekil 3.18 : Rozana Montiel, Cancha, 2015 (Url-8).	90
Şekil 3.19 : Rozana Montiel Mimarlık Stüdyosu / Cancha Projesi süreç işleyiş diyagramı.	91
Şekil 3.20 : Marshall Brown, Washington Park bölgesi üzerine dolu-boş ve mülkiyet analizleri (Url-9).	93
Şekil 3.21 : Marshall Brown, Smooth Growth proje önerisi (Url-9).....	94
Şekil 3.22 : Marshall Brown Projects / Smooth Growth süreç işleyiş diyagramı.	95
Şekil 3.23 : OSA'nın bünyesindeki ofislerin farklı ülke ve şehirlerdeki dağılımını gösteren diagram (Url-10).....	96
Şekil 3.24 : OSA/ Bakış Açısı (Point of View) projesi süreç işleyiş diyagramı.	98
Şekil 3.25 : OSA, Bakış Açısı (Point of view), 2012 (Url-11).....	98

Şekil 3.26 : If_Do / Granby Space Projesi süreç işleyiş diyagramı.	100
Şekil 3.27 : If_Do, Granby Space, 2016 (Url-12).....	100
Şekil 3.28 : U-TT / Metro Cable Projesi süreç işleyiş diyagramı.	104
Şekil 3.29 : U-TT, Metro Cable Projesi, 2010 (Url-13)(Url-14).	105
Şekil 3.30 : Soldan sağa Metro Cable İstasyonlarına entegre edilmiş müzik fabrikası, düşey spor salonu ve konut önerileri (Url-14).	106
Şekil 3.31: Fantastik Norveç'in karavan seyahatinden bir fotoğraf, karavan buluşması karikatürü (Harboe, 2012).	106
Şekil 3.32 : .Fantastik Norveç / Kolstad Canlandırma Projesi süreç işleyiş diyagramı.	108
Şekil 3.33 : Fantastik Norveç, Kolstad Canlandırma Projesi için yerel gazetede yer alan davet haberi (Url-15).	109
Şekil 3.34 : Fantastik Norveç, Kolstad Canlandırma Projesi diyagram çalışması (Harboe, 2012).	110

MİMARLIK TEORİSİ VE ELEŞTİRİSİNİN TAKTİKSEL POTANSİYELLERİ: YAPILI ÇEVRE ÜRETİMİNDE ENSTRÜMANLAŞMAYA KARŞI ÖZGÜRLEŞME POTANSİYELİ OLARAK TAKTİKSEL EYLEMLİLİK

ÖZET

Yapılı çevre üretimi sermaye ve işveren ile içkin bir ilişki içinde olagelmıştır. Tez toplumsal, kültürel, yaşamsal süreçlere servis vermesi beklenen mimarlık ürününün aslında dolaylı olarak ekonomi politik bir bakış açısıyla güdümlenen işverenin talepleri tarafından belirlendiği ve bu nedenle mevcut proje çokluğuna rağmen yeterince nitelikli proje birikimi oluşmadığı gerçekliğini sorun edinir. Etki alanındaki yaşamsallığı olumlu yönde değiştirme potansiyelini cebinde taşıyan mimarlık pratiği, ticari kaygılarla motive edilen bütçe sağlayıcıların yetkin bir şekilde kullandığı bir enstrüman haline gelmiştir-enstrümanlaşmıştır ve bu nedenle kendi anlam katmanı gözardı edilmiş, potansiyelleri askıya alınmıştır. Tez bu potansiyellerin gerçekleşmesine kaynaklık edebilecek düşünce düzlemini araştırmakta, bu araştırmayı örnek mimari pratikleri inceleyerek desteklemektedir.

Tezin ikinci bölümünde öncelikle yapılı çevre üretiminin enstrümanlaşması sorunsalının sökümünü yapabilmek için sermayenin mimarlık pratiğini tahakküm biçimleri incelenmektedir. Buradan sermayenin ve onun bağlı olduğu ekonomi politikasının karşıt düşüncelere karşı kendini yeniden biçimlendirme kabiliyeti olduğu çıkarımı yapılmakta ve bu durumun karşısına mimarlık faaliyetlerinde uygulayıcının sürekli farkındalık hali, bilinç durumu ve sermayenin gündemlerine karşı pozisyon alışı yerleştirilmektedir. Uygulayıcının eleştirel pozisyonunun belirleyicileri mimarlık disiplini içinde mimarlık teorisi ve mimari eleştiriye karşılık gelmekte ve tez bu noktada mimarlık teorisinde sermaye eleştirisi ile şekillenen özerklik tartışmalarını içeren literatüre başvurmaktadır. Mimarlığın episteminden gelişecek ve enstrümanlaşmaya karşı durabilecek olası araçları araştırmak üzere kurulan çerçeveden literatürdeki mimarlıkta özerklik tartışmaları irdelenmektedir.

Mimarlıkta özerklik tartışmasının açtığı eleştiri imkanlarıyla uygulayıcılar mimarlığın sermaye tarafından enstrümanlaştırılmasına karşı durabilecek eylem kabiliyeti edinebilir mi sorusu irdelenmiştir. Özerklik anlayışlarının polarize olduğu, farklı başlıklar altında değerlendirilmesi gerektiği çıkarımı yapılmış, bunlardan mimarlıkta özerklik amacıyla yola çıkan fakat katı disiplinler sınırlar üreten, mimariyi salt nesne olarak ele alan estetik veya biçimsel özerklik olarak adlandırılan özerklik anlayışlarının enstrümanlaşmaya karşı eylem üretme kapasitesinin sınırlı olduğu görülmektedir. Negatif eleştiri ile motive olan özerklik tartışmalarının savunmacı ve tepkisel bir düşünme biçimi oluşturması dolayısıyla eyleme kaynaklık edememesi eleştirilmiştir. Bir diğer alt başlık olan sosyal özerklik tartışmalarının, sadece sermayenin enstrümanlaştırma operasyonlarına karşı eleştirel olarak mesafelenmeyi değil, olumlu bir yaşamsallığın temelini atacak mimarlık pratikleri için yaratıcı ve bir ucu yaşantıya açılan eleştirel eylemi teşvik ettiği ele alınmaktadır.

Sosyal özerklik tartışmalarındaki düşünme biçimleriyle kesişmeler içeren güncel mimarlık teorisi içinde, mimarlık pratiğinde enstrümanlaşmanın dışına çıkıp olumlu mekansal nitelikler oluşturulabilmesi için teorinin eyleme kaynaklık edebilecek şekilde ele alınması üzerinde duran literatür incelenmiştir. Güncel teorinin, özerklik tartışmaları altında ele alınan negatif eleştirinin eleştirisi ile motive olduğu ve olumsuzlayıcı düşüncelere yer vermekten ziyade güncel gerçekliklerle eş zamanlı düşünme biçimlerini teşvik ettiği irdelenmektedir. Bugün birçok gerçekliğin bir arada bulunduğu ve gerçekliklerin sürekli değiştiği düşüncesi yeni dünya düzenine dair ipucu vermesi ve dolaylı olarak mimarlığın icra edildiği bağlama işaret etmesi açısından vurgulanmaktadır. Mimarlık teorisinin üst-anlatılarının hızla akmakta ve değişmekte olan gerçeklik içinde artık geçerli olmadığı ve her an değişmekte olan gerçekliği gündemine alabilecek görme biçimleri geliştirmenin elzem olduğu görüşü açılmaktadır.

Bu görüş çerçevesinde incelenen güncel mimarlık teorisinde anlık gerçekliklerle eş zamanlı, yeni dünya düzeninin karmaşık yapısına uyumlu, adaptif, çevik uygulanabilir bir teori kanalı olduğu görülmektedir. Buna karşılık güncel literatürde mimarlık teorisinin yok olduğu doğrultusunda argümanlar da üremiştir. Tez teorisinin tüm yaşamsal süreçlere içkin hale geldiği için artık farkedilmediği, teorisinin mimari tasarım süreçlerine entegre olması doayısıyla görünmez hale geldiği çıkarımıyla bu argümanın karşısında konumlanmaktadır. Tez bu kanalda yer alan mimarlık teorisinin farklılıklardan oluşan, bütünleşmeyen, mikro-politik, tekilleşen politik hedefler içeren bir yapı kazanarak üst-anlatılar olmaktan çıkıp ölçeklendiği, yaşantıya nüfuz eder nitelik kazanarak yaşamsal hale geldiği çıkarımını yapmaktadır.

Mimarlık kuramının ölçeklenmesi, kuramın kitaplardan çıkıp yaşamsal hale gelmesi; mimarlık teorisinin fiziksel, mekansal, yaşamsal, kültürel aşamalara yerleşip belirli bir zamanda belirli bir durum karşısında enstrümanlaşan mekansal süreçleri sorunsallaştırabilme kabiliyeti olarak evrilebilmekte ve sermayenin hükmettiği mevcut düzeni yer yer istikrarsızlaştırabilme potansiyeli taşımaktadır. Tez, ekonomi politığın oluşturduğu yaşamsal sorunları mimarlığın öznesi olarak mimarın, kişisel teorileştirme süreçleriyle irdelemesi, mimarın kaygılarının anlamlı bir mimarlık pratiğine rehberliği için teori ile şekillendirilmesine yardımcı olacak anlayışları irdelemektedir. Bu anlayışlar, *projektif pratik anlayışı*, *hayalci gerçekçilik* ve *eleştirel eylemlilik* başlıkları altında incelenmiştir. Projektif pratik anlayışı bugünün gerçekliklerinden yola çıkarak iktidar yapılarını analiz edip gelecek öngörülerini oluşturan; hayalci gerçekçilik, gerçekçi hedeflerle piyasa gerçekliğini değiştirmek için öngörüler üreten; eleştirel eylemlilik mimarın eylemliliğini ön plana çıkaran yaklaşımlar olarak değerlendirilir.

Mimarların ve mekan pratiği yapan diğer tasarımcıların, üst anlatsal teoriler yerine yaşama içkin durum tespitleri ve eleştirileri ile beşeri sorunlara karşı mimari tavırlar geliştirerek enstrümanlaşan mimarlık pratiğini enstrümanlaşmanın dışında konumlandırıran ve geleneksel mimarlık pratiğine alternatif olan yapma biçimlerinin izi sürülmüştür. İncelenen pratikler eleştirel ve teorik arka planı ile oluşturduğu proje motivasyonlarını gerçekleştirmek için taktikler geliştiren, işverenin mimarlık pratiğindeki belirleyiciliğinden özgürleşmenin olanaklarını deneyen pratikler arasından seçilmiştir. Bu taktikler De Certeau'nun *taktik* tanımları ile felsefe ve mimarlık kuramından yaklaşan düşünceler çaprazlanarak dört kriter (*Taktiğin Örgütlenmesi: Hiyerarşisiz / Taktiğin zamansallığı: aşamalı-aralıklı ve geçici / Taktiğin motivasyonu: sınır aşma arzusu / Taktiğin programı: gündelik aktiviteler*) olarak belirmiştir.

İncelenen pratikler Atelier d'architecture Autogérée (AAA), Kentsel Strateji, Fattinger Orso Mimarlık, Rozana Montiel Mimarlık Stüdyosu, Marshall Brown Projects, Office for Subversive Architecture (OSA), If _Do, Urban Think Tank(U-TT), Fantastik Norveç ve Supermachine Stüdyo olarak belirlenmiştir. Bu örneklem grubu işverenle olan ilişkileri incelenerek işleyiş diyagramları aracılığıyla “ön-etkin pratikler” ve “etkileşimli pratikler” olarak iki alt grupta incelenmektedir. Pratiklerin eleştirel pozisyonları, teorik arka planları, belirlenen 4 taktiksel kriterden hangileri ile bütçesel açıdan işverene olan bağımlılıklarını istikrarsızlaştırdıkları ve incelenen projelerde hangi yaşamsal çıktıların okunduğu sökümlü olarak belirlenen işleyiş diyagramları üzerinden irdelenmektedir.

Sonuç bölümünde mimarın işverenin öngörülerini doğrultusunda nesne-binalar üretmesi yerine öncelikle sorular ve kaygılar inşa ederek rolünü genişlettiği modelin, dünyanın içinde bulunduğu dönem göz önünde bulundurularak, avantajlar barındırdığı tartışmaya açılmaktadır.

TACTICAL POTENTIALS OF ARCHITECTURAL THEORY AND CRITICISM: TACTICAL ACTION AS LIBERATION POTENTIAL AGAINST INSTRUMENTALISATION IN BUILD ENVIRONMENT

SUMMARY

The construction of the built environment has been intimately related to the capital and the capital owners. This thesis focuses on the problem that although nowadays human being observes an architectural abundance, the accumulation of the architectural projects, which are supposed to serve to the community on cultural, social and vital processes, are not qualified enough because the product is actually determined by the demands of the capital owners with a political economy perspective. The architectural practice, which carries the potential to change the vitality of its sphere of influence in a positive way, has become an instrument that has been used competently by commercial providers motivated by commercial concerns. Therefore the meaning layer of the built environment is ignored and the potentials of the architecture have been suspended. The thesis investigates the plane of thought which can lead to the realization of these potentials and supports this research with the sample examination of architectural practices.

In the second part of the thesis, firstly the forms of domination of the capital on the production of the built environment are examined in order to be able to dismantle the problematic of the instrumentalisation of architecture practice. Following this examination, it is inferred that the capital and its economic policy are capable of reshaping against the contrary ideas, and in response to this situation, the architect's constant awareness and position against the capital's agendas are promoted in the thesis. The determinants of the architect's critical position correspond to architectural theory and architectural criticism in the discipline of architecture, and at this point, the thesis refers to the literature on *autonomy* discussions in architecture that are shaped by the criticism of the capital in architectural theory. The debate on autonomy in architecture and the criticism possibilities opened by this debate has focused on the question of whether critical action can be taken against the instrumentalisation of architecture by the architects and other space practitioners. Throughout this questioning; the thesis examines possible ways to stand against architecture's instrumentalisation through the discussion of autonomy in architecture.

It is deduced that autonomy conception in architecture is polarized and should be evaluated under different headings. It is seen that the concept of architectural autonomy, which is called as aesthetic or formal autonomy treats architecture as a pure object, which leads to produces strict disciplinary boundaries and seems to have limited capacity to produce action against instrumentalisation in architecture. The debate on autonomy in architecture which is motivating by negative criticism has been criticized for being unable to guide action in architecture by being a defensive, reactionary way of thinking and promoting distancing architecture from the

commercial outer world. Another sub-title, *social autonomy* discussions, is not only about critically distancing the capital's instrumentalisation operations but about promoting productive critical action for architectural practices that underpin a positive vigor.

In the contemporary theory of architecture, which has intersections with the forms of thinking in the social autonomy debates, the literature examined which focuses on the handling of the theory in order to be freed from instrumentalisation in architectural practice and thus create positive spatial qualities. It is argued that contemporary theory is motivated by the criticism of the negative criticism under the autonomy debates and encourages forms of simultaneous ways of thinking with concern for current realities rather than being adverse. In order to point out the new world order that indicates the context in which architecture is practiced, it is emphasized in the thesis that, in today's world, many realities come together and the realities constantly change. The superstructure of the architectural theory is not valid in the ever-changing realities era, thus it is essential to develop ways of seeing in architecture that can include realities that are changing at any moment on the agenda.

It is seen that in the current theory of architecture that examined in the framework of the thesis, there is a channel in the literature which determine theory as is adaptive, agile, applicable, compatible to the complex structure of the new world order simultaneously with the instant reality. On the other hand, in the current literature, there are arguments in the direction of the absence of architectural theory in 21th Century. It is situated against this argument that theory is no longer discernible because it has become intrinsic to all the vital processes, and that the theory has become invisible because it is integrated with the architectural design processes. The thesis deduces that the theory of architecture in this channel is derived from the differences, plus it is noncohesive and micro-politic by having singular political objectives. Therefore the theory which has the characteristics that mentioned here, gaining a structure that is scaled up from the top accounts and becomes vital by acquiring the quality of penetrating into life.

The scaling of architectural theory plus the dispersement of theory from books leads to position theory in life; the theory of architecture can settle in physical, spatial, vital, cultural processes and can evolve into having ability to problematize particular situation in the instrumentalised spatial processes which can help destabilizing the present order governed by the capital. The thesis examines the vital problems of political economy with the architect's personal theorizing mechanisms and explores the understandings that will help the architect's concerns to be shaped by theory in order to guide a meaningful architectural practice. These insights have been examined under the headings of *projective practice*, *imaginative realism*, and *critical agency*. The projective practice understanding is based on the realities of today, analyzing the power structures and forming the future predictions; imaginative realism, producing forecasts to change market reality with realistic goals; the critical agency is an approach that prioritizes the architect's actions.

Thesis traced the way in which architects have developed architectural attitudes toward problems that are immanent with life, instead of the meta-narrative theories and have been able to be positioned outside of the architectural practice that is instrumentalised by the capital owners and find alternative ways of practising to traditional architectural practice. The practices examined have been selected from practices that develop tactics to achieve project motivations developed with a critical

and theoretical background, and try out the possibilities of emancipation from the capital owner's determination in architectural practice. These tactics have been emerge as four criteria (*Tactical Organization: Hierarchical / Temporality of tactic: Processual-Intermittent / The Motivation of tactic: Desire to destabilize limits / Tactical Program: Everyday Activities*), created by crossing tactical definitions of De Certeau with the approaches in philosophy and architecture.

The reviewed practices include Atelier d'Architecture Autogérée (AAA), Kentsel Strategy, Fattinger Orso Architecture, Rozana Montiel Architecture Studio, Marshall Brown Projects, Office for Subversive Architecture (OSA), If _Do, Urban Think Tank (U-TT) and Supermachine Studio. This sample group is examined in two sub-groups as "proactive practices" and "interactive practices" through the operation diagrams by examining the relationship of the operations of these practices with the owners of capital. Critical positions of the practices, their theoretical backgrounds, their way of destabilizing their dependence on the budgetary side of the capital owners with four tactical criteria, and the positive outputs of the projects studied as an examples of those practises are examined through the operation diagrams which are determined as the dismantling substructures.

In the conclusion section, the model in which the architect first constructs questions and concerns, instead of producing object-buildings by the direction of the briefs of capital owners evaluated as advantageous considering the unfavorable period in which the world is situated.

1. GİRİŞ

Tez, sermaye-mimarlık pratiği ilişkisi, bu ilişkide mimarlık pratiğinde oluşan konvansiyonlar ve bu konvansiyonların getirdiği anlam, bilinç ve nitelik katmanlarından yoksun yapı çevre üretimi ortamının eleştirisi ile filizlenmektedir. Tezin kişisel motivasyonu, mimarlık pratiği atmosferindeki bu durumun dışına nasıl çıkılabileceğine dair tartışma, düşünce ve öngörü üretme olarak ifade edilebilir. Mimarlık pratiğinde yeni izlekler konusunda çalışmalar yürüten tez danışmanım ile ortak bir akademik heyecan yakalamak, alternatif üretimleri incelememde motivasyon kaynağı olmuştur. Tezin kuramsal alt yapısı ile oluşturulan çerçeveden, işveren-mimarlık ilişkisinde konvansiyonların dışında işleyen 2000 yılı sonrası mimari üretimler incelenmektedir.

Tez yapı çevre üretiminin ekonomi politiği ile olan içkin ilişkisini ve yapı çevrenin onu deneyimleyen, üreten, tüketen kullanıcıları aracılığıyla toplumsal kazanımlar oluşturabilecek niteliklerinin bu ilişkide aşınması konusunu ve bu durumdan çıkış yollarını teori ve pratikte araştırmak; mimarlık kuramında yer bulan özerklik tartışmalarını, bu tartışmanın potansiyellerini ve sınırlarını, bugüne gelindiğinde mimarlık teorisinde bu sınırların aşılmasında kaynaklık edebilecek dönüşümleri irdelemeyi ve son olarak mimarlık pratiğinin sermaye tarafından araçsallaştırılması durumuna karşı pozisyonlar ve taktikler geliştiren mimarlık ofislerinin, kentsel tasarımcıların ve mimarlık pratiği yapan kolektif platformların yapma biçimlerini incelemeyi ve bu incelemeler sonucu yeni ve ümitkar bir pratik için ip uçları elde edebilmeyi anlamlı bulmaktadır.

Tezin eleştirisi Türkiye ve dünyadaki mevcut yapma biçimlerinin sermaye baskısı altında anlamlı üretimler gerçekleştirmediği konusu üzerine temellenir. Bizzat takip edebildiğimiz Türkiye yapı sektörü ve izlerini sürdüğümüz dünya mimarlık piyasası için sermayenin tahakküm biçimleri -farklı coğrafyalarda ve farklı zamanlarda nüanslara sahip olsa da bir tahakkümün varlığı bakidir- geçerli olmaktadır. Yapı sektöründe son yıllarda yaşanan patlama ile oluşan mimari niceliklerden çok azı üzerinde mimari niteliklerden bahsedebiliyoruz. Bunlardan müteahhitler tarafından

konut ölçeğinde üretilenlerin Türkiye özelinde çoğu zaman mimar elinden bile çıkmadığı, sadece yasaların gerektirdiği formatı sağlamak için mimarın imzasına başvurulduğu bilinmektedir. Daha büyük ölçekte üretilen devasa projelerin ise çoğunlukla gayrimenkul yatırım ortaklıkları tarafından, mimari kaygılar barındırmaksızın, ekonomik getirisi yüksek alanlarda, yine getirisi yüksek programları içerecek şekilde hayata geçirildiği görülür. Sermayenin birikim alanı olarak iş görmeye başlayan, sermaye hareketlerinin paralelinde bitimsizce üreyen, çoğu sadece nicelikten ibaret olan yapılı çevre endişe vericidir. Bununla birlikte, sözde mimari arayışlar barındıran ve medyada görünür olan projelerden birçoğu da aslında sermayenin reklam aracı olarak büyük şirketlerin pozisyonunu güçlendirmek üzere güdümlenmiştir. Proje çokluğuna rağmen piyasa dinamiklerinin kuşatıcılığında, toplama oranla yeterli mimari birikim oluşmadığı söylenebilir.

Spencer dünya üzerinde isim sahibi olan ve mimarlığın konvansiyonlarını yönlendiren ünlü mimarların neo-liberal ekonomi politiğinin çıkarlarına hizmet ettiğini savlar (2018). Neo-liberalizm gündelik hayatın tüm veçhelerine serbest piyasa mantığıyla yayılırken, mekan ve mekan üreten praksi de büyük oranda tahakküm altına almaktadır. Yırtıcı'ya göre mekansal organizasyonlar ekonominin rasyonalitesi ve karlılığı düşünülerek tasarlanmaktadır. Kapitalizm için mekan teriminin anlamı gelir elde etmek için kullanılan bir araçtan öteye gitmemektedir (2005). Mimarlığı ve mimariyi araç edinme durumu piyasa hakikatinin tabiatına yerleşmiştir. Piyasa üst düzey bir yetkinlikle mimari uygulamaları araç olarak ehil bir şekilde kullanmaktadır.

Mimari uygulamalarda ekonominin birçok mecrasına kıyasla kazanç payı yüksek olmaktadır. Bu nedenle ekonomi politik, yapılı çevreyi ustalıkla kullandığı bir enstrümana dönüştürmüştür. Karşılıklı olarak yapılı çevre üretimi sermaye hareketlerini belirler. 2007'de güney Avrupa ülkelerinde, özellikle de İspanya'da patlak veren ekonomik krizin temel nedeni olarak görülen, gayrimenkul balonu oluşması sonucu durma noktasına gelen inşaaat sektörü, ekonomi-yapılı çevre özdeşliğinin somut bir örneğidir. Ekonomi-yapılı çevre özdeşliğinde ekonomi politik, enstrümanından ayrı düşünülemeyen bir usta gibi tavır almakta, bu nedenle tezde yapılı çevrenin araçsallaştıktan da öte adeta enstrümanlaştığı kabulü ile yol alınmaktadır.

Yetkinliğe haiz ve becerili bir el gibi düşünölebilecek sermaye tarafından kullanılan bir enströman olarak mimarlık pratiğinin nasıl ve hangi araçlarla özgörlöşerek nitelikli ve anlamlı üretime dönöşebileceğı sorusu, tezin ikinci bölümünün kapsamının oluşmasına yardımcı olmaktadır. Bu bölümde piyasanın mimarlık pratiğini tahakküm biçimleri deşifre edilmektedir. Piyasanın neoliberal ekonomi politikalarıyla birlikte güç kazanarak dünya üzerindeki tüm süreçleri fark edilen veya edilemeyen şekillerde buyruğı altına almasıyla, etki alanı içinde ön saflarda yer alan mimarlık pratiğinin sermayenin ve hatta bir üst ölçekte ekonomi politikalarının enströmanı haline geldiğı ve konvansiyonel yapılı çevre üretimi biçimlerinin bu sistematik içinde yaşamsal açıdan olumlu etkiler üretme motivasyonunun ikinci planda kaldığı sorunsalı açılmaktadır. Bu sorunsaldan hareketle mimarlıkta özerklik tartışması yoluyla mimarlığın episteminden gelişecek, enströmanlaşmaya karşı durabilecek olası araçları araştırmak hedeflenmektedir. Bu odağı yönelik söylemler üreten ve mimarlık teorisinde özerklik konusu etrafında dolaşan tartışmalar ve bu tartışmaların eleştirisinin, mimarlığın enströmanlaşması üzerine düşünme ve yapma edimleri arasındaki geçişe kaynaklık eden veya edemeyen nitelikleri araştırılmış ve sorgulanmıştır. Sorgulamalar doğrultusunda özerklik kavramı içinde polarize olan anlayışlar; biçimsel veya estetik olarak nitelendirilen özerklik, negatif eleştiri yoluyla kurulan özerklik ve sosyal özerklik olarak belirmiştir. Estetik özerklik düşüncesinin kendini ticarileştirdiğini düşündüğü yaşantıdan soyutlayan yapısı, yapma biçimlerinin özgörlöşmesi-özerkleşmesi konusunda yol almaya yeterince kaynaklık edemediğı gibi biçimsel ve maddi anlamda ürettiğı nitelikler fetişleştirilmiş ve ekonomi sistematığı tarafından marka değeri üretmek üzere reklam aracı olarak geri kazanılmıştır. Negatif eleştiriyle güdümlenen özerklik ise eyleme kaynaklık edemeyen bir sermaye karşıtı direnme modu üretmiştir ve oluşturduğu karamsar atmosfer etkin olmayan salt şikayetçi ve tepkisel bir mimarlık düşüncesini desteklemektedir. Sosyal özerklik düşüncesi disipliner bir özerklik yerine özerkleşmeyi mimarlık pratiğinin eylemselliğinde aramakta ve enströmanlaşma durumunun eleştirisi doğrultusunda aksiyon alma konusunda daha etkin bir patika olarak belirlemektedir. Yapılı çevre üretimi her zaman toplumsal ve kültörel süreçler ile yakın temas içinde olan, bu süreçlerdeki ilişkilerden beslenen, sistemine katıp mekânsal nitelikler oluşturan bir eyleme çeşididir. Bu açıdan bakıldığında mimarlık pratiğı sermayeden bağımsızlaşma yolunda toplumsal ve kültörel süreçlerden

bağımsız bir eyleme biçimi olarak var olmaz. Bu nedenle sosyal özerklik alt başlığında incelenen bir ucu toplumsal ve kültürel referanslara açılan ve mimarlık pratiğinde olumlu etki yaratmak için eylem modunu aktive eden özerklik söylemleri olumlanmakta ve incelenmeye değer bulunmaktadır.

Üçüncü bölümde özerklik tartışmalarının potansiyellerinin eyleme dönüşmekte yaşadığı tıkanma tespitinin ardından düşünsel olarak irdelenen duyarlılıkları eyleme geçirmek için düşünme ve yapma edimlerinin arasındaki mesafe konu edilmiştir. 21. yüzyıl mimarlık teorisinin sosyal özerklik ile kesişmeler içerdiği, negatif eleştirinin eleştirisini ve teorinin pratiğe kaynaklığını konu edinen argümanlar ile şekillendiği görülmüştür. Negatif eleştirinin etkisi altında şekillenen mimarlık teorisinin mimarlık pratiğine kılavuzluk etmekte yetersiz olduğu, nedenleriyle birlikte açıklanmakta ve bu duruma karşılık iyimser eleştiri önerisi irdelenmektedir. Özerklik tartışmalarının negatif eleştiri ile şekillenen kutubunun teori pratik ilişkisinde yarattığı kısıtlar; teorinin üst-anlatısal nitelik kazanması, teorinin toplumsal süreçlere mesafelenmesi, sadece disiplinler kaygılara odaklanması ve kendi kendine referans veren yapısı nedeniyle disiplinin kendi üstüne kapanması olarak sayılmaktadır. Yeni dünya görüşü ise üst-anlatısal yasa, kural, varsayım ve teorilerin gündelik hayatın gerçekliği ile uyuşmadığı savına dayanmaktadır. Bu görüş yeni dünya düzeninin artık çok dinamik oluşu, gerçekliklerin hızla değiştiği ve aynı anda birçok gerçekliğin bir arada bulunduğu düşüncesini içerir. Bu noktada üretilen sorular güncel teoriye hangi çerçeveden bakılacağını belirlemektedir:

Piyasa tahakkümünün eleştirisi, yeni dünya düzeninde nasıl bir form kazanırsa mimarlık pratiğine kaynaklık edebilir? Teori ve eleştirinin hangi nitelikleri içermesi mimarlık pratiğini olumlu yaşamsal çıktılar oluşturan anlamlı bir üretim olarak yapılandırabilir?

Bu soruları cevaplayan teori anlayışının güncel teoride de teşvik edildiği gibi anlık gerçekliklerle eş zamanlı, düzenin karmaşık yapısına ayak uydurabilecek(adaptif), mikro-politik, tekilleşen politik hedefler içeren, kişisel teorik pozisyonlar oluşturmaya yarayan ve böylelikle uygulayıcının pratiğine yansıyan bir nitelik kazanması desteklenir.

Literatür taraması aracılığı ile mimarlık teorisinin üst-anlatısal nitelikte olmaktan çıkıp yaşamsal süreçlere nüfuz edebilir hale geldiği fark edilmekte ve bu durumun

mimarın enstrümanlaşmaya karşı kişisel taktikler geliştirme potansiyeli sağlayacağı kuramsallaştırılmaktadır. Mimarlık kuramının ölçeklenmesi, kuramın kitaplardan çıkıp yaşamsal hale gelmesi; mimarlık teorisinin fiziksel, mekansal, yaşamsal, kültürel aşamalara yerleşip belirli bir zamanda belirli bir durum karşısında enstrümanlaşan mekansal süreçleri sorunsallaştırabilme kabiliyeti olarak evrilebileceği ve sermayenin hükmettiği mevcut düzeni yer yer saptırabilme potansiyeli taşıdığı yönünde umut barındırmaktadır. Burada yaşamsal alanda sorunsallaştırma, duyarlılık geliştirme, teorileştirme ve yapıcı eleştiri, yapılı çevrenin kurucu motivasyonu olarak düşünülür.

Bu noktada tez, mimarlık pratiği uygulamacılarının pratiklerinde kişisel teorileştirme süreçleri ile ekonomi sisteminin oluşturduğu yaşamsal sorunları irdeledikleri görme biçimlerini önemsemekte, mimarların kişisel söylemlerinin anlamlı bir pratiğe kaynaklık etmesi için teori ile çerçevelenmesine yardımcı anlayışların serimini yapmaktadır. Bu anlayışlar, *projektif pratik anlayışı*, *hayalci gerçekçilik ve eleştirel eylemlilik* başlıkları altında incelenmiştir. Projektif pratik anlayışı iktidar diyagramlarını analiz edip bugünün gerçekliklerinden yola çıkarak gelecek öngörülerini oluşturan; hayalci gerçekçilik, olumsuz gerçeklikleri değiştirme cesaretini hayalgücünde bularak gerçekçi hedeflere dönüştüren; eleştirel eylemlilik mimarın aktivizmini ön plana çıkararak mimarın toplumsal ve beşeri süreçlerde eylemleri aracılığıyla olumlu etki yaratmasını teşvik eden yaklaşımlar olarak belirir.

Tezde buraya kadar yapılan çıkarımlar süzülerek enstrümanlaşma baskısından özgürleşen pratikleri incelemek için altlık oluşturulmuştur. Mimarın bireysel görme biçimlerini ve sorgulama çizgilerini çerçeveyen teorik bakış açıları ve eleştirilerinin, mimarın etkin-etkileşimli veya ön-etkin (proaktif) eylemliliğini aktive ettiği, güç ilişkileri altında işleyen yapılı çevre tasarım, üretim ve inşa süreçlerine alternatif patikalar oluşmasına kaynaklık edeceği üzerinde durulmakta ve somut örneklemeler ile bu düşünce desteklenmektedir.

Mimarların, araştırmacıların veya tasarım platformlarının bu alternatif yollara sapabilmek için öncelikle, bilinçli veya farkında olmadan taktiksel tavırlar geliştirdiği fark edilmiştir. Bu noktada tezi şekillendiren bir başka soru *eleştiri ve teori ile motive olan tasarımcılar kurguladıkları üretimlerini hangi stratejiler ve taktiklerle işverenden bağımsız gerçekleştirebilir* olmuştur.

Bu soruya cevap niteliğindeki taktikler, geleneksel tasarım sürecinde mimarın işverene bağımlı olduğu düzeni istikrarsızlaştırmaktadır. Tezde *taktiksel pratikler* olarak nitelendirilen pratikleri incelemek için De Certeau(2008)'nin taktik üzerine geliştirdiği zengin kavramsallaştırmalardan yararlanılmış; mimarlık kuramından yaklaşan ve felsefeden devşirilen düşüncelerle De Certeau'nun taktik tanımları çaprazlanarak dört farklı kriter (*Taktiğin Örgütlenmesi: Hiyerarşisiz / Taktiğin zamansallığı: aşamalı-aralıklı ve geçici / Taktiğin motivasyonu: sınır aşma arzusu / Taktiğin programı: gündelik aktiviteler*) belirlenmiştir.

Bu kriterleri pratiğinde kullanan tasarımcılar, ofisler ve tasarım platformları taranırken pratiklerin coğrafi yayılımı geniş tutulmakta, bu sayede bölgesel olmayan genele dair bir söz söylemek amaçlanmaktadır. Böylece her pratikte projeleştirmeye yönelik sorular ve sorunsallar değişmekte, projenin yaşamsal çıktıları çeşitlenmektedir. Bu örnek seti ile amaçlanan, sadece belirli bir düşünce çerçevesinde gerçekleştirilen ve birbirine motamot benzeşen pratikleri bir araya getirmek değildir. Böylesi bir set çalışmanın teorik alt yapısı ile uyuşmayan, tek sesli, totaliter, dolayısıyla güç ilişkileri tarafından geri kazanılabilecek (*recuperation*) bir yapıya işaret etme riski taşır. Buna karşılık tezin örnek seti, teorik arka plan olarak farklı noktalarda dursa da, pratiğini teorik ve eleştirel pozisyonlarının yansıması olarak kurgulayacak şekilde tavır alan uygulayıcılar arasından seçilmiştir. Bu uygulayıcıların bir kısmının incelenen projeleri öneri aşamasında olup başlangıç motivasyonları, tasarım süreçleri ve projelerin uygulanması sonucu beklenen proje çıktıları üzerinden değerlendirilmiştir. Farklı duruşlar ve benzer tavırlar sergileyen uygulayıcılar arasından seçilen bu pratiklerin projelerinde, motivasyonları, süreçleri ve çıktıları incelendiğinde sahip oldukları çeşitlilik ve zenginlik yanında birbirleri ile diyalog barındırdıkları, taktiksel olarak; süreye yayılan, sonuç ürün kavramından özgürleşmiş, gündeliğin taktiksel niteliğini kullanan ve disiplinin sınırlarını istikrarsızlaştıran yapıda oldukları ve böylece belirlenmiş olan dört taktiksel kriteri sağladıkları görülür. Örnek setinin seçiminde bir başka sınır, tasarımcı ve uygulayıcıların tasarımlarını gerçekleştirebilmek için işveren taleplerini kendi motivasyonları çerçevesinde dönüştüren ve hatta tamamen işverenin belirleyiciliğinden özgürleşen, bu sayede projelerine kazandırdıkları niteliklerle olumlu toplumsal, beşeri açılımlar üreten pratikler arasından seçilmeleridir. *New York Mimarlık Birliği(The Architectural League of New York)*'nin *Yükselen Sesler*

Ödülü(Emerging Voices Awards) listesi, *Architectural Review* dergisinin *Yükselen Mimarlıklar Ödülü(Emerging Architecture Awards)* listesi ve Mimarlık sanat ,kültür alanlarında vizyoner fikirlerin gelişimini teşvik eden *Graham Güzel Sanatlar İleri Araştırmalar Vakfı(Graham Foundation for Advanced Studies in the Fine Arts)*'nın fonladığı mimari proje listesi örnek setinin bir kısmının seçiminde yararlanılan kaynaklar olmuştur.

Seçilen pratik seti Atelier d'architecture Autogérée (AAA), Kentsel strateji, Fattinger Orso Mimarlık, Rozana Montiel Mimarlık Stüdyosu, Marshall Brown Projects, Office for Subversive Architecture (OSA), If _Do, Urban Think Tank(U-TT), Fantastik Norveç ve Supermachine Stüdyo olarak belirlenmiştir. Bu örneklem grubu işverenle olan ilişkileri incelenerek işleyiş diyagramları aracılığıyla “ön-etkin pratikler” ve “etkileşimli pratikler” olarak iki alt grupta incelenmektedir. Pratiklerin eleştirel pozisyonları, teorik arka planları, hangi taktiklerle bütçesel açıdan işverene olan bağımlılıklarını istikrarsızlaştırdıkları ve incelenen projelerde hangi yaşamsal çıktılarının okunduğu sökümler althığı olarak belirlenen işleyiş diyagramları üzerinde bir arada görülmektedir.

AAA, Marshall Brown Projeleri, Kentsel Strateji, U-TT ve Fantastik Norveç baktığı teorik ve eleştirel çerçeveden sorunsallaştırdığı konularda herhangi bir kurum tarafından görevlendirilmeden projeler geliştiren ön-etkin pratiklerdir. Ürettikleri işleri tanıtarak finansal olarak desteklenmeyi başarmışlar, aynı zamanda gerçekleşen projelerinden elde ettikleri komisyonla ofisleri veya platformlarının sürdürülebilirliğini sağlamışlardır. Bu ön-etkin pratikler taktiksel olarak konvansiyonel sınırları istikrarsızlaştırma arzusu ile hareket etmektedir. Hiyerarşi içermeyen mekan organizasyonları, bu mekanların aşamalı veya geçici olacak şekilde tasarlanmaları ve gündelik aktiviteler içerecek şekilde programlanmaları, belirlenen diğer taktiksel kriterleri de sağlamaktadırlar.

Mekansal yerleştirme ölçeğinde üretim yapan ofislerden Fattinger Orso Mimarlık üniversite işbirliğinde, Office for Subversive Architecture(Osa) da bir mimarlık dergisi ile işbirliği içinde çalışmıştır. İşbirliği yaptıkları kurumların ekonomik beklenti gütmeyen niteliği onların pratiğini özgürleştirmiştir. Yerleştirme ölçeğinde çalışıyor olmaları onları mimarlığın konvansiyonel kısıtlarından kurtarıırken, bu eylemde mimarlığın disiplin sınırlarını istikrarsızlaştırma arzuları taktiksel olarak değerlendirilmiştir.

If_Do, Rozana Montiel Mimarlık Stüdyosu ve Supermachine Stüdyo işverenler ile çalışmış, işveren taleplerini kendi eleştirel ve teorik pozisyonlarıyla ilişkili olarak yönlendirmiş, yaratıcı bir şekilde dönüştürmüş veya olumlu etkiler yaratmak üzere işvereni kendi ek önerilerine ikna etmiştir. Buradan yola çıkarak işveren taleplerinin sınırlarını esnetme motivasyonları taktiksel olarak değerlendirilmiştir. Bina ölçeğine kuvvetli kamusal nitelikler kazandırarak yapılarının gündelik aktivitelerle sürekli yaşantıya hizmet etmesini sağlamaları, gündeliğin taktiksel niteliğini yapıların kullanımında yaşatmaktadır.

Tezin tartışmaları ve çıkarımları organize edilirken ikinci bölümde, tezin giriş bölümünde bahsedilen sorunsalların kaynaklarını ayırt etmek-sökümünü yapmak üzere eleştirel bir yol izlenmektedir. Eleştirilen meseleleri yanıtlamaya yönelik mimarlığın olası disipliner araçları literatür taraması aracılığıyla ve tarafsız bir şekilde; kısıtları ve potansiyelleri ile birlikte tartışılmaktadır. Üçüncü bölümde literatür taraması aracılığıyla analizler yapılmaktadır. Buradan elde edilen tespitler hem tezin konumlandığı kuramsal pozisyonu oluşturmakta hem de tezin olumladığı pratikleri seçmek ve incelemek için kuramsal çerçeve meydana getirmektedir. Sonuç bölümünde, önceki bölümlerde elde edilen çıkarımlar sentezlenmektedir. Tez güç ilişkileri altında işleyen mimarlık pratiğinin mevcut atmosferine alternatif düşünsel düzlem oluşturmayı; eleştiri ve teori gibi düşünsel araçlarla güdümlenen pratikleri, bu pratiklerin incelenen projelerindeki motivasyonları, süreçleri ve proje çıktılarını incelemeyi hedeflemektedir. Elde edilen çıkarımlar mimarlık pratiğinde sermaye baskısından özgürleşen anlamlı alternatif patikaların ipuçları olarak tartışmaya açılmaktadır.

2. YAPILI ÇEVRE ÜRETİMİNİN ENSTRÜMANLAŞMASI

Yapılı çevre üretimi süreçleri piyasa dinamikleri ile etkileşim içinde olagelmıştır. Tanyeli'ye göre kapitalizm ve mimarlığın içkin ilişkisi çok eskilere dayanır. Özellikle bugün içinde yaşadığımız küreselleşmiş dünyada mimari ürün; yatırım, hisse senedi veya piyasaya hakim olan firmanın marka yaratıcısı olarak var olur. Post-Politik dünyada mimarlık da örtük veya açık şekillerde bu sisteme teslim olmuştur (2017). Mimarlık pratiği dolaylı veya doğrudan, sermaye sahiplerinin incelikle kullandığı bir *enstrüman haline gelmiştir, enstrümanlaşmıştır*.

Enstrüman kelimesinin İngilizce karşılığı olan *instrument* kelime etimolojisi latinceye dayanır; belirli bir amaca aracı olan alet-edevat anlamına gelmektedir¹. Bir enstrüman aracılığıyla işgörme durumu sermaye-mimarlık ilişkisinde okunabilmektedir. Hem kazanç payı yüksek olduğu için hem de finansal getirisi spekülasyon ve ranta açık olduğu için yapılı çevre sermayenin yatırım yaptığı önemli alanlardan biri olmaktadır. Enstrümansız müzisyen düşünölemeyeceğı gibi günümüz ekonomi atmosferinde artık yapılı çevre-sermaye ilişkisi enstrüman-müzisyen ilişkisi ile anolojik benzerlik içerir. Yapılı çevrenin sermayenin kendi çıkarlarını gözetmesi için cazip bir araç olması, sermaye-mimarlık arasındaki içkin ilişkiyi tetiklemiştir. Ekonomi politik, sermaye hareketlerini ve birikimlerini yapılı çevre üzerinden işletir. Bu nedenlerle ekonomi politiğın yapı üretme pratiklerine yapı sektörü aracılığıyla sızdığı, manipöle ettiğı, tamamen kendi kullanımına hizmet edecek hale getirerek niteliğini kırptığı söylenebilir. Böylelikle sermaye kendi çıkarları için yarattığı bir meslek alanı oluşturur. Sermaye, mimarlık meslek alanı içinde hakim olduğu bir konvansiyon oluşturur. Piyasa hakikatının yarattığı bu pratikler piyasanın ehil bir şekilde kullandığı bir enstrüman olarak işlemektedir. Bu konvansiyona kapılan pratikler enstrümanlaşmakta, kendi özerk alanının sahip olduğu potansiyelleri gerçekleştirmemektedir.

¹ Onions, C. T., Friedrichsen, G. W. S., & Burchfield, R. W. (1966). The Oxford dictionary of English etymology.

İşveren dolayımıyla sermayenin enstrümanı gibi işlemekte olan mimari pratiklerin tamamen içinde bulunduğu pazarın metasını üreten bir aygıt olarak iş gördüğü ve bu nedenle başka anlamlardan yoksun üretimler kurguladığı görülmektedir. Mimari tasarlama ve projelendirme biçimleri sermayenin talepleri doğrultusunda yönlendirilmektedir. Sermaye, tasarım ve projelendirme süreçleri üzerinde adeta alet kutusunu kullanan bir usta gibi hakimiyet kurar, araçsallaştırmaktan da öte enstrümanlaştırır. Sermayenin kuşatıcılığında mekânsal nitelikler ikinci planda kalır. Mimarlığın etkinliğinde, post-politik durum, öncelikle neoliberalizasyon sürecine ve ekonominin serbest bırakılmasına bağlı olarak yeni bir fenomen olarak anlaşılmaktadır (Kaminer, 2017). Serbest piyasa ekonomisi ile birlikte gelen proje imkanları bir illüzyon yaratmaktadır. Çünkü bu imkanlar eninde sonunda sermaye için çalışmakta ve mimarlık pratiğine niteliksel katkıları, oluşan proje enflasyonuna oranla kıyaslanamayacak düzeyde az olmaktadır.

Jarzombek kapitalizmin giderek mimarlıkta irade oluşturmayı artık sadece cila tasarlama seviyesine çektiğini belirtmektedir (2008). Sermaye mimariyi ehil bir şekilde enstrümanlaştırıp kendi çıkarlarına göre salt iyi görsel oluşturan objelere indirgemıştır. Sermayeye hizmet eden marka binalar söz konusu olduğunda mimardan edilen talep, binanın kamusal yüzeylerinin diğer ekonomik aktörlerin mülkleri ile rekabet edecek görsel etkiyi yakalaması gibi sığ bir noktaya gitmektedir. İçinde bulunulan yapıyı çevreyi niteliksel olarak derinlikten yoksun bırakan, tasarlanılan ve inşa edilen mekanların etki alanını kısıtlayan bu durum aslında çok bilinen ve bu nedenle normalleşmekte olduğu için üzerinde çok durulmayan bir durumdur.

Mimarlık pratiği kültürel ve toplumsal süreçlerle ayrılmaz bir yapıdadır ve karşılıklı olumlu etkiler üretmeleri beklenir. Fakat bugün serbest piyasa ekonomileriyle hayatın her alanında baş gösteren ekonomi pragmatizmi, mimarlık nesnesini sadece kar amaçlı alınıp satılabilir bir metaya indirgemıştır. Mimarlık pratiğinin bugüne uzanan tarihsel yolculuğu bu odakta dönüşegelmiş ve son durumda toplumsal yaşantıyı göz ardı eden nesne-binalar üretme eylemine indirgenmiştir. Mimarlık pratiğinin meydana getirdiği nesne bugün görsel etki değeri ile ölçülmektedir. Schneider'e göre mimarlığın görüntülerin üretimine indirgenmesi birçok yönden sınırlayıcıdır. Yapılı çevre tasarımı ekonomik çıkarlar doğrultusunda ele alınan, değişim değerine vurgu yapan ve dolayısıyla alanların ve binaların kullanım

değerlerini önemsemeyen bir soyutlamaya dönüşmektedir (2017). Değişim değeri üzerinde durmak mekanların kullanıcılara sağladığı bilinen performanslarının yanında çok daha potansiyelli bir pratik olarak değerlendirilebilmesini önlemektedir.

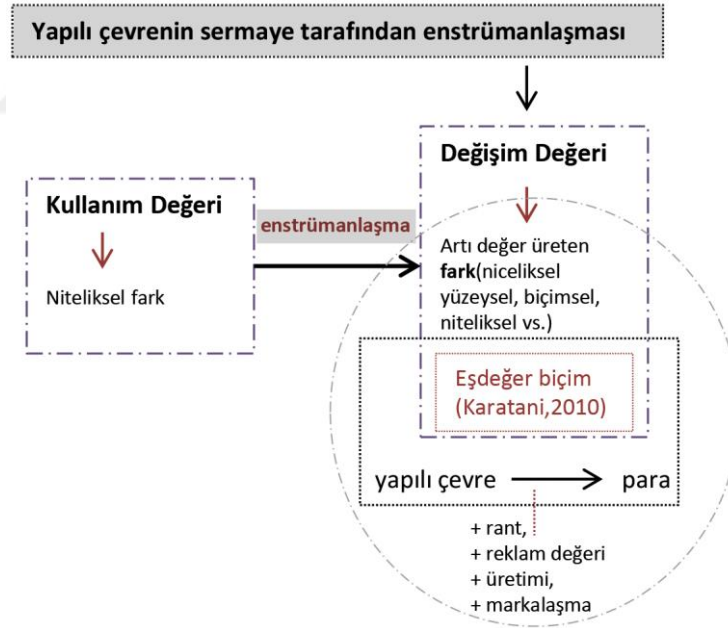
Ekonomi politiğinin yapılı çevre yoluyla sermaye akışını ve birikimini kontrol edebilmesi için yapılı çevrenin yaratabileceği pozitif dinamikleri bastırması gerekmektedir. Mekanların tetikleyebileceği özgürleştirici her türlü farklılık, kolektif yaratıcılığı besleyeceği için, ileri kapitalizme yönelen tehditler oluşturur. İleri kapitalizm sistemleştirme çalışmalarını farklılıkların olmadığı bir ortamda gerçekleştirebilir. Yırtıcı ve Uluoğlu'na göre “mekan, kapitalizmin ihtiyaçları doğrultusunda, kendi karını maksimize edecek şekilde altyapıya dönüşür. Kapitalizm mekansal olarak yayıldıkça, rasyonel olarak örgütlenebilmek, kurduğu sistemi yönlendirebilmek ve kontrol edebilmek için farklılıkları yok etmek, (...) zorundadır” (2004, s.45). Kendi sistemini kurma ve dünya düzenini kendi mekanizmalarına adapte etme gayesindeki ekonomi politiği farklılıkları ortadan kaldırma çabasıdır.

Fırsat ekonomisi odaklı dünya düzeni kendi içinde bazı farklılıklar barındırsa da bu farklılıklar sermayeyi elinde bulunduran azınlık için çalışmaktadır. Bu farklılıklar finansal değerler oluşturma yoluyla sermayenin hareketini ve birikmelerini belirlemek üzere oluşur. Mimarlık pratiği ise bu farklılıkları oluşturmak için bir enstrüman olarak kullanılmaktadır. Karatani'ye göre “farklı kural sistemleri arasında çeşitli alışverişlerin oluyor olması paranın sürekli biçimde sermayeye dönüşmesinin temeli haline gelir. Bunun ortaya çıkmasının sebebi kendi kendine büyüyen para olarak sermayenin, kendi artı değerini sistemler arasındaki farklılıkta keşfetmesidir” (2010, s.170). Bu farklılıklar mimarlık bazında yapının değişim değerine sahip olması, bölgesel rant oluşturmada etkin rol oynaması, yapının bulunduğu şehrin veya bölgenin markalaşarak turizm kapasitesini arttırması gibi farklı finansal çıkarları besler. Sermayenin mekan yoluyla ürettiği farklılıkların ortak özelliği finansal artı değer olarak sermaye sahiplerine dönmesi ve çoğunluğa hizmet etmemesidir.

Sermayenin talepleri doğrultusunda tasarlanan yapılı çevre kendisi olmaktan başka açılımlar üretmemektedir. Çünkü salt kendine referans veren nesne-binaların meta olarak dolaşıma girmesi kolaylaşmaktadır. Özünde nitelikler üretmeyen mekanlar neoliberal ekonomilerde rağbet görebilmektedir. Karatani'ye göre “belirli bir şeyin eşdeğer biçim haline gelebilmesi içsel doğası yüzünden değildir. Örneğin altının paranın eşdeğer bir biçimi olabilmesi, altın olmasından değil, eşdeğer biçim haline

gelmesindendir” (2010, s.186). Bugünün ekonomi düzeninde rağbet gören her yapı kullanım değeri ile öne çıkmıyor olabilir. Rağbet görmesi, sadece mevcut ekonomi sistemine iyi adapte olduğu anlamına gelmektedir. Bu doğrultuda mimari açıdan sahip olunan değerler, ekonomi politığının enstrümanlaştırıcı etkisinin farkındalığıyla tekrar okunmalıdır.

Düşünsel ve pratik alanda gelişim, yenilik, değişim kavramlarıyla ilişki içerisinde olan mimarlık disiplininin ilerlemesi, ekonomi politığının kurduğu tahakküm altında sekteye uğramaktadır. Yapılı çevrenin potansiyel nitelikleri, yapılı çevre sermayenin kolayca ve ustalıkla kullanabileceği bir enstrüman haline getirilirken ketlenmektedir. Enstrümanlaşan yapılı çevrenin kullanım değeri arka planda kalmaktadır. Değişim değeri ve artı değer oluşturacak, reklam değeri olan, rant yaratmaya ve marka yüzü olmaya yönelik bir değer sistemi mimari faaliyetleri kontrol eder hale gelmiştir (Şekil 2.1). Projelendirme süreçlerinde kullanıma dair niteliklerin düşünülmesi aşaması yeterli özeni görmemekte ve yapılı çevre para ile eşdeğer bir olgu olarak kavranmaktadır.

Şekil 2.1 : Yapılı çevrenin enstrümanlaşmasının kavramlarla şematik anlatımı.

Mevcut mimarlık pratiği atmosferinde mimarların mesleki pozisyon alışlarında sermaye eleştirisi önem kazanmaktadır. Tanyeli’ye göre mimarlık özgürlüğünü ve iradesini ne oranda kullanacağını tayin etmek üzere ekonomik rolünü meslek ideolojisi çerçevesinde değerlendirmelidir (2011). Mimarın ekonomik arenadaki

olası eleştirel duruşlarını tartışabilmek için bugün mevcut neoliberal dünya düzenini irdelemek gerekmektedir. Ekonomi politiği ve onun mimarlık pratiğine getirdiği baskıyı, yakın geçmişteki ekonomi erkinin dönüşümleri ve mimarlık pratiğine yansımaları üzerinden paralel olarak okumak, bugüne ulaşan projeksiyonunu anlamak için gereklidir.

2.1 Sermayenin Yeni Örgütlenme Biçimleri ve Yapılı Çevre Üretimi

Mimarlık pratiğinin ekonomi politiği tarafından kuşatılması ve dolayısıyla yapılı çevre üretiminin potansiyellerinin kısıtlanması durumu kapitalizmin geçirdiği dönemeçlere bağlı olarak farklı şekillerde işlemektedir. Bu dönemeçlerin yapılı çevre üretim motivasyonlarına etkilerinin sökülümünün, mimarlık disiplininin epistemi içinden bu konuda eleştirel duruş, söylem ve eylem üretmeye kaynaklık edecek araçlar saptamaya yarayacağı düşünülmektedir.

Kapitalizm yaşadığı krizler, tepkiler, muhalif baskılar sonucunda sürekli strateji değiştirmiş, dolayısıyla mekan pratiğine etki biçimleri de farklılıklar göstermiştir. Deamer'e göre "kapitalizm stabil olmayan bir fenomendir; ne olduğu ve nasıl işlediği düzenlemeler, yasalar, resesyon dönemleri, piyasa, kültür ve güç ilişkileri eşliğinde sürekli değişmektedir. Buna bağlı olarak sermaye ve mimarlığın ilişkisi dolaylı çevik ve mutanttır" (2014, s.2). Özellikle serbest piyasa ekonomisine geçildikten sonra piyasanın dinamizmi artmış ve emlak pazarında rekabet edebilecek proje gereksinimi mimarlık pratiğinde girişimci özgürlük yanılması oluşturmuştur. Lefebvre'ye göre mekan üretimi temelde sermayenin çıkarlarına göre hareket ederken, bunu her zaman toplumun farklı kesimlerinden oluşan kullanıcıların ihtiyaçlarına uygun şekillerde gerçekleştiriyormuş gibi gösterir. Toplumun ihtiyaçları değiştikçe kendini yeniden düzenleyen, istilacı bir döngü oluşur (2014). Lefebvre'nin bu argümanı kaleme aldığı 1970'li yıllar genel olarak kapitalizmin operasyonlarının toplum tarafından muhalefete maruz kaldığı yıllara denk düşer. Lefebvre'nin bu genel muhalefet ortamına, yapılı çevre üretimi alanının eleştirisini dahil etmesi ayrıca önemlidir.

Lefebvre'yi takiben ekonomi politiği ile mekansal organizasyon şekilleri ve motivasyonlarını karşılaştırmalı olarak inceleyen Castells, 1970'lerde Amerika gibi ileri kapitalizme geçmiş olan ülkelerde, yapılı çevrenin kentsel alanlarda tüketimin teşvik edilmesi için bir enstrüman olacak şekilde organize edildiğini ve devletin bu

sürece dahil olduğunu söyler (1997). Yapılı çevre üzerinde devlet etkinliğinin var olduğu bu dönem bir ara döneme tekabül eder. 1970’lerde ulusların hükümetleri tarafında kontrol edilen ve korunan kapitalist üretim tüketim ilişkileri bir kriz yaşamıştır. Wallerstein’a göre “bu dönemde devletler beş yüz yıldır ilk defa içe yönelik ve dışa yönelik egemenlikleri açısından düşüşe geçmiş durumdadırlar” (2009, s.86). Kapitalist üretim ilişkileri üzerinde devlet idaresi azalmıştır ve serbest piyasa kontrolsüz hale gelmiştir.

Devlet etkinliğinin azalması bir açıdan bakıldığında merkezi otoritenin güç kaybetmesi ve mimarlık pratiğine yönelen baskıların da paralel olarak erimesi anlamına gelse de gerçekte öyle olmamıştır. Wallerstein’a (2009) göre devlet egemenliği kapitalizm için önemlidir. Devlete güvenilirlik çökerse kapitalizmin ve sermayenin hareketlerini güvence altına alacak bir mekanizma olmayacağından ekonomik süreçler savunmasız kalır. Wallerstein 1999’da bu durumu kaleme alırken bir süredir böyle bir kriz döneminde olduğunu düşünmektedir (2009). Ancak bu kriz durumunun beklendiği gibi otorite boşluğuna yol açmadığı otoritenin sadece şekil değiştirdiği görülmüştür.

Kapitalizm yaşadığı krizler karşısında kendini yenileme kabiliyetine sahiptir. Bahsi geçen kriz dönemlerinden biri, 1968 yılında Paris’te öğrenci ayaklanmalarıyla başlayan ve çok geçmeden genel bir otorite karşıtı ayaklanmaya dönüşen Mayıs Olayları ile tetiklenmiştir. Olaylar sadece Paris ile sınırlı kalmamış ve dünya genelinde yansımalar yaratmıştır. 1968 Mayıs Olayları sonrası devlet otoritesinin ekonomi politikalarının sorgulanması ve özgürlük talepleri karşısında mevcut ekonomik ve politik erk, yeni teknikler geliştirmek durumunda kalmıştır. Boltanski ve Chiapello’ya göre 1960’larda kapitalizm ve kapitalizmin kontrolünü sağlayan merkezi yönetim ağır bir muhalefete maruz kaldıktan sonra işleyişini gözden geçirmesi gerekmiştir. 1970’lerden itibaren kapitalizmin çalışma şekli, muhalefeti yatıştırmak için kendini revize etme yoluna gitmiştir (2007). Bunu da hem eleştirileri karşılayarak hem de kendi varoluşunu sürdürerek formülize etmiştir. Boltanski ve Chiapello (2007) kapitalizmin “muhafif temaları iyileştirerek eleştiriyi ortadan kaldırmayı, inisiyatifi geri kazanmayı ve yeni bir dinamizm keşfetmeyi amaçladı”ğını söyler (s.168). Bu ortam 1980’lerde, sermaye ile içkin bir ilişkisi olan mimarlık pratiğini de etkileyen, yapma biçimlerini örgütleyen neoliberalist ekonomi politikalarının yeni kontrol mekanizması olarak ortaya çıkmasına olanak vermiştir.

Neoliberalizm serbest piyasa ekonomisini desteklediği için neoliberalizm ile hükümet tarafından uygulanan merkezi otoritenin kontrol anlayışı esnemiş, muhalefetin talep ettiği öznellik ve yaratıcılık önemli hale gelmiştir.

Piyasa ekonomisi merkezi devletin önceden doldurmakta olduğu kontrol boşluğunu doldurmakta, dünya üzerinde neoliberalist ekonomi düzenine geçen bölgelerde kendi fırsatçı koşullarını oluşturmaktadır. Spencer'a göre piyasa ekonomisi toplumda piyasa düzeni kurma vazifesi üstlenmiştir. Neoliberalizm sadece olabildiğince serbest bir piyasa düzeni kurmamıştır, toplumun yapısını temelden yeni ekonomi politığıne göre şekillendirmiştir. Bu durumda mimarlık alanındaki tasarım ve inşa süreçlerinde devlet sadece politikalar ve araçlar tesis ederek piyasanın işleyişini kısıtlı düzeyde denetleme tarafında kendini konumlandırmıştır (2018). Merkezi otorite artık ancak piyasanın durgunluk dönemlerinde iş sahası üreterek piyasanın işlerliğini destekler. Bunu gerçekleştirmesinin en kolay yollarından biri ise inşaat sektörüdür. Çünkü bir binanın yapılması için büyük para kaynağı gerekir ve orantılı şekilde kazanç payı da yüksek olur. Bu motivasyonla gündeme alınan mimari pratikler pazar taleplerine göre oluşturulur. Dolayısıyla projelerin etki alanındaki kullanıcılar ve bu yapıları çevreye temas eden kent sakinleri için mimari nitelikler üretme kaygısı pazar taleplerinden sonra gelir. Bu duruma Avustralya hükümetinin 2007'de yaşanan ekonomik durgunluk döneminde gerçekleştirdiği bir mimari program örnek verilebilir. Lewi ve Logan'a göre Avustralya hükümeti sözde eğitim alanında hizmet vermek ve donatı sağlamak için, ama aslında ekonomik resesyon ve işsizliği önlemek üzere inşaat alanında yeni iş sahası oluşturmak ve inşaat sözleşmeleriyle istihdam sağlamak için BER (Building Education Revolution) programını düzenlemiştir. Ancak programın açılımında iddia edilen eğitim reformuna ilişkin hiçbir girdi program çıktılarında yer almaz. Bununla birlikte, okul binalarının birkaç plan şablonundan üretilmesi planlanır. Şablon önerisi okulların bürokrasiye takılmadan hızlıca teslim edilmesi için geliştirilmiştir ve binalar yapıldıktan sonra bu standart binaların her bölgede farklı bağlamların oluşturduğu ihtiyaçlara karşılık veremediği ortaya çıkmıştır (2015). Mimari ürünün üretim motivasyonları iyi niyet ve toplumsal sloganlar etrafında oluşsa da ürünün niteliğini piyasa hakikati belirlemektedir. Dahası, bazen bu toplumsal sloganlar salt piyasa gerçekliğini perdelemek için oluşturulmakta, sonuç ürünler düşünüldüğü gibi ilerici ve dönüştürücü etkiler yaratmamaktadır. Lewi ve Logan BER programı kapsamında inşa edilen okul

binalarını yorumlarken “bu makro-ekonomik mantığa göre, harcamaların nominal ürünü, okullar, aslında hiç de ürün değildir. Ürün, yani okul sadece ekonomik büyüme elde etmenin aracıdır” demiştir (2015, s.214).

Merkezi otoritenin rol almadığı mimari girişimlerde ise daha büyük pazarlıklar dönmektedir. Neoliberalizmin desteklediği serbest piyasa ekonomisi girişimciler için bir tür özgürlük alanı sağlarken bireylerin yaratıcılıklarını ekonomide bir rekabet ortamı sağlayarak sermaye hareketlerini ve sermaye birikmelerini dinamik tutmak için kullanır. Rekabetin ve girişimci özgürlüğün desteklendiği bu yeni dünya düzeni piyasa hakikatinin getirdiği yanılsamalara sahne olur. Jameson, yeni politik ekonominin genişleyerek tüm dünyaya yayılan yeni bir pazar anlayışını oluşturduğunu düşünmektedir. Pazarın yeniden keşfi ve dünya düzeninin merkezinde konumlandırılması bireyleri tercihleriyle baş başa bırakmıştır. Bu durum yeni ve etkili bir demokrasiye geçildiği yanılsamasını yaratmaktadır (1999). Halbuki bu seçim özgürlüğü ileri demokrasiyi mevcut kılmak amacıyla olmak yerine işverenlerin ve üreticilerin seçilme arzusunu kamçılayıp sert bir rekabet ortamı oluşturmak için geliştirilmiştir. Bu seçim özgürlüğüne yapılılı çevre üretimi ve mimarlık pratiği de dahil edilir. Spencer, neoliberalizm mimarlıkta “farklılık ve seçim sağladığı için değer kazanıyor, demokratikleşmeye yönelik post-ideolojik bir güç olarak takdir ediliyor ve kendi kendini düzenleyen evrimci bir fail olarak benimseniyor” demiştir (2018, s.126). Mimarlık pratiğinin aktörleri piyasanın yapılı çevre üretimini enstrümanlaştırıcı atılımlarla yarattığı yeni sözde özgür eylem ortamına eleştirel bir gözle bakmak yerine, bu durumu kutlamaktadır. Bunun sonucunda mimarlık pratiği bilinçsiz bir eylem ortamına dönüşmektedir. Spencer’a göre bugünün mimarlık atmosferi ekonomi politığıne yönelen eleştirileri büyük ölçüde tasfiye etmiştir. Yeni yönelimler mimarlık pratiği aracılığıyla post-Fordist gerçek dünyanın ihtiyaçlarını gidermek üzere motive olmuştur (2018). Piyasanın kendi yararına belirlediği programları sorgulamadan tasarlamakta ve inşa etmektedir.

1980’li yıllarda neoliberalizmin belirmesiyle birlikte sermaye serbest pazar arayışını sadece ulus-devletlerin sınırları ile kısıtlamayarak dünya ölçeğinde genişletmeye başlamıştır. Dunham-Jones’a göre 1960 ve 1970’li yıllarda radikal bir yaklaşımla pratik yapan karşı kültür kökenli Rem Koolhaas, küresel kapitalizm politikalarının kuşattığı 1990’lı yıllarda dünya pazarına açılarak CCTV projesi gibi ikonik yapılara imza atmıştır (2014). Bu dönem sadece Rem Koolhaas özelinde küresel ve pazar

odaklı projelerin gerçekleştirildiği bir dönem değildir. Rem Koolhaas'ın tavrı diğer tanınmış mimarlarda da görülür. Genel olarak 1990'lı yıllar neoliberal ekonomi politikalarının paralelinde mimarların tanınırlığını dünya çapındaki sermayenin kullanımına sunduğu bir dönem olmuştur.

Hardt ve Negri'ye göre ulus-devlet hegemonyasının gerilemesi egemenliğin ortadan kalktığı anlamına gelmemektedir. Onlara göre egemenlik biçimi şekil değiştirmiştir. Yeni haliyle sermayenin ulusal veya küresel tüm varlığını, ilişkilerini ve alış verişlerini güdümlen merkezsiz ve soyut bir yönetim aracına dönüşmüştür (2001). Küresel kapitalizm merkezsiz ve sermayenin olduğu her yere dağılmış bir egemenlik aygıtına sahiptir. Deamer'e göre son dönemdeki mimarlık gündeminde küreselleşme sadece pozitif bir gelişme olarak dikkate alınmış ve eleştirel yaklaşılmamıştır. Küreselleşme ile neoliberalizm Deamer'a göre aynı anlamlara gelmektedir. Bu nedenle küreselleşme ve mimarlık ilişkisi daha nüanslı bir okumaya ihtiyaç duyar (2016).

Mimarlar küreselleşmenin getirdiği avantaj sayesinde dünyanın bir ucundan diğer ucuna tasarım yapabilmektedir. Bu ofisler Deamer'a göre "yerel yönetmelikler ve yüklenicilerle baş edebilecek yerli (in situ) bir mimarlık firması ile birlikte çalışır. Bunun sonucunda salt biçimsel hedeflere odaklanırlar" (2016, s.44). Poliçelerden ve teknik aksaklıklardan uzak elitist bir mimarlık pratiği tarifleyen bu durum özünde, tasarım sürecinde, ofislerin proje mahallini tanımamalarından kaynaklanan problemleri doğurmaktadır. Yapının biçimsel dili, imajı veya cidarına odaklanan form odaklı yaklaşımlar yaşantıdan yoksun nesne-binalar olarak belirlemektedir. Simge yapılar olarak vücut bulan bu tasarımlar değişim değeri oluşturarak mali bir çıkara hizmet edebilir veya inşa edildikleri bölgede rant oluşturarak belirli bir azınlığa finansal ayrıcalık sağlayabilirler. Çoğunlukla katkıları finansal geri dönüşlerle sınırlıdır. Deamer'a göre "neo-liberalizm mimarları, tasarımlarını nasıl ürettiği, yani adil işçilik, toplumsal girdi, maddi uzmanlık, teknolojik yenilikler ile nasıl üretileceğinden farklı olarak, tasarımlarının nasıl satın alındığı, satıldığı ve tüketildiği konusunda takıntılı olmaya itmiştir" (2016, s.45). Uzaktan yürütülen kimi pratiklerde tasarım süreci çevresel girdilerden soyut işlediği için mimari ürün objeleşir, toplum hayatına değmez, sadece hacimsel ve görsel olarak yer kaplar. Deamer'a göre "bu bakış açısı ile ilgili sorun, eleştiri eksikliğinin yanında küreselleşmenin pozitif vurgusu nedeniyle dikkatlerin kapitalizmin işleyişinden

saptırılmasıdır. Çünkü kapitalizm ona karşı direnilebilir bir şey iken küreselleşme anlaşılabilir bir şey olarak görülmektedir” (2016, s.46).

Küreselleşmenin mimarlık pratiğine yansımaları uluslararası niteliğe sahip olan şehirlerde okunabilir. Sahip olduğu serbest ticaret alanları ile uluslararası bir şehir statüsü kazanmış olan Dubai kentinde mimarinin bölgenin ekonomi politiği ile ilişkisi iyi bir örnek oluşturur. Mitchell’e göre buradaki yapıları çevre şehri markalaştırmak, yabancılara ve yabancı kurumlara ev sahipliği yapmak veya kiralanmak, üzere yabancı mimarlar tarafından tasarlanmıştır. Amaç bölgenin halihazırda ticari bir bölge olan Dubai’yi markalaştırarak daha fazla turist çekmek ve bu ev sahipliğini mekanlar aracılığıyla döviz çevirmektir (2015). Bölgedeki yapıların kullanım değerinden çok değişim değeri önem kazanmaktadır. Dubai örneğindeki prestij projeleri büyük oranda finansal hedeflerine ulaşmış olsa da mimari niteliklerin eksikliği üzerinde durulabilir. Örneğin Mitchell’e göre Burç Halife projesi henüz inşaatı bile başlamadan üç boyutlu renderlar üzerinden satışı yapılmış ve kısa sürede satışlar tamamlanmıştır. Ancak render ve satış broşürleri şeklinde söz satın alanlar inşaat kalitesinden kaynaklanan önemli eksiklikler olduğunu fark ettiklerinde sorunlar yaşanmıştır (2015). Küresel kapitalizm politikaları ile güdümlenen büyük şirketler benimsedikleri rekabet nosyonu paralelinde Burç Halife projesi örneğinde olduğu gibi yapıları çevreyi enstrümanlaştırmakta ve özgürlükçü, yaratıcı toplumsal mekansal niteliklere önem vermemektedir. Dubai örneğindeki olduğu gibi küreselleşen şehirlerde marka yaratma ve küresel kentler sayesinde ülkelere döviz çekme amacıyla girişilen mimari projeler, mimari anlamda kat sayısı, yükseklik, büyüklük gibi niceliksel özellikleri ile sadece magazinsel ve finansal değer taşıyan yapılar olarak belirir.

Mimarlık piyasasındaki rekabet ortamından dolayı ofisler de magazinsel değeri olan projeler üzerinde reklamlarını yapmanın yollarını aramaktadır. Bu durum sermaye sahiplerinin simge yapılar ile temsil edilme arzuları çerçevesinde biçimsel kaygılarla motive edilmiş mimari pratiklerin gerçekleşmesine sebep olur. Sklair ve Gherardi’ye göre küresel çağın simgesel mimarlığının hâkim biçimleri gittikçe kurumsal ortaklıklar ve kapitalist küreselleşmenin merkez kurumlarının sahipleri tarafından belirlenir hale gelmiştir (2012). Sermaye rant yaratmak için odak merkezleri oluşturan marka yapılara sahip olmayı tercih eder. Bu nedenle, salt biçimsel kaygılarla, mimari kompozisyonlarla vurucu görsel etkiler yaratma yeteneğine sahip

mimarlar sermaye sahipleri tarafından daha çok tutulmuştur ve mimarlık pratiğinde ayrıcalıklı ve işverenler tarafından talep edilen “star mimar” kategorisi oluşmuştur. Geri kalan mimarlar bu seçkin gruba girmek için gösterişli binalar tasarlama yarışına girer. Mekansal denemeler bu odakta görsel etki yaratma motivasyonu ile sınırlı kalır.

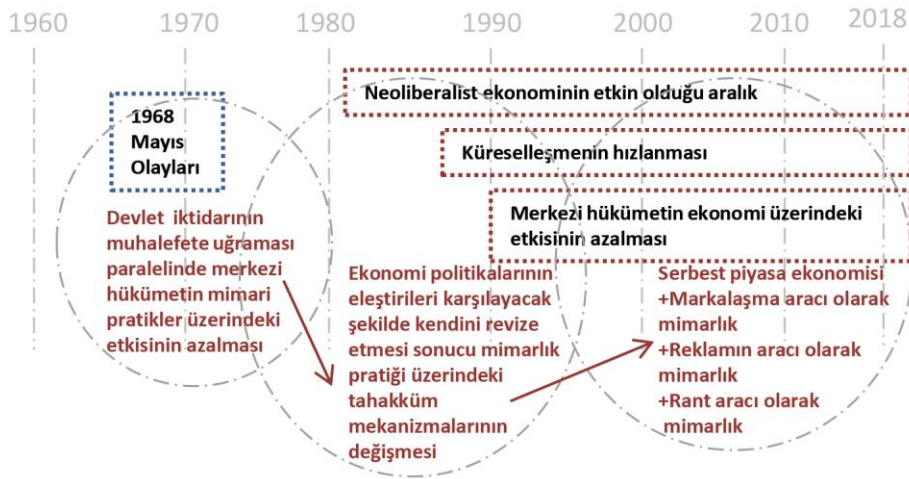
Mimarlık pratiğinde ortaya çıkan enstrümanlaşma durumu daha örtük şekillerde mimarlık disiplinin diğer alanlarını da etkiler. Dutta’ya göre markalar kendi reklamlarını yapmak için akademilerde “belli konularda” (kendi faydalanabilecekleri konularda) araştırma yapılması için fon ayırırlar. Sözde “yenilik”e teşvik etme yoluyla kendi isimlerini de duyurmuş olurlar. Dolayısıyla araştırmacılar da mevcut fon kategorilerinden yararlanmak üzere fon alma koşullarına uygun konularda araştırma projeleri oluştururlar (2016, s.77-78). Böylece mimarlık uzmanlık alanında sözde ilerlemeye destek olan sermaye hem kendini aklamış olur hem de araştırmacıları kendi çıkarları doğrultusunda belirledikleri konulara yönlendirmiş olur. Bu durum nitelikli mekanlar arayışında belirli (sermayenin yönlendirdiği) konular dışında yeni bulgular oluşmasını engeller.

Mimarlık kuramı da sermaye kuşatmasından payını alır. Çetin, mimarlığın retorik sanatıyla söylem üretme çabasının özünde hükmetme mekanizmaları tarafından kullanıldığını söyler (2018). Bu söylemler mimarlık alanı statükosu üzerinde bir çeşit anestezi gibi çalışır. Kuram bu duruma dikkat çekmeyerek, hatta bazen güç ilişkilerine hizmet eden “mimarlık yapma” biçimlerine methiyeler düzerek ekonomi politisinin despotluğuna göz yumar.

Özetle, 1960’lı yıllardan itibaren merkezi otorite ve onun ürünü olan genel dünya düzenine yönelik muhalefet ortamı ile birlikte kapitalizmin nüfuz ettiği diğer pratiklerde olduğu gibi mimarlık pratiği üzerindeki tahakkümün kendini revize etme yoluna gittiği görülmektedir. 1980’li yıllardan günümüze ekonomi politisini ve ekonomi politiği ile içkin bir ilişkisi olan mimarlık pratiğini şekillendiren neoliberalizmin yayılım gösterdiği yerlerde sermaye yeni otorite olmuş ve serbest piyasa rekabeti ile mimarlık pratiği eskisine göre daha da çetin bir itaat sürecine girmiştir. Yatırımcılar inşaat sektörünü ve mimarlık pratiğini araçsallaştırarak çıkarlarının sürekliliğini sağlamak için mimarlık pratiği aracılığıyla toplumsal pratiklere ve kültürel ortama yayılmaktadır. Yapılı çevrenin kullanıcısı, meta olarak, kullanım değerinden ziyade değişim değeri gözetilerek tasarlanan ve kapitalist

ilişkileri teşvik eden içi boş simgesel yapılarda ekonomi politiğinin denetimi altında yaşamını sürdürmektedir. Sıradan gündelik ilişkilerin çoğaltılması ve zenginleştirilmesi potansiyelini taşıyan mimarlık pratiğinde mimar, bu potansiyelleri üretebilecek mekansal nitelikler tasarlamak yerine tanınırlığını pekiştirmek için inşaat sektörünün pazarına teslim olmuştur.

Mimarlık pratiğine ekonomi tarafından tahakküm kurulmasına yönelik çok belirli bir kronolojik dizgi oluşturmak, dünyanın farklı bölgelerinde dönemsel farklar olması sebebiyle mümkün olmasa da metinde bahsi geçen ekonomik dönemeçler ve mimarlık pratiğine etkileri arka arkaya dizildiğinde esnek ve birbirini içine geçişken bir tarihsel sıralama ortaya çıkmaktadır (Şekil 2.2). Önceleri politik iktidarın güdümünde işleyen yapılı çevre üretimi, politik avantaj kazandırmak için bir enstrüman haline gelmiştir. Daha sonra serbest piyasa ekonomisinin baskın hale gelmesi ile birlikte yapılı çevre üretimi piyasa rekabetinin aracı olmuş ve reklam değeri önem kazanmıştır. Küreselleşmeyle birlikte mimarlık alanı uzaktan çalışan ofislerin proje mahalini tanımamasının getirdiği olumsuz sonuçlara sahne olmuştur. Böylelikle merkezi hükümetin mimarlık pratiğine baskısı muhalif temalar paralelinde azalmış olsa da mimarlık pratiği üzerindeki tahakküm biçimlerinin sürekli olarak değişmekte ve kendini yenilemekte olduğu görülür. Bu nedenle sermaye-mimarlık ilişkisi sorunsalı güncelliğini her zaman korumaktadır.

Şekil 2.2 : Yapılı çevrenin enstrümanlaşmasının ekonomik dönemeçlere paralel okuma şeması.

2.2 Savunma Mekanizması Olarak Mimarlıkta Özerklik Tartışması ve Sınırları

Mimarlık pratiğinin karşı karşıya olduğu enstrümanlaşma baskısında egemen kurum, önceki bölümde de belirtildiği gibi 1980'li yıllarda neoliberal ekonomi politikalarının baskısı hissedilmeye başlandığında merkezi yönetimden (hükümet) serbest piyasaya kaymıştır ve merkezlessiz, parçalı, her mimari sürece yayılmış halde işlemektedir. Ekonominin geçirdiği yeni formasyon sonucu onu mimari üretimler aracılığıyla istikrarsızlaştırmak her zamankinden daha çetin görünse de mimarlık epistemi içinde filizlenecek tartışmalar ve bu tartışmaların pratiğe yansımaları yeni bir kaçış çizgisi oluşturacaktır. Disiplin içinden teorik düzlemde geliştirilecek düşünceler saptamalar ve sözler disiplinin operasyonlarını, farklı bir farkındalık düzeyinde işletebilmesi için fırsat sunabilir. Önceki bölümde de bahsi geçen sürekli yeni stratejiler geliştiren, kendini yeniden düzenleyen istilacı bir ekonomi politik tarafından mimarlık pratiği ve ürününün araçsallaştırılması, disiplinin teorik düzleminin yönlendirdiği düşünce ve tartışmalar yoluyla mimarın bilinç düzeyinin değişmesi ve sermaye karşısında daha etkin tavır takınması ile sönümlenir.

“1969 Mimarlık Semineri Bağlamında Geleceğe Bakmak...” başlığıyla ODTÜ’de gerçekleşen ve küresel kapitalizmin tüm toplumsal süreçlerdeki formasyonu ile birlikte mimarlık mesleğini de sistemikleştirdiği sorununu konu alan *Mimarlık Semineri 2015*’de “*Mimarlık ve Devrim*” oturumunda Güven Arif Sargın, 1969 *Mimarlık Semineri*’nde mimarlığın kendi içinden kendisini tartışmadığını, daha çok ekonomi politiğinin (mimarlık disiplininin bağımsız olarak) doğru okunmasıyla sorunların çözüleceği üzerinde durduğunu belirtir (2015). Sargın bu anlamda 1969 *Mimarlık Semineri*’nde mimarlık mesleğinin dışarıdan verilen görevleri yerine getiren, kendi epistemi ikincil addedilen biçimde ele alındığını belirtir. Günümüz bağlamında mimarlık disiplininin kendi iç epistemik dünyasına dönerek tahliller yapması ve kendine dair söz söylemesinin mümkün olabileceğini iddia eder (2015). *Tezde de mimarlıkta özerklik tartışması kanalıyla, mimarlığın sermaye tarafından enstrümanlaştırılmasına karşı mimarlık episteminden üreyecek teorinin ve eleştirinin imkanları ile manevra kabiliyeti geliştirilebilir mi sorusu tartışılmaya değer bulunmuştur. Çalışma bu sorgulama hattı boyunca mimarlıkta özerklik tartışması yoluyla mimarlığın enstrümanlaşmaya karşı durabilecek olası araçlarını araştırmayı hedefler.*

Özerklik konusunun irdelenmesi ile disiplinin kendi içinde yaşanan krizlere karşı eleştiri geliştirme ve tepki verme potansiyelleri irdelenir. Mimarın içinde bulunduğu piyasa baskısına karşı disiplinin kendi içinden düşünsel anlamda farkındalık geliştirmesi ve böylece kişisel stratejik eylem rotaları oluşturabilmesine kaynaklık edebilecek bir düşünce sistemi olan özerkliğin bir çok kaynakta özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında mimarlık teorisinde sıkça yer aldığı belirtilmektedir (Till, 2009; Deamer, 2016; Kaminer, 2017). Mimarlıkta özerklik konusu disiplinin dış etmenler ile temas şekillerine, olumsuz dış kaynaklı tahakküm biçimlerine karşı içerden geliştirilen tavırlar ve ayrıca bu tavırlar sonucu oluşan disiplinin sınırları, disiplinin özerk dili, ve öz ilkelerini de kapsar.

Özerklik teorileri mimarlık pratiğini bilgilendirerek özgürleştirme potansiyeline sahiptir. Öte yandan özerklik tartışmaları bazen mimarlığın disiplinerliğine vurgu yapmakta ve özgürleşme kaygısıyla çıktığı yolda kendi disipliner sınırlarına kendini mahkûm etmektedir. Kayın, özgürlük vizyonu ile ortaya çıkan mimari söylemlerin kendi egemenliğini bir kere kurduğunda yeni bir sınıra dönüşebileceğini yazmıştır (2008). Özerklik tartışmalarının açacağı olanakların yanında, bu tartışmanın barındırdığı ikilikleri şüpheli bir bilinç ile değerlendirmek özerkliğin ve onun eleştirisinin özgürleştirici potansiyellerine ulaşmayı sağlar.

2.2.1 Mimarlıkta özerklik

Özerk kelimesinin kökeni Yunanca “autonomos” kelimesine dayanır. Bu kelime “öz” anlamına gelen “autos” ve “yasa” anlamına gelen “nomos” kelime kökenlerinin birleşiminden türetilmiştir². Kelime kökeninden de anlaşılacağı gibi öz-yönetim, dışsal koşullar ve baskılardan özgür hareket etme, dış etkilerden özgürleşme, kontrol sistemlerinin dışına çıkma gibi anlamlarda okunabilir. Mimarlıkta özerklik kavramı en temelde yapıyı çevre üretim süreçlerini baskılayan her türlü dışsal erkten özgürleşmiş tasarım ve üretim gücü olarak tanımlanır.

Diğer taraftan, mimarlıkta özerklik disiplini dış etkilerden yalıtırken disiplinin yasaları, araçları ve dilinin oluşumuna etki eder. Özerklik kavramının kökeninden yola çıkarak düşünüldüğünde mimarlıkta özerklik olgusunun Vitruvius’tan bu yana var olduğu söylenebilir. Mimarlık disiplini ve operasyonlarını anlatan ilk kapsamlı

² Dictionary, O. E. (2004). Oxford English dictionary online. *Mount Royal College Lib., Calgary, 14.*

metin Vitruvius'un *Mimarlık Üzerine On Kitap* adlı eseri olarak kabul edilir. Milattan önce kaleme alındığı düşünülen kitapta mimarlık temel ilkeleri, yapım yöntemleri, yapı malzemeleri ve hatta konut, hamam, tersane, tapınak gibi belirli tipolojilerin nasıl yapılması gerektiği üzerine izahat veren, kısacası yazıldığı dönemin mimarlık zanaatının içsel kurallarına yönelik ilkelerden oluşan bir el kitabıdır (1998). Bu kitap ile birlikte mimarlık disiplinine yönelik içsel bir dil, kural ve kodlardan oluşan tanımlamalar yapma ve disipline ait özerk bir pratik biçimi belirleme yoluna gidildiği söylenebilir.

Kaminer'e göre mimarlık asıl Rönesans'dan itibaren zanaattan ayrılıp özerkleşmek, istemektedir. Mimar artık yaratıcı konumuna yükselip, elit bir gurup oluşturup, gündelik hayattan tamamen özgürleşmektedir (2007). Bu dönem sonrasında da özerklik düşüncesi aydınlanma dönemindeki özgürleşme söylemleri ile ilişkilendirilebilir. Özerklik olgusunun adı aydınlanma dönemi filozoflarından Kant ile anılmıştır. Kant'ın felsefesinde sıkça yer bulan kavram Kant'a göre nesnel özgür "us"un klavuzluğunda hareket etmek ile ilişkili bir duruma işaret eder. Kant özgürlük düşüncesi ve aklın(arı usun) özerkliğini birbirinden ayırmaz. Sanat ve estetiği de özerkliğe ulaştırabilecek, umut verici yargı biçimleri olarak işaret eder (1987).

Aydınlanma döneminde yükselen özgürlük düşüncesi sanatta ve o dönemde sanatın nüfuz ettiği heykel ve mimarlık alanlarında boy göstermiştir. Kaminer, teorik ve felsefi bir kavram olarak özerkliğin aydınlanma döneminde, dönemi karakterize eden özgürlük düşüncesine paralel olarak doğduğunu ifade eder. Özerklik aynı dönemde karşımıza ilk olarak sanat felsefesinde estetik anlayışında çıkar. O dönemde gündelik hayattan yalıtılmış bir sanat anlayışı ile özerklik düşüncesi sıkı sıkıya bağlantılıdır. Artık sanatın toplumsal ritüeller, sosyal hiyerarşiler ile mesafelendiği ideal formlar oluşturma amacına yöneldiği görülmektedir (Kaminer, 2011). Sanatta gündelik hayatın sıradanlığından kopma ve ideal, tanrısal biçimler üretme yönelimi oluşmuştur. Bu düşünce mimarlık alanında dönem dönem yansımalar yaratmıştır.

Kaufmann'a göre modern mimarlıkta özerklik Nicolas Ledoux ile 19. yüzyılda başlar. Ledoux bulunduğu dönemin mimarlık bağlamı dışına çıkmaya, özgürleşmeye çalışmıştır. Ledoux'ta mimarlık, dışarıdan dayatılan estetik kurallara değil, kendi şartlarına göre değerlendirilmelidir. Ledoux binaları süsten arındıran ve çekirdeği ön plana çıkaran ilk mimarlardandır. 20. yüzyıla gelindiğinde ise Le Corbusier benzer mimari aksiyonlar gerçekleştirmiş ve mevcut disipliner dogmalardan özerkleşmeye

çalışmıştır (Kaminer, 2007). Bu yönelimlerde mimarının yapı elemanlarına karşı bir farkındalık oluştuğu ve estetik cilanın artık önemini yitirdiği görülür. Mimar yapma biçimlerini estetik öğelerden arındırmakla mimarının kendi doğasına geometrik soyutlamalarla ulaşmaya çalışır. Bu sınıfa bu nedenle Adolf Loos da dahil edilebilir. Ancak soyutlama ile özerklik düşüncesinin umut bulduğu özgür irade sadece biçime yönelmesine sebep olur. Till'e göre soyutlama üzerinden ilerleyen özerklik düşüncesi yargı üretme meziyetinin durması ile sonuçlanır. Mimar kendini sosyal, politik ve ahlaki bir varlık olarak pratiğinden ayırır, pratiğinin operasyonlarına yansıtmaz (2009).

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren özerklik mimarlık teorisinde çok sık anılmaya başlamıştır. Solà-Morales 1970lerde mimarlıkta özerkliğin kendisine, kendi tarihine dayanarak ve kendi kuralları ve protokollerinin içinden ortaya çıkarak yükseldiğini söyler (1997). Till'e göre özellikle Amerika'da mimarlık teorisinde 1970'lerde özerklik yönelimi hakimdir. Bu yönelimi takip edenlerin söylemlerinde biçim takıntısı okunmaktadır. Çünkü özerklik mimari dilin altta yatan yapılarını araştırmayı ve mimari dil ile mimarlık disiplinini belirlemeyi kapsamaktadır (2009). Mimarlıkta biçim meselesine doğru çekilerek kristalleşen bu özerklik düşüncesi Wood tarafından "estetik özerklik" olarak kavranılmaktadır (2002).

Mimarlıkta estetik özerklik sanat kuramları, siyasi ve kültürel eleştiriler paralelinde mimarlık düşüncesi ve pratiğinde yankılanmaktadır. Son 40-50 yıl içerisinde mimarlıkta özerklik meselesinin gündemi kuşatmasında etkisi olan bir vektör, *Frankfurt Okulu* adıyla anılan düşünce akımının ve onların geliştirdiği *Eleştirel Sosyal Teorinin* eleştiri mekanizmasının mimarlıkta da yer bulmasıdır. Eleştirel Sosyal Teori'nin önemli düşünürlerinden Adorno ve Horkheimer, kitle kültürünün baskın ideolojiler tarafından kullanılan bir kontrol aracı haline geldiğini düşünmektedir (2014). Buraya kadar tezin de başlangıç eleştirisiyle paralel bir noktada, enstrümanlaşma karşıtlığına odaklanmış olan Eleştirel Sosyal Teori'de çözüm önerisi olarak sanat ve estetik sunulmaktadır. *Bu öneri ise tezin başta ulaşmaya çalıştığı, nitelikli mekansal çıktılar ile toplum yararına operasyonlar geliştirme amacıyla uyusmaz.* Adorno ve Horkheimer kitle kültürünü ticarileşmekten kurtarmak için sanatın özerkleşmesi ve eleştirel bir yapı kazanmasını çıkış yolu olarak önerir (2014). Sütçü'ye göre Adorno felsefesinde para ve nesneler arasındaki özdeşlik ilkesininin dışına çıkılabilecek tek öge sanattır

(2015). Adorno, Kaminer'e göre modern sanatı otonom olarak görmektedir ve sanat kuramlarıyla dirsek teması içinde olan mimarlık pratiği bu düşünceden etkilenmiştir (2007). Mimarlık atmosferi Adorno ve Horkheimer'ın kütürün ticarileşmesi eleştirisinden etkilenmiş ve bu düşünceyi benimseyen mimar kesimin mimarlık üretimi biçimleri özerkleşerek kültür referanslarına kendini kapatma eğilimi göstermiştir. Bu eğilim mimarlık söyleminde dış referanslara kapalı bir mod oluştururken kendi içsel araçları yoluyla biçimsel dil ve eleştirel estetik konularına gömülü bir disiplinerlik algısının yükselmesine yol açmıştır.

Mimarlık pratiği Eleştirel Toplumsal Teori'nin negatif eleştirileri çerçevesinde kendini tüm bağlamsal, ilişkisel etkilere direnç olarak yeniden yapılandırırken estetik biçim üretimi konumuna sıkıştırmıştır. Oysa Karatani'ye göre "mimarının bir idea olarak tasarımın gerçekleştirilmesi olduğu düşüncesi kadar mimarının gerçekliğine uygun düşmeyen bir şey yoktur" (2010, s.40). İdeal ve tanrısal mimari tasarlama biçimleri, sonunda ilkesel kurallara indirgenir ve statikleşir, ürünler arasında fark üretilmemeye başlanır. Hays'e göre "mutlak özerklik, şeyleştirilmiş olan aynı biçimlerin tekrar tekrar kullanılmasına yol açar" (2011, s.7). Bağlamın sağladığı tasarım girdilerinden yoksun objeleşmiş ideal mimari biçimler Kaminer'e göre fetişleşerek meta sistemine dahil olur (2011). Dolayısıyla mimarlıkta özerkliğin hedeflediği toplumsal ve ticari suçlara ortak olmama niyeti amacına ulaşmamış olur. Hays'e göre:

(...) dolaysız kullanım değerinden yoksun kalmış olan mimarlığın bir kültürel temsil kipi olarak varlığı, 1970'lerde, ticaret sayesinde daha işler kılınmış olan iletişim araçlarının meydan okumasıyla karşı karşıya kaldı. 1970'lerin en ileri mimarlık uygulamaları, değişen tarihsel koşulların ve gelişen tüketim toplumunun baskısını hissederek mimari nesne ile toplumsal-maddi nesne arasındaki özdeşlik çerçevesini geri çekti(buraya kadar herkes mutabıktır). Bu geri çekme tarihsel avangardın direnme stratejilerini izleyen pragmatik bir olumsuzlama biçimidir; yeni durumun talep ettiği farklı bir biçimdir, ama bir açmaz yaratır çünkü direnme artık değişim yaratmaz görünür. (2011, s.13)

Hays'in işaret ettiği dönemde toplumsal bir yapı olma özdeşliğini geri çeken mimarlık düşüncesi, mekan pratisyeninin aksiyonlarına yansır. Mimar özerkleşerek zihinsel bir özgürlüğe kavuşması beklenen özne olarak, kişisel teorik pozisyonlar oluşturup, toplumsal sorunlara sığrayan, bulaşan olumlu açılımlar üretmek yerine enerjisini estetik özerk biçimler üretmeye adan.

2.2.2 Mimarlıkta özerkliğin ekonomi politik tarafından geri kazanılması

Mimarlıkta özerklik düşüncesi başta ticarişmeye karşı motive olmuş olsa da estetik özerklik olarak beliren özerkliğin alt başlığının somut sonuçları beklenildiği gibi olmamıştır. Yapılı çevre üretme eyleminin özerkleşmesiyle olumlu yaşamsal sonuçlar üretmeye kanalize olmak yerine soyut sanat, biçim, estetik gibi kaygılara yönelen mimar toplumsal etki üretmediği gibi örtük bir şekilde sermayenin aracı olur.

Daha önce de bahsedildiği üzere Adorno'nun önerdiği gibi sanat ve estetik kuramlarında umut bulan estetik özerklik düşüncesi sanıldığı gibi disiplinin aksiyonlarının enstrümanlaşmadan özgürleşmesine kaynaklık edememiştir. Bu düşünce klavuzluğunda biçime ve soyutlamaya odaklı operasyonlar sonucu oluşan mimari ürün, görsel olarak farklı olması nedeniyle market değeri kazanmış ve tüketim toplumu ile ilişki içine girmiştir. Mimarlıkta özerklik düşüncesi baskın ekonomi politiğine bir tepki olarak doğmuş olsa da yakın tarihte bir noktada güç ilişkilerine entegre olmuştur. Kaminer'e göre mimarlıkta otonominin statüsünde bir dönüşüm olmuştur. Otonom karakteri olan projeler sermaye tarafından rağbet görmeye başlamıştır (2007). Özerkleşmiş pratiğin ideal biçim arayışları mimari ürünün fetişleşmesine yol açmıştır. Özerk pratiğin biçimci ve estetik odakta gelişen örnekleri görsel etkileri nedeniyle marka değeri taşımakta ve gerek bu yapılara sahip olarak kendi reklamlarını yapmak isteyen özel kurumlar, gerekse politika aracı olarak kullanmak isteyen kamu kuruluşları tarafından talep edilmektedir. Farklı karaktere sahip imza projeler kentsel politikalara hizmet ederek marka şehirler oluşturmaktadırlar. Bu durum özellikle küresel kapitalizmin yayılım gösterdiği 1990'lı yıllarda görünür hale gelmiştir ve günümüzde de etkileri sürmektedir. Kaminer'e göre mimarlık disiplini özellikle 1990'lı yıllarda popüleriteye sahip olmuştur. Mimariye medyada, duvar kağıtlarında yer verilmiş, ayrıca tanınan binalar, reklam filmleri, filmler ve video kliplere arka plan olmaya başlamıştır (2011).

Mimarlığın ticari entegrasyonunu sağlayan imza projeleri tasarlayan mimarlar daha önceleri özerklik düşüncesini benimsemiş olan tanınır isimlerdir. Ekonomik baskılardan kendilerini soyutlayıp form oluşturma konusunda uzmanlaşan bu mimar gurubu sermaye tarafından aranan isimleri oluşturmaktadır. Bu mimarlar kendi yapı dilini oluşturarak isim yapmış olduğu için talep görür. Deamer'a göre özerk projeler farklı yapılarıyla isim satın almaya istekli tüketici kesim için ideal ürünler olarak

kültürel yaşamda yerini alır (2016). Ekonomi politiğine karşı durma sloganıyla yola çıkan özerk düşünce ve üretimler, ironik olarak sermayeye hizmet eden imza projelere dönüşmüştür. Bu nedenle mimarlıkta yeni bir özerklik denemesine ihtiyaç duyulmaktadır.

2.2.3 Mimarlıkta özerklik ve negatif eleştiri

Mimarlıkta özerkliğin bağlantılı olduğu bir diğer konu da eleştiridir. Özerklik mimarlık disiplinde enstrümanlaşma baskısını eleştirme imkanı sunar. Mimarlıkta özerkliğin eleştiri mekanizmaları ile siyasetteki özerklik iddialarının eleştiri mekanizmaları özdeşleşmiştir. Özellikle İtalya’da ortaya çıkan Otonomizm Hareketi’nin “direnme” ve “reddetme” (çalışmayı) kipinde gerçekleşen muhalefet mekanizmasının o dönemdeki mimarlık teorisinde yansımalar yarattığı okunabilir. Aureli mimarlıkta ve siyasette özerklik düşüncesini İtalya bağlamında irdelemektedir. Özerklik fikri İtalya’da mimarlık bağlamında İkinci Dünya Savaşı sonrasında devlet ve kamusal inisiyatifin çöküşü ve mimari-kentsel uygulamaların ticarileşmesine karşı stratejik bir davranış, mevcut dünyadaki diğer pratiklere karşı direnç tavrı olarak belirir. Manfredo Tafuri gibi tanınmış teorisyenler aracılığıyla da mimarlık kuramında dolaşıma girer (2008, s.12). Aureli ayrıca metninde mimarlıkta özerklik tartışmalarının Otonomizm Hareketi ve 1968 Mayıs Olayları ile tetiklendiği dile getirir (2008). Bu dönemlerde kapitalizmin radikal bir eleştirisi oluşmuş ve pasifleştirici direnme tavırları üzerinde durulmuştur.

Daha önce de belirtildiği gibi mimari üretim ortamını manipüle eden ekonomi sistemine karşı koruma ve direnme mekanizması olarak özerklik düşüncesi, enstrümanlaşmaya karşı bir eleştiri ortamı oluşturur. Dönemin teorisyenlerinden Tafuri kapitalizmin modernizm süreçlerini etkilediğini ve kaçınılmaz olarak mimarlığın da kapitalizmin buyruğu altında işlediğini eleştirir. Ona göre bu haliyle mimarlık ütopyacı vizyonundan uzaklaşmış ve kapitalist üretim sistemlerinin bir zinciri haline gelmiştir (1969). Tafurinin eleştirisi kapitalizm süreçlerinin mimarlık üzerindeki baskısına karşı farkındalık oluşturmak adına önemli bir aracı olsa da mimarlık pratiğinin çıkmazda olduğuna inanması ve artık mimarlığın ütopyacı bir vizyon ile işlemesi olasılığını yok sayması mimarlık kuramı atmosferini etkilemiş görünmektedir. Tafurinin tüm metnilerindeki karamsar yaklaşımı mimarlık kuramında umutsuz bir dönemin oluşmasına katkı sağlar. Çünkü Tafuri, vizyoner

addedilen bazı çalışmaların da aslında kapitalizme hizmet ettiğini savunarak, kapitalizmin kendi çarkında her şeyi öğüttüğünü vurgular (1973). Mimarlığın toplumsal süreçlerde mümkün olabilecek olumlu etkileri gündeme girmez. Aksine toplumsal süreçlerin tüm kanallarının kapitalizmin etkisi altına girdiği ve sanki kurtarılmasının mümkün olmayacağı gibi karamsar bir alt metin Tafuri'nin metinlerini ve daha önce bahsi edilen eleştirel teori etkisinde, oluşan metinleri örtük bir biçimde boydan boya kat etmektedir.

Olumsuz eleştiri etkisinde tutucu bir hale gelen mimarlık disiplini içindeki özerklik düşüncesi altında mimarlık pratiği, gündelik hayattan soyutlanmaya yönelik operasyonlar gerçekleştirmiştir. Bu karamsar tablo mimarlıkta yaratıcı eylem ve bunun gerçekleştirebileceği özgürleştirici açılımları ketlerken farklı form olasılıklarının da gerçekleşmesini engeller. Mimarlıkta estetik özerklik, onu biçim üreten bir operasyona dönüştürmesine rağmen farklı form olasılıklarına da tam olarak açık değildir. İdeal biçim arayışı aynışalmaya götürür. Dovey, Tafuri'nin karamsarlığının ve Adorno'nun negatif diyalektiğinin eleştirel patikasında biçimci olasılıkların da yok edildiğini ifade eder (2007). Olumsuz eleştiri savunma mekanizması olarak işleyip bir tasarım girdisi olarak ürüne yansıyamadığı gibi, ürünün aktive edebileceği biçimsel ve sosyal olasılıkların önünü kapatır.

Negatif eleştiri enstrümanlaşmaya karşı pasif bir direnme olarak belirnektedir ve bu nedenle yapılı çevre üretim motivasyonlarında yeterince etkili olmadığı söylenebilir. Mimarlık eylemlerinde eleştiri kademesinde negatif eleştiriye tetikleyen özerklik düşüncesi zor bir yol olarak değerlendirilir. Burada zorlama olma durum Chan'e göre mimarlığın kendi kendini eleştirmesi ve buna bağlı olarak kendi üstüne kapanmasıdır (2015). Disiplinin kendi üstüne kapanması Mennan'a göre disiplin sınırlarının katılaşması, disiplin mimarlıkta anlam, mimarlığın temeli ve ilkeleri gibi konulara odaklanması demektir (1999). Kendi üzerinde çok düşünme hali, yani öz-düşünüm (self-reflexivity) mimarlık ürününün yerleştiği yerde sosyal, toplumsal ve kültürel olumlu dönüşümler yapma potansiyelini yeterince irdeleyememesine, kendi varoluşunu salt düşünsel bir çerçevede değerlendirmesine yol açar. Mimarlık düşüncesi kendi dışında gelişen yaşamsal süreçleri sorgulamaz, eleştiri üretmez olur. Chan özerkliğin negatif eleştirisinin etki üretmediğini; eleştiri niyetiyle giriştiği negatif diyaletikte başka bir çıkma tarafa savrulduğunu söyler (2015).

Özerklik tartışmasının mimarlık kuramına yerleştirmiş olduğu negatif düşünce, eleştirilen durumları gerçek hayatta ortadan kaldıracabilecek herhangi bir eylemlilik üretmemiştir. Bu nedenle pasif bir direnme mekanizması olduğu söylenebilir. Deamer “70’li yılların sonlarında mimarlığa, Manfredo Tafuri, özerklik ve onun yandaşı, biçimciliğin, kapitalizmin toplumsal güdümlü mimariyi yaygın bir hareketle gasp etmesine karşı salt savunmacı bir tepki olduğunu” belirtir (2016, s.46). Savunmacı tepki mimarlığı toplumsal operasyonlarına geri döndüremediği gibi onu toplumsal süreçlerden soyutlar. Ekonomi politığının güdümüne karşı olumsuz eleştiri ve direnme kipinde gerçekleşen özerklik düşünceleri eyleme dönüşmez.

2.2.4 Sosyal Özerklik

Mimarlıkta özerklik düşüncesi ve özerk pratik ile mimarlığı dışarı kapalı bir disipliner alan olarak tariflemenin olumsuz tarafları buraya kadar ele alınmıştır. Disiplinin ilkesel boyutta aksiyonlar üretmesi ve kültürel sosyal referanslarla ilişkisini kesmesi daha önce de değinildiği gibi kendi hapisanesini yaratmakta ve bunun yanında sonuç ürün yani obje odaklı üretim motivasyonları oluşturarak mimarlık üretiminin enstrümanlaşmasına davetiye çıkarmaktadır. Özerkliği alternatif bir kavrayışta ele almanın gerekliliği yönünde meydan okumalar da böylece oluşur. Toplumsal güdümlü mimarinin baskılanmasına karşı yine toplumsal odaklı yörüngeler keşfetmeye çalışıp, mevcut özerklik tartışmasının negatif diyalektiğinin yol açtığı pasifleştirici doğasından dışarı çıkmaya çalışan, *sosyal özerklik* başlığı altında toplanan düşünceler gelişmiştir. Coleman özerklik düşüncesinin iflasından bahseder ve özerkliğin artık mimarlığa verebileceği tek katkının toplumsal ve politik olana geri dönmek olacağını, ve bu sayede özerkliğin biçimsel çekişine direnmenin bir yolunu kendi içinde oluşturabileceğini söyler (2015). Agrest mimarlığın kendi özerk dili ve kodları olan bir alan tanımlasa da her zaman sosyal bir bağlam içerisinde olduğu için asıl meselesinin kültürel konuları kendi sistemine dahil edip harmanlamak olduğunu ileri sürer. Agrest’e göre dolayısıyla mimarlıkta iç ve dış olarak keskin bir ayrım yaratacak bir otonomiden bahsedilemez. Mimarlığın kendi kodlarına disiplin çeperlerinden yaklaşan dışsal referanslar sürekli disiplin tanımı ile aktif etkileşimde bulunarak onu çeşitlendirir (1998).

Negatif düşünce ile şekillenen katı özerk mimari disiplinerlik de kültürel normlara karşı direnç göstererek kendi üstüne kapanmaktadır. Chan’a göre mimarlık hiçbir

zaman sadece olumsuz bir perdeden pratiğini yürütemez, aksine olumludur. Bir uygulama en nihayetinde dünyaya açık seçik yorum ve eleştiri getiremez ama dünyada faaliyet gösterir, uçsuz bucaksız araçlar aracılığıyla fikir ve etkiler üretir, teori ve söylemin yerleşik ve statik yollarında kısa devre yapar (2015). Özerkliğin ideal ve metafizik mutlak doğruya ulaşmaya çalışan taraftaki modu ise tam tersi yerleşik yapma ve düşünme biçimleri doğurur. Buna karşılık özerklik düşüncesi mimarlıkta ideal biçim ve anlam arayışı yerine mimari tasarım ve mimari ürün yoluyla sosyal alanda olumlu anlamda neler yapılabilir üzerine düşünmenin önünü açabilmelidir. Mimarlıkta sosyal olanı düşünmek etkili bir mimarlığın yapıllı çevre ölçeğinde politığını oluşturma açısından aracı olacaktır.

Disiplinin özgürleşme projesi olarak özerklik düşüncesi üzerinden söylem üreten ve mevcut disiplinerliği kültür referanslarına doğru genişletme duyarlığı içinde olan düşünceler de türemiştir. Bunlar daha önce bahsedilmiş olan Eleştirel Sosyal Kuram etkisindeki estetik özerklikte umut bulan düşünce varyasyonlarını da tamamen yadsımaz. Mimarlığı artistik bir özerklik ile kültür normlarını gözetken yol haritaları arasında konumlandırır. Mimarlık teorisinde kendine geniş yer bulan özerklik düşüncesinin ve bir dönem bu düşüncenin ürettiği negatif diyalektiğin rehberliğinde teoriden eyleme geçiş noktasında tıkanma yaşandığı meselesinden bahsedilmiştir. Sosyal özerklik estetik özerkliğe göre daha aktif ve eyleme dayalı bir direniş yörüngesi çizmekte rehberlik eder. Deamer şöyle der:

Estetik özerklik, elbette, daha geniş “özerklik” söylemindeki sosyal özerkliğin yanında yer alır. Eğer estetik özerklik dikkatimizi neo-liberalizmi ve küreselleşmeyi körükleyen araç ve yöntemlerden uzaklaştırırsa, toplumsal özerklik onu eleştirir. Estetik özerklik gibi, sosyal özerklik, güçlü küresel oyunculara hizmet eden mal alışverişinden geri çekilmeyi önermektedir ancak küreselleşmeye direnmek için yeni eylem paradigmaları önermektedir. (2016, s.30)

Mimarlık pratiğinin tüm dışsal süreçlere karşı yalıtıma ve saf ideal tektonik form olarak ele almaya yönelik pratikler ile oluşturulan mimari ürünün nesneleşerek fetiş öznesi haline gelmeye, adeta sanat nesnesi gibi değer biçilmeye mahkum olduğundan bahsedilmiştir. Deamer’a göre toplumsal özerklik pasif direniş yerine direniş eylemlerinin potansiyelleriyle nesneleşmeyi önler (2016). Özerklik düşüncesi vasıtasıyla kapitalizmin yağmacı işleyişine ağırkanlı karşı duruş yerine aktif bir “karşı çıkma” eylemi mekan tasarımı mantığında aşırı korumacı ve buna bağlı olarak dışsal etmenlere kapalı bir formasyon oluşmasını engeller. Hays’a göre negatif

düşünce çerçevesinde pasif ve savunmacı pratikler üretmek yerine eleştiriye kanksayıp kapitalizmin enstrümanlaştırıcı operasyonlarına karşı kendini kendi gözünde farklı bir noktada konumlandıran pratikler çok daha esastır (2011, s.18). Özerkleşmeye aracı olarak şikayetçi ve öz-düşünümsel eleştiri yerine eleştiriye içselleştirmiş bir pratik, olumlu değerler üretmek için yol alacaktır.

Dışsal (ekonomik) baskılara pasif bir direniş olarak mimarlıkta özerklik düşüncesi sermayenin ürettiği olumsuz dönüşümü durdurma niyetini temsil etse de durağan vurgusu nedeniyle yaratıcılık kanallarını kapatarak değişime direniş olarak belirme riski taşır. Hays'e göre Eisenman da bu duruma katılmaktadır. "Eisenman şehrin farklılık değil artık aynılık ürettiğini düşünerek otonomi projesini genişletmek istemiştir" (Hays, 2011,s.11). Eisenman'a göre mimarlıkta özerklik projesi bir direniş motivasyonu olmak yerine üretkenliği motive eden yapıcı eleştiri olanağı olarak çalıştırılmalıdır (2000). Yapıcı eleştiri ve sorunsallaştırma, direnmenin durağan vurgusuna karşın daha üretken bir tavıra karşılık gelmektedir.

Mimarlık nesnesinin içinde varlık kazandığı kültürel çevrede egemen ekonomi sisteminin operasyon biçimleri algılanamayacak kadar karışık hale gelmiş ve tüm süreçlerle iç içe geçmiştir. Hays de bu nedenle mimarlığın kültür kodları tarafından araçsallaştırıldığını onaylar. Ancak Hays'e göre mimarlık bir uça kültürün enstrümanı olarak, diğer uça özerk bir form olarak polarize olur (1984). İki türlü de statik bir tarife bürünen yapıları çevre üretme pratiğinin bu durumu aşması için aradılıkların oluşması farkların üremesi gerekmektedir.

Hays'a göre kültür enstrümanı olarak mimari, devletler ve dönüşümler için sosyoekonomik, siyasi ve teknolojik süreçlere bağlı bir olaydır. Bununla birlikte mimarlık onu üreten kültürün temelini atmaktadır; mimarlık sürekliliğini sağlamak için kültür hegemonyasını tekrar teyit eder (1984). Mimarlık bu durumda hem kültürün enstrümanı olarak yer alır hem de tersten bakıldığında kültürün altyapısını üretir. Öyleyse kültürün işleyişinde belirli oranda otorite sahibi olduğu ve kültürün ticarileştirilmesine kendi disipliner araçları ile müdahale etme potansiyeli olduğu söylenebilir. Buna karşılık mimarlar kültür hegemonyası altında üretim yaparken kültür de başka kuşatmalar altında oluşmaktadır. Bu tür karmaşık bir hiyerarşi altında mimari özerklik neye karşı duracağı analizini açık ve kesin biçimde oluşturamaz. Direnme yolunu benimseyen taraftaki mimari özerklik, bu durumda tutucu bir çehreye bürünür. Evrensel prensipler belirleyerek dışsal referanslar karşısında

kendine duvar oluşturma çabasındadır. Böylece kendi katı sınırları içinde özgürlük alanı tariflemeyi hedefler. Hays'e göre bu tür bir düşüncedeki amaç, sadece, tam olarak dünyevi, çevresel ya da toplumsal açıdan kirletilmiş içeriği reddetmektir, böylece entelektüel eleştiri özgürlüğüne ve yeniden biçimlendirme stratejilerine elverişli ortam oluşur (1984).

Mimariyi dış referanslardan ayrı düşünmek kendi alanı içinde gelişimini sağlamakla birlikte bu mimariyi icra eden mimar salt teknokrata dönüşür. Form parçalarını otonom tekniklerle bir araya getirip ve doğru işleyip mekansal artefaktlar oluşturabilir. Fakat çevresel referanslar yokluğunda mevcut toplumsal süreçlerle yüzleşmeyen tekil, nesneleşmiş mimari ürünler oluşur.

Mimarlığı özerk bir form olarak düşünmenin mimarlık edimini ekonomik baskılardan özgürleştirilmesi açısından potansiyel olmasının yanında mimarlık edimini pasifleştirme riski taşıması ara formül arayışına sevk eder. Michael Hays bu iki kutbun ara kesiti olabilecek bir ara çözüm geliştirmeye çalışır. Hays'e göre "mimari eser yapıldıktan sonra devam eden duysal özellikleri mimari nesneye dahil edilmiş gibi düşünülmelidir" (1984, s.17). Bu düşünce çerçevesinden bakıldığında mimari nesne hiçbir zaman tamamlanmayan, deneyimlendikçe anlam kazanan bir eserdir. Kullanımı süresince kullanıcısının deneyimlediği tüm yaşantı ile birlikte tekrar tanımlanır. Böylece tamamen baskın kültürün kuşatmasına girmeden, kültürü dönüştürerek var olur. Mimarlık pratiğinin kültürel süreçlerle dirsek teması kurarak enstrümanlaşmanın üstesinden gelebileceği düşüncesi ile Hays, mimari nesnenin egemen kurumların pasif bir aracı olmak yerine kültürel süreçleri işgal etmesi gerektiğini savunur (1984). Egemen kurumların istilacı hamlelerine karşı mimarlık pratiğinde oluş içindeki kültür referansları ile "an"a bağlı pratik karşı kuvvetler oluşabilir. Her an yeni bulgular oluşturma ve sorunlar geliştirme yoluyla içinde bulunduğu ekonomi kuşatılmışlığından kurtulmak için refleksler oluşturma potansiyeli doğabilir.

İmrie ve Street'in *ilişkisel özerklik* kavramı mimarlığın dışarı bağımlılığı ve özerkliği arasında ara bir formül öneren yaklaşımlar arasında yer alır. Özerklik meselesini, mimari sosyal yaklaşım ve uygulamalarından uzaklaştırmayan ilişkisel özerklik kavramı ile ele alırlar. Mesleki benliği dışında mimar sosyal bir varlıktır. Sosyal hayatında olduğu gibi mesleki hayatında da disipliner ve profesyonel formasyonları ile geliştirdiği çerçeveden içinde bulunduğu bağlamı algılama, sorgulama ve

dönüştürme kapasitesine sahiptir (2014). Mimar her zaman mimarlığın dışından gelen bilgileri içerden yorumlayarak özerkliği kişisel manifesto ve söylem düzeyinde ele alıp mimari operasyonlarına yansıtır.

Biçimsel olarak yürütülen bir girişim olarak mimarlık pratiğinde özerk mimari pratikler ekonomik etkiler karşısında özgürleşirken aynı zamanda toplumsal süreçlerde ön etkin (pro-aktif) olabilir mi? Anderson “yarı özerk” (quasi autonomy) kavramını ortaya atar (2002). Yarı özerk kavramı muğlak bir alan tarifler ve mimarlıkta özerklik kavrayışının mimari anlayışlar için sermaye egemenliği dışında kendisine yeni duvarlar örmesini engelleyecek, potansiyelli bir kavramsallaştırma olarak karşımıza çıkar. Anderson (2002) mimarlığın problem çözücü algısının yerine dert etme kavramını koyar. “Dert etme insanların amaçlarının tam olarak bilinmediği ve bilinemeyeceği yerde insanların amaçlarına ulaşmasını kolaylaştırmak için çevremizi yapılandırmak üzere mekan pratiğinin kaygılı bir mod bürünmesidir. Problem çözmek ise daha sistem odaklıdır, işverenin siparişi üzerinden oluşur ve mimarın eleştiri almamak için neden-sonuç ilişkileriyle doğrusal olarak çalıştığı duruma işaret eder” (s.31-32). Dert etme yöntemi hiçbir şeyi olduğu gibi kabul etmeyip sorgulamanın ve böylece mevcut düzenlere karşı taktikler geliştirmenin bir yolu, enstrümanlaşmaya karşı pozisyon almanın bir aracı olarak belirir.

2.3 Bölüm Sonucu

Önceki bölümlerde vurgulandığı gibi mimarlık pratiğinin ekonomi politiği ile içkin ve süregelen bir ilişkisi vardır ve bugün sermayenin talepleri tarafından yönlendirilen bir girişim olarak mimarlık pratiğinin ürününün nitelikleri değişim değeri üzerinden değerlendirilmektedir. Yapılı çevre üretiminde niteliksel farklar yerine finansal değer kazandıran, reklam potansiyeli yaratan niceliksel özellikler önemsenmektedir.

Yapılı çevre üretiminin enstrümanlaşma öyküsünde ekonomi politiğinin geçirdiği dönüşümlere paralel olarak mimarlık pratiğine etki etme şekilleri de değişkenlik gösterir. 1960’lı yıllara kadar merkezi otorite (hükümet) tarafından güdümlenen mekansal pratikler ekonominin yanında politik amaçlara da hizmet ederken bu yıllarda merkezi otoritenin kitle hareketleri aracılığıyla muhalefete maruz kalması kapitalizmin kendinde revizyon yaparak işleyişini değiştirmesine yol açmıştır. Bu revizyonun ürünü olan neoliberalizm ve serbest piyasa ekonomisi pazarın önem

kazanmasına ve denetim ve itaat yapılarının doğrusal olmayan ağsal bir yapıda merkezsiz bir şekilde tüm toplumsal süreçlere yayılmasına yol açmıştır. Merkezi olmayan ve yaşamsal süreçlere gömülü halde olan bu yeni ekonomi politigine karşı mimarlık disiplini içinden teori ve pratik alanında pozisyon almak zorlaşır.

Stykes 1960'lı ve 1990'lı yıllar arasında yaklaşık otuz yıl bugüne kıyasla mimarlık disiplininin özerkliğini talep eden üst-anlatının var olduğunu fakat bugün bu durumu üstlenmiş kuşatıcı bir düşünce sisteminin olmadığını ifade eder (2017). 1960'lı yıllar ile 1990'lı yıllar arasında ekonomi politiginin kuşatmasına karşı savunma mekanizması olarak geliştirilen eleştirel düşünceler özerklik tartışmaları etrafında toplanmıştır. Özerklik tartışmalarının eleştiri kipinde, Marksizm etkisindeki Otonomist Hareket'in izdüşümlerine rastlanmaktadır. Bununla birlikte Hays, 1960'larda mimarlık kuram metinlerinin bundan daha erken tarihli olan Frankfurt Okulu'nun geliştirdiği Eleştirel Sosyal Kuram'ın metinlerinin eleştirisi ile benzeştigini söyler (1998b). Eleştirel Sosyal Kuram'da olduğu gibi mimarlık, teori ve pratik alanda, kitle kültüründen ticarileştiği için mesafelenmiş, estetik, biçimci ve elitist bir konuma yerleşmiştir. Otonomist Hareket etkisinde Marksist negatif diyalektikten etkilenerken negatif bir eleştiri kipine bürünmüştür.

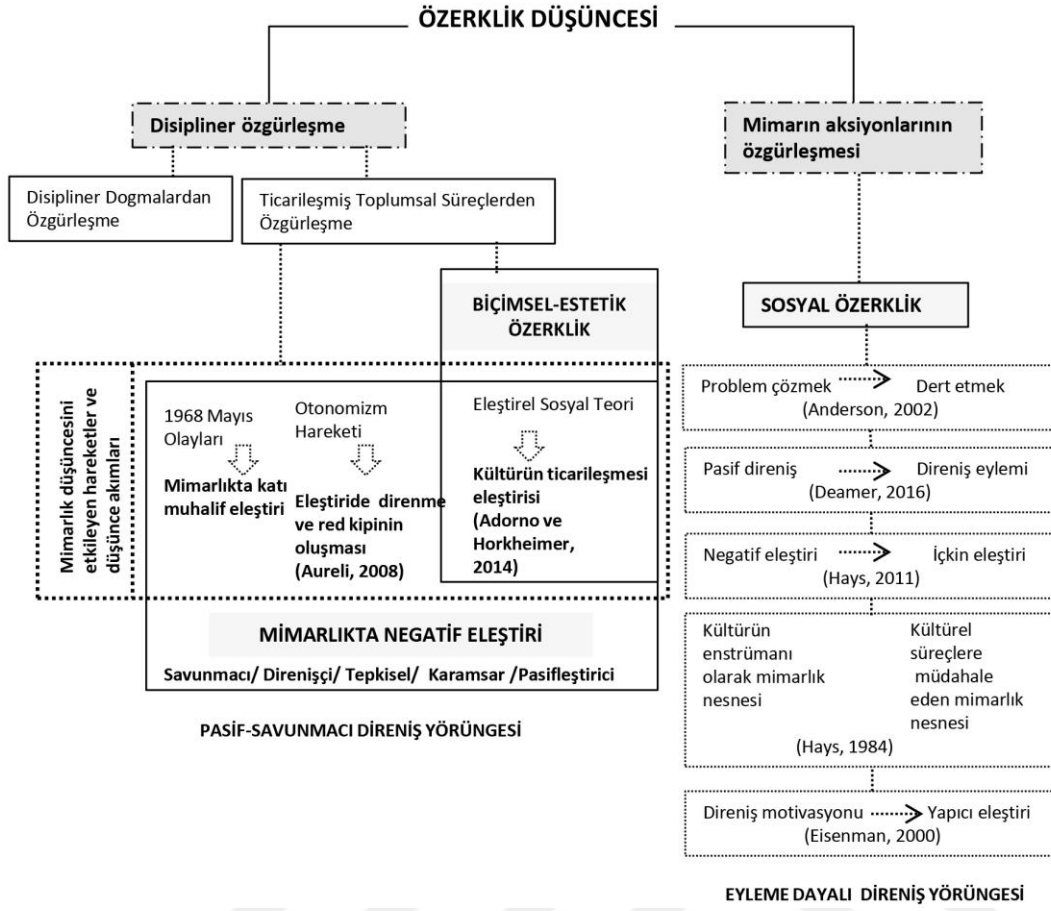
Özerklik tartışmalarını çevreleyen negatif ve üst anlatısal eleştiri ekonomi politigine karşı pasif bir direnişi andırmaktadır. Bu eleştiriler sitemkar, şikayetçi ve tepkisel olarak işlemekte, direnme kipinde çalışarak pasifleştirici rol oynamaktadır. Pratiğin popüler kültürü içeren yaşamdan uzakta, mimarlığın disiplinerliği içinde mekan bileşenlerini ideale ulaşmak için biçimsel kompozisyonlarla organize edip kendini, yüksek sanatta olduğu gibi, toplumdan soyutlama gayesi içinde işlemektedir.

Daha önce düşünce yapısına değinilen Tafuri'nin tarafında konuşlanan olumsuz eleştiri, tüm kitle kültürünün ticarileştiği ve artık bu mekanizma içinde özerk olunamayacağı üst anlatısı ile yola çıkıp mimarlık pratiğinin şehir kültürü içinde mikro ölçekte taktikler geliştirebilme ihtimalini yadsımaktadır. van Toorn'a göre bu düşünce yapısını karakteriz eden “(...) eleştirel mimarlık öngörülü değil tepkiseldir” (2004, s.277). Yakın geçmişi analiz edip genellemeler oluşturur. Tespitleri üzerine öneriler geliştirmez. Bu nedenle bu dönemin teorilerinin eyleme geçemediği ve eylemde yer bulamadığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte özerklik düşüncesi ile pratiğini sürdürmüş ve biçim konusunda fark yaratmaya yönelik antrenmanlı olan mimarların imzaları ve tanınırlıkları 1990'lı yıllarda sermaye tarafından markalaşma

amacıyla reklam aracı olarak kullanılmış, sonuçta özerk pratikler ekonomi politiği tarafından geri kazanılmıştır.

Özerkliğin başka bir alt başlığı olan sosyal özerklikte, sermaye eleştirisini daha etkin bir şekilde yapıldığı düşünülmektedir. Çünkü sosyal özerklik anlayışında enstrümanlaşan mimarlık pratiğini ticari toplumsal süreçlerden soyutlamak yerine olumsuz yaşamsal süreçlere mimarlık aracılığıyla müdahale etmek önerilir. Pasifleştirici direnç-direnış vurgusu yerine mimarın eylemlerine kaynaklık eden yapıcı ve içkin eleştiri yerleştirilir. Özgürleşme niyetiyle geliştirilen, pratik ölçeğine inemeyerek genel üst anlatılar olarak konumlanan, bu nedenle kültürel ortama mesafelenen tarafta kristalleşen özerklik anlayışının önyak olduğu elitist pratiklerin özgürleşme amacına ulaşmadığı fakat sosyal özerklik anlayışının eylem biçimleri geliştirerek salt tepkisel olmayan bir disiplin tarifleyebileceği değerlendirilir (Şekil 2.3). Sosyal özerklik mimarlığın öznesinin aksiyonlarını özgürleştirerek, sorunlu yaşamsal durumlara çare bulmaya yönelebilecek potansiyeldedir. Negatif eleştiri kipinde gerçekleşen özerklik tartışmaları ve biçimsel-estetik özerklik ise disiplinin kuralları, tanımları, protokolleri ile özgürleşmesine yönelik disipliner bir özerkliği öne çıkarır.

Negatif eleştiri etkisinde elitist ve katı bir disiplinerlik sonunda prensipler ve ilkelere dönüşüp özerkliğin önünde yeni bir engel oluşturuyor görünmektedir. Çıkış yolu, açık uçlu; toplumsal süreçleri göz ardı etmeyen; işveren tarafından verilen problemleri çözmek yerine yapılı çevre ile ilgili kaygılar geliştiren ön etkin bir özerklik anlayışında aranabilir. Gelecek ile ilgili umutsuz olmayan bir tür eleştirinin olanakları ile enstrümanlaştırma yoluyla mimarlık pratiğini sınırlayan ekonomi politiği dışına çıkılabilir. Disiplin dert etme, kaygı üretme, sorunsallaştırma yoluyla kendi içinde aydınlatabileceği durumlara eğilir.

Şekil 2.3: Mimarlıkta özerklik tartışması akış diyagramı.

3. MİMARLIK TEORİSİ VE ELEŞTİRİSİNİN TAKTİKSEL POTANSİYELLERİ

Neoliberalizm ve küresel kapitalizmin kurduğu-hükmettiği yeni dünya düzeni içinde anlamlı bir mimarlık pratiği için teori ve eleştirinin kılavuzluğuna ihtiyaç vardır. Mimari uygulamalar enstrümanlaşma durumunun olumsuz etkilerinden duruş ve söylem üreterek özgürleşebilir. Teorinin rolü her disiplinde disiplin söylemine aracılık etmektir. Burada mimarlık teorisinin tarihi veya geçmişteki anahtar kavramlarından bahsedilmemektedir. Bunun yerine enstrümanlaşmaya karşı bir araç olarak teorinin potansiyelleri üzerinde durulmaktadır. Bu odakta önce kısaca, önceki bölümde de bahsedilen, 20. yüzyılın ikinci yarısında teoride baskın olan özerklik tartışmalarının bir kısmının mimarlık uygulamalarına kaynaklık etmek ve uygulamaları özgürleştirmek konusundaki başarısızlıkları hatırlatılmaktadır. Teori-pratik ayrımı her dönem soru işareti olmuştur. Plowright iyi uygulamalar üzerinden teori tabanlı ve pratik tabanlı olarak yapılan ayrıştırmanın yapay bir olgu olduğunu söyler (2014). İyi uygulamaların arkasında teorik bir altyapı bulunur. Bu nedenle bu bölümde ele alınan tartışmalar üzerinden 21. yüzyılda gelişen teori tartışmalarının anlamlı bir mimarlık pratiği için potansiyellerinin incelemesi yapılmaktadır. Teoriye olan ilgi kaybı çıkarımı üzerinden yeni bir kurtarma çalışması yapmak, yani teoriyi mimarlık pratiğine kaynaklık edecek şekilde yeniden konumlandırmak elzemdir.

Mimarlık pratiğinin ekonomi politiği tarafından enstrümanlaştırılıp kontrolsüz bir nicelik üretme makinasına dönüştüğüne daha önce değinilmişti. Yine, bu duruma karşı savunma mekanizması olarak 20. yüzyılın ikinci yarısında özerklik teorileri geliştirildiği belirtilmişti. Özgürlük arayışları etrafında 2000’li yıllara kadar geliştirilen özerklik kuramlarının bir kısmına eşlik eden negatif eleştirinin direnme vurgusu ve biçimsel özerklik arayışlarından dolayı teori etkin bir şekilde pratiğe rehberlik edememiştir. Geliştirdiği üst anlatı olarak direnme, pratikte amacına ulaşamamış, yapılı çevre sermayenin enstrümanı olarak var olmaya devam etmiştir . Bu duruma, geliştirilen negatif eleştirinin pratiğe dönüşürken başka kaynaklar

oluşturamaması neden olur. Kısaca bu dönemin teorisinin eleştiriden başka aracı olmadığı, veya üretken bir eleştiri geliştirmedeği söylenebilir. van Toorn'a göre “eleştirel teori genel olarak kendi kendini onaylayan kuramsal ve ideolojik bir inanç sistemine dayalıdır: Bana bakın! Ben eleştirelim! Beni okuyun!” (2004, s.277).

Eleştiri tek amaç olduğunda değişime öncülük edememektedir. Eleştiri ile pratik arasında boşluk oluşmasında kritiklerin gündelik hayatı ekonomi politikalarıyla kirletilmiş bulup ona mesafelenmeleri de etkilidir. van Toorn'a göre negatif eleştirinin güdülediği “eleştirel pratikler çağdaş toplumun kazanımı olan hedonizm lüks ve kahrkahanın da parçası olduğu popüler kültürün canlılığı gibi pozitif şeyleri açıklıkla reddediyor ve ona tepki gösteriyorlar” (2004, s.278). Üretici olmayan ve mevcut sosyal ve kültürel peyzajı analiz edip aksiyon almayan bir eleştirinin yaşamsal ve özgür bir pratik üretmesi düşünülemez. Bu nedenle teoride üst anlatılardan ziyade küresel kapitalizmin devinimine ayak uydurarak değişimleri, ve bu değişimlerin getirdiği sorunları ele alabilecek çevik ve uygulanabilir eleştirel operasyonlar gereklidir.

Hays, çağdaş mimarlık teorisinin, 1960'larda dünya gündemindeki dönüşümler (politik teoride, pratikte, dünya ekonomisinde, felsefe tarihinde, genel kültürel üretimde yaşanan) etkisinde aykırı bir hale geldiğini ve keskin hatlara büründüğünü belirtir. Hays'e göre mimari eleştiri, teorisinin yerine geçmiştir (1998a). van Toorn'a göre günümüzde mimarlıkta teoriyi uygulamanın birinci kipi eleştiri haline gelmiştir. Ancak eleştirinin siyasi kapasitesi artan bir memnuniyetsizlik yaratır ve melankoliktir (2017). Teorisinin muhalif modu onun sadece disipline özgü kaygılarla ilgilenen bir hal almasına yol açmaktadır. Öte yandan asıl ekonomi politığe yönelen genel eleştirilerden doğru şekillenen dönemin teorisinin farklı bir disiplin alanı olan ekonominin operasyonlarına müdahale etmesi zordur. Van Toorn'a göre eleştirel ifadelerle teori uygulaması önerisi eşlik etmemektedir. Negatif eleştiri yerine iyimser eleştiri ki bu yeni bir çeşit teoriye götürür- gerçeklik için tutkuyla alternatifler üretebilir (2017).

İyimser eleştiri, negatif eleştiriden farklı olarak yapıcıdır. Eleştirilen konu veya durum ile ilgili umutsuzca sitem etmek ve olumsuzluğu kabullenmek yerine olumsuzluğa karşı operasyon geliştirmeye odaklıdır. Miller'e göre “eleştirel iyimserlik” etrafımızdaki dünyada herhangi bir şeyin, sınırlarını, sonuçlarını

anlamaya çalışacak kadar eleştirel olmak, gerçekçi hedefler belirleyip dönüşüm yaratmaya çabalayacak kadar iyimser olmak demektir (2005).

Torisyenlerin söylemlerinde ifade bulan negatif eleştirinin eleştirisi, 21. yüzyılda daha soğuk kanlı bir teori düzlemine yönlendirmiştir. *Critical Architecture* (2004) adlı, eleştirel mimarlık konulu konferansın metinlerinde mimarlıkta özerklik arayışlarının nasıl şekillendiğine ve başarısızlığa giden hikayesine yer verilmiştir. Konferans kitabındaki metinlerde genel olarak 20. yüzyılın ikinci yarısında özerlik tartışmaları etrafında şekillenen dönemin mimarlık teorisinin, genel bir ekonomi politik eleştiriden yola çıkması, Neo-Marksist diyalektik tarafından güdümlenen negatif eleştiri kipinde gerçekleşmesi, soyut bir yapıda üretiliyor olması ve durumlara dair çok genel tespitler içeren üst anlatısal kurguya sahip olması nedenleriyle pratiğe nüfuz etme konusunda zorlandığına değinilmiştir (2007).

Teorinin başarısız bulunması mimari tasarım teorisi ile tasarım becerileri geliştirmenin zor olduğu algısı yaratmaktadır ve bu nedenle artık teoriye başvurulmadığı için mimarlıkta teorinin sonunun geldiği düşünülür . Ancak Speaks'a göre bu umutsuz bir son değil farklı bir mimari düşüncenin başlangıcıdır ve daha olumludur. 1990'ların yaklaşmasıyla birlikte, teorinin, küreselleşmenin getirdiği güçlükleri karşılamak için daha uygun yeni mimarlık uygulamalarının, felsefi ya da teorik kipte olsun, öncüsü olduğunu iddia eder. Ona göre bu uygulamalar uzun süredir deney mantosu altında gerçekleşmeye ve olumlu sonuçlar üretmektedir (2006).

Teorinin sonu mu yoksa onun daha yararlı bir tavır takındığı, disiplinin çevresel ve yaşamsal faydalar üretmek için giriştiği yeni bir tür teorileştirme eyleminin başı mı olduğu tartışılmaktadır. Bu tartışmaya bir katkı *Architectural Design* dergisinin 2009 yılında yayınlanan *Theoretical Meltdown* başlıklı sayısıdır. Bu sayıda kaleme alınmış olan metinler teorik erimenin olumsuz sonuçlarından ziyade yeni uygulama odaklı düşünme biçimlerini, eridiği düşünülen eski katı ve pratiğe kaynaklık edemeyen teori yapısından ziyade daha olumlu bulur (2009). Bu sayıda yazan Hight'a göre eğer teori öldüyse bile “mimari bir şekilde düşünmenin” olanakları önem arz eder (2009). Mimari bir şekilde düşünmek, düşünme eylemine öncülük ederek daha anlamlı pratikler oluşmasına ortam hazırlar.

Teori kavramının anlamı tarih boyunca dönüşmüş, farklılaşmıştır. James'e göre 16. ve 17. yüzyıllarda teori görme yeteneği anlamında kullanılır. 17. yüzyılın başından itibaren teorinin anlamı speküle edilen veya öngörülen bir düşünce olarak dönüşür (Spence, 2017). Anlamındaki bu dönüşümle başta sadece görme biçimi iken görülüp algılanan ile ilgili bağlantılar ve anlayışlar geliştirme eylemine dönüşür. Anlamındaki üçüncü dönüşüm sonucunda vurgu "vizyon"dan "düşünce şeması"na doğru kayarken, on yedinci yüzyılın ortalarına gelindiğinde, dördüncü bir anlam ortaya çıkmış, bu sefer terim açıklayıcı bir şema veya sistematik açıklama olarak ileri sürülmüştür (Spence, 2017). Teori teriminin algılanışı ve uygulanışının kronolojik olarak, gittikçe daha didaktik bir hal aldığı sistemleştiği görülür. Bu nedenle 21. yüzyıldaki teorik çözünmenin bu mekanizmayı kırma potansiyeli olduğu söylenebilir. Etimolojik kökenine göre görme biçimi ve bu görme eylemini sonucunda algılanan gerçeklikleri belirli bir bağlamda anlamlandırarak düşünce üretme şekli olarak teori terimi, spekülasyon ve öngörü üretme aracı olmaya daha yatkındır. Böyle bir kavrayış mimari uygulamalara eşlik etmede daha verimli sonuçlar oluşturur. Mimarlık teorisinin yeniden ölçeklendirilmesi, yani gözlem yapma ve gördükleri hakkında tespitlerde bulunma durumunun çıktıları, mimarlık pratiğine başlangıç fikri veya motivasyonu olarak girebilir ve yaşamsal değerler üreten anlamlı pratiklere kaynaklık edebilir.

Soyut ve genel tespitler içeren teori biçiminin çözünmesi sonucu yeni bir teori yapısıyla karşı karşıya olunduğu çıkarsanır. Speaks'a göre deneysel mimari pratikler artık büyük fikirler veya teoriler tarafından yönlendirilmese de, en etkili mimarlık uygulamaları bugün, kendilerini ekonomi politikaları sonucu ortaya çıkan ve henüz büyük etkileri formüle edilmemiş sorunlara çözüm üretmeye zorlamaktadırlar (2006). Bu da gündemle daha eş zamanlı, pratik tabanlı yeni bir teorik pozisyon alış olarak kavranılabilir. Teori salt eleştirel olmak veya salt kendi protokolleri üzerinden kendine yönelik (biçimsel, teknolojik vs.) çıkarımlar geliştirmek yerine olumsuz dışsal süreçlere müdahale edebilen bir pozisyona yerleşebilir.

Spence, teori terimini, şeyleri dünyadaki gibi tanımlamanın yolu, maddi koşulları yakalamayı amaçlayan bir gerçeklik hesabı olarak tanımlar (2017). Ensrümanlaşmayı konu eden tezin ilk bölümünde belirtildiği gibi bugün yeni dünya düzeni üst anlatsal teorilerle çözümlenemeyecek kadar karmaşıktır. Neoliberalizm ile ulus-devletlerden sermayeye geçen güç mekanizması merkezsiz bir şekil almış ve sermayenin otorite

olduğu her yere dağılmış durumdadır. Bu nedenle eleştirinin yönelebileceği olumsuz gelişmelerin de farklı yerlerde farklı operasyonlar geliştirdiği ve çizgisel olmadığı söylenebilir. Hight'a göre DeLanda *Çizgisel Olmayan Tarih: Bin Yılın Öyküsü* (2006) kitabında, doğrusal ilerleme öyküsünün tersine, daha karmaşık bir ilerleme tarihinin olduğunu savunur. Katmanlaşmalar, birikmeler ile materyallerin ve uygulamaların yoğunlaştığı bölgeler olduğunu ve bu yoğunlaşmanın çatallanmalara(bifurcation) yol açarak tarihsel sıçramalar meydana getirdiğini söyler (1998). DeLanda karmaşıklık, çizgisel olmayan ilerleme, katmanlar ve birikmeler arasındaki akışlara dayanan kendi düşünce biçimini örneklemek için klasik evrim kuramı ve termodinamik anlayışının bugün nasıl çöktüğünü örnek verir. Bugün ne evrimin tek aşamada gerçekleşip tarihsel bir sonuca ulaştığı kabul edilir ne de termodinamikte kesin bir sonuç vardır. Evrimleşme her zaman devam etmektedir ve klasik termodinamik yasaları sadece kapalı sistemler denge durumunda iken (gerçekte hiçbir zaman bu mümkün değildir) geçerlidir (1998, s.10). Birçok teorinin ve bilimsel varsayımın yıkımına şahit olmamız da böyle bir düşünme şekliyle değerlendirilebilir. Özellikle günümüz dinamizminde akıp giden zaman, yani her an, olumlu veya olumsuz yeni dönüşümlerin potansiyeline sahiptir. Zaman içinde oluşan devinim hep gelecekteki durumlara, karmaşık biçimlerde etki eder.

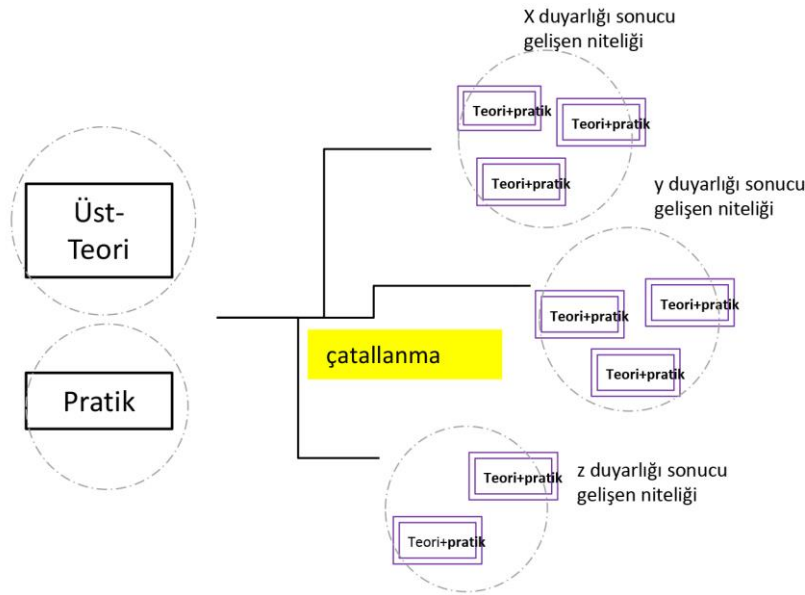
DeLanda'nın çizgisel olmayan ilerleme düşüncesi ile birlikte çizgisel ilerleme anlayışının çökmesi ve çöküşün açmış olduğu paradigmanın da günümüzde mimarlık kuramında meta-teorilerin çözünmesine etki ettiği düşünülür (Hight, 1998) . Doucet ve Cupers'a göre de teorik çözünmenin nedeni negatif eleştirinin oluşturduğu üst anlatsal paradigmanın son on yılda bugünün düzenine uyumlu olmamasının sorgulanmasıdır. Bugün teorinin krizi olarak anılan bu durum, negatif eleştirinin oluşturduğu eleştirel kuramın pratiğe dönüşmemesi nedeniyle teori fikrinin cazibesini yitirmesinden başka bir şey değildir (2009, s.1). Meta-teoriler çizgisel olmayan ve anlık oluşan durumlara karşı mikro söylemler üretebilme kabiliyetine sahip değildir. Sadece olumsuz durumlara odaklanarak bu durumlardan uzakta konumlanmaya çalışan negatif eleştiri başarısız olmaya mahkumdur. Çünkü artık tüm süreçlere nüfuz eden neoliberal ekonomi politikalarından uzakta konumlanmak mümkün değildir, daha ziyade, onunla mücadele etmek gereklidir.

Günümüzde ekonomi politiğinin kazandığı formasyon her şeyi sistemleştirerek denge durumlarını çok hassas bir hale getirir. Dolayısıyla sonuçlardan bahsedemez

oluruz. Sürekli değişmekte ve kendinden sonraki kararlı durumları değiştirmekte olan sonuç kümelerinden bahsedebiliriz. Toplumsal kurumlar, disiplinler, yaşantılar, kısacası sosyolojik ve maddi olan her şey bir süreç içinde gerçeklik kazanmaktadır. Bunun dışında kararlılık bildiren mutlak kurallardan, prensiplerden bahsetmek safdillik olur. DeLanda şöyle der:

Tek ve basit bir kararlılık biçimi yerine, artık bir arada bulunan, çok sayıda, çeşitli karmaşıklık biçimleri (statik, periyodik ve kaotik çekerler [attractor]) vardır elimizde. Üstelik sistem bir kararlı halden diğerine geçtiğinde (çatallanma denilen kritik noktada), küçük akışlar sonucun belirlenmesinde kritik bir rol oynayabilecektir. (2006, s.10)

Zaten dizimsel bir yapıdan uzak olan yeni dünya düzeni ve bu düzeni belirleyen ağsal ve ekonomi politığı tarafından yönlendirilen güç ilişkilerine direnmek ve uzak durmak çağın dışında olmaya çalışmak gibi ütöpik bir düşüncedir. Bunun yerine sistemdeki çatallanmalardan yararlanmak, bu çatallanmalarda aktif bir aktör olarak yer alarak negatif işleyen sistemi olumlu sonuçlar üreten pratiklerle istikrarsızlaştırmaya çalışmak daha anlamlıdır. Bunu yaparken etkin bir farkındalık ile eleştirel teşhisler yapmak, ardından bu teşhisleri mimarlık pratiğı aracılığıyla eylem planlarına dönüştürmek, DeLanda'nın hesabından ifade edilirse, bu eylem planlarının oluşturacağı akışların birikmesi ile olumlu yönde bir çatallanma oluşturarak yapıli çevre manzarasında, yeni niteliklerden söz edebilmemizi sağlayabilir (Şekil 3.1).

Şekil 3.1: DeLanda'nın çizgisel olmayan tarih görüşü ile mimarlıkta teori-pratik birlikteliğinin çaprazlanması.

Kuramın 2000’li yıllardan itibaren eski etkisini yitirdiğini savunan Speaks sürekli başkalaşan küresel organizasyonlar nedeniyle artık gerçekliklerin hızla değiştiğini söyler. Bu durum karşısında mimarlık teorisinin mevcut gerçekliklere karşı direnç söylemi artık uygulanabilir değildir (2002). Bundan sonra anlık gerçeklikleri yakalamak ve bu gerçekliklere göre strateji geliştirmek gerekecektir. Sürekli akan, oluş içindeki yeni gerçeklikler arasında dolanıp durmak ve bunları teorileştirmek günümüz paradigmasının önerdiği bir potansiyel olarak görülebilir. Artık mimarlıkta katı bir teori gerçeği yoktur, anlık gerçekliklerin karşısında vücut bulan teorilerin oluşturduğu bir küme vardır. Bu yeni durum uygulamacıların enstrümanlaşmanın dışına çıkıp özgür pratikler yürütmek için kişisel teorik pozisyonlar oluşturmasının önünü açar. Uygulamacı gözlem yoluyla keşfettiği veya sorguladığı meseleleri teorileştirerek pratiğine entegre eder. Böylece ekonomi politik tarafından sistemleşmiş olan dünya düzeninde meseleleri taktiksel teorik pozisyon alışlar ve bu teorilerin pratiğe önderlik etmesi ile gündeme getirmek ve çözümler aramak mümkün olur.

Yapılı çevrenin yeni dünya düzenindeki pozisyonlarını ayırmsamak için eleştiri ve teorisinin tıkanmalarını gözetip alternatif ve pratiğe kaynaklık edebilecek, mevcut dünya düzeninin karmaşık yapısına ayak uydurabilecek adaptif bir kip olarak yeniden kurgulanması gerekir. Rendell eleştirel teorisinin pratikte tutucu ve kendi içine dönük operasyonlar geliştirmesine rağmen halen, haksız kapitalist dengesizlikler üreten bir dünyada, alternatif eleştirel teori ve eleştiriye acilen ihtiyaç olduğunu söyler. Ona göre eleştiri, pratik ile birlikte konumlandırılmalıdır. Bu nedenle eleştiri ve pratik ayrımına birleştirici üçüncü bir yol önerir ve bunu da “eleştirel mimarlık” olarak adlandırır (2007).

Mimarlık teorisinin fiziksel, mekansal, yaşamsal, kültürel her aşamaya yerleşebilme kabiliyeti kazanması, sermayenin hükmettiği mevcut düzeni yer yer saptırabilme potansiyeli taşımaktadır. Politik bir özne olarak mimar bu olumlu dönüşüme, tepkisel olmayan, proaktif (ileriye etkili) aksiyon geliştirebilen eleştiri kipleri ile hareket ederek dönüşümü teşvik eder. Barber mimarlıkta “sosyalizm”, “feminizm” ya da “çevrecilik” gibi makro-politik yapılardan ziyade, belirli koşulların özelliklerine göre politik hedefleri tekilleştirmeyi önermektedir. Bu hedefler iktidar yapılarına karşı konum alan aşağıdan yukarı işleyen sosyal dokularda üretilir. Önyargılı, parti gibi örgütsel yapılara uymak yerine belirli koşul ve durumlardan beslenerek eleştirel

pozisyon alıp eylem planı geliştirme fırsatı sunar (Barber, 2004, s.62). Mimar ön etkin biçimde ve eleştirel bir bilinç sayesinde sosyal süreçlere bakarak uygulanabilir teoriler geliştirebilir. Önemsiz addedilen mikro ölçekteki girişimler bir araya gelerek büyük değişikliklere önderlik edebilir.

Negatif eleştiri ile şekillenen katı bir özerklik düşüncesi ve ekonomi politiği tarafından ticarileştirilmiş yaşantıya karşı direnç ve mesafelenme istemi artık durağan vurgusu nedeniyle inandırıcı gelmemektedir. Daha fazla görünür olan ise küçük ölçekli toplumsal müdahalelerin beklenti yaratmasıdır.

3.1 Mimarlık Teorisinin Yaşamsal Hale Gelmesi

“Teori kendini bütünleştirmez, çoğalır ve çoğaltır. Doğası gereği bütünleştirmeler gerçekleştiren iktidardır... Teori, doğası gereği iktidar karşıtıdır”. (Deleuze, 2009, s.33)

Genel düşünce şemsiyeleri altında bütünleştirilmiş mimarlık teorileri ve eleştirilerinin yapıları çevre ve onun kaçınılmaz olarak iç içe olduğu yaşamsal süreçlere yönelik yenileştirici, negatif eleştirilerde bulunmasının, mimarlık teorisini dinamizm içinde işleyen, sürekli oluş halindeki hayatın gerçekleri ile mesafelenmesine yol açtığı daha önce belirtilmişti. Bu mesafe nedeniyle praksiste karşılık bulmayan teori işlevini yitirmiş sayılır. Deleuze’e göre teori “tam anlamıyla bir alet edevat kutusu gibidir. İmleyenle hiç ilişkisi yoktur... Hizmet etmesi gerekir, işlemesi gerekir. Kendisi için değil. Bu teoriden yararlanacak insanlar yoksa teori hiçbir işe yaramaz ya da henüz zamanı gelmemiş demektir” (Deleuze, 2009, s.33). Teorinin yaşama nüfuz etmesi gerekir. Enstrümanlaşma karşıtı operasyonlar geliştirilmesi için ekonomi politiğin tahakkümü sonucu oluşan sorunların ele alınması için teorisinin kaynaklığına ihtiyaç vardır.

Daha önce de belirtildiği gibi özerkleşmeye yönelik 21. yüzyıla kadar geliştirilen teorik pozisyonlar genel sermaye eleştirisinden yola çıkmış fakat alt argümanlar geliştirilip, detaylandırılıp pratiğe ve dolayısıyla yaşamsal süreçlere entegre edilmemiştir. Ekonomik baskıların yaşamsal süreçlerde oluşturduğu olumsuz koşullar mimarlık uygulamacıları tarafından dert edilip, bunlar üzerinden düşünce üretilmesi ile klasik anlamda mimarlık teorisi, eski soyut ve uygulanabilirliği sorgulanan yapısından çıkarılıp kullanılır hale getirilebilir.

Üst perdeden gerçekleşen, bir çatı altında birleşen genel eleştirel bildirimler, gerçek hayatta nesneler, bireyler, kurumlar ve diğerleri arasındaki sosyal, politik, kültürel ilişkilere yönelik ister istemez ön yargılı çıkarımlarda bulunmaktadır. Gerçekçi saptamalar yapabilmek ve mimarlık pratiğinde anlamlı pozisyonlar üretebilmek için teori ve eleştirinin yaşamsal ölçeğe inerek yeni konular edinmesi önemlidir. Teorinin yaşamsal ölçeğe inmesi, kişisel teorileştirme süreçlerinden geçer. Deleuze ve Guattari'nin kendi siyaset felsefelerinde kullandıkları biyolojiden ödünç aldıkları molar (kütlesel) ve moleküler kavramları mimarlık teorisine de uygulanabilir görülmektedir. Deleuze ve Guattari bu terimleri “moleküler devrim” dedikleri yeni bir iktidar karşıtı hareketi kavramsal olarak irdelemek üzere kullanır. Partilerin veya siyasi örgütlerin yerine yaratımı; ifadeyi ve çokluğu özgürleşmeye giden yol olarak görmektedirler.

Molar politika katıdır ve belirli bir üst ideolojiye bağlı olduğu için belirli oranda totaliterdir. Deleuze ve Guattari, iktidar oluşumlarına ve politik baskıya karşı belirli, tanımlı siyaset teorilerinden beslenen molar siyaset yerine mikro-politikayı ve bu mikro-politikaların bir aradalığıyla oluşabilecek moleküler devrimi önerirler (1990). Arkaik olan “devrim” terimi yerine “moleküler devrim” daha rasyonel bir açılım sunar. Neoliberalizm ile birlikte sermayeye geçen ve tüm süreçleri sömürsü altına alan iktidar yapıları daha önceki bölümlerde belirtildiği gibi karşıtlık içeren düşünceleri öğütüp kendi sistemine katabilme kabiliyeti kazanmıştır. Dolayısıyla sosyal peyzajda, olumsuzluk içinde gerçekleşen çoklu ve çeşitli düşünce hesaplarına, karşı eylem içeren direniş adalarına, ihtiyaç vardır.

Thornton'a göre Deleuze ve Guattari siyasi değişim yakalamak için, kapitalizmden sapan bireysel arzular ve bu arzuların oluşturduğu asambrajları irdeler. Farklılaşmış, çokluk içeren arzu süreçlerinin sonuçlarının diziliminin moleküler devrim yaratacağını savlar (2018). Surin de baskı altına alınamaz bir sürekli devrimci oluş olarak mikro-politikanın altını çizer (2013). Mikro-politika ve moleküler politik üretim tekil, yerel, bireysel ve dolayısıyla sürekli. Bizzat iktidarın enstrümanlaştırma operasyonlarını deneyimleyenler tarafından karşı duruş ve taktik olarak üretilir. “Moleküler bir üretim, kendi kendini örgütler ve kendinden şiirseldir” (Surin, 2013, para.1). Yaşamın doğal örüntüleri içinde oluşur. Böylece bireyler tarafından yaşamsal ölçekte daha gerçekçi saptamalarda bulunan politik duruş, enstrümanlaşma süreçlerinin doğal akışında kişisel karşı stratejiler olarak belirir.

Mikropolitika ve moleküler devrim yaklaşımlarını önceki bölümde bahsedilen mimarlık teorisinin çözünmesi meselesi üzerinden okumak verimli açılımlar sunar. Mimarlık teorisinin algılanışında daha önce de belirtildiği gibi üst teorilerin artık değişim üretmediği, dolayısıyla mimarlık pratiğinin sermaye tarafından sömürülmesine karşı aksiyon başlatmada başarısız olduğu görüşü hakimdi. Bu durum teorinin gözden düşmesine ve düşünce tarafından yönlendirilmeyen bilinçsiz, nicelleşmiş bir üretim çokluğu oluşmasına mahal vermiştir. Oysa teorinin uygulamacıların bireysel tavırlarına yerleşmesi de mümkün olmaktadır ve bu tavırlar bir arada düşünüldüğünde mimarlık pratiğinde moleküler dönüşüm olasıdır. Yakın dönemde gerçekleştirilen konferanslarda ve üretilen akademik metinlerde mimarlık teorisi tekil, biricik ve bir arada düşünüldüğünde çokluk üreten bir olgu olarak algılanmaktadır. 2015 yılında düzenlenen *This Thing Called Theory* adlı konferansın 2017 yılında yayınlanan kitabının giriş yazısında konferansın editörleri, Stoppani ve diğerleri, mimarlık teorisini farklılıklardan oluşan, asla bütünleşmeyen fakat kendi içinde diyaloglar üretebilen, yapıcı, üretken bir alan olarak görmeyi tercih ettiklerini vurgular. *This Thing Called Theory* (2017) konferans kitabının giriş yazısında Stoppani ve diğerleri'ne göre konferans, teorinin eleştirel ve üretken rolünü bir mimarlık pratiği biçimi olarak inceler. İçinde içkin eleştirel bir ses, ve mimari uygulamaların kullanımının araçsallaştırılmasına karşı çıkan düşünce çeşitliliği barındırır (2017).

Mimarlık teorisinin hayatın gerçekleri ve mimarlık pratiğine mesafesini masaya yatırmak üzere on altı teorisyenin bir araya geldiği, 2014 yılında gerçekleşen *2000+Mimarlık Teorisinin Acil Sorunları* başlıklı konferansta da kişisel teorileştirme eyleminin önemine ve pratiğe dönüşme, gerçekleşme olanaklılığına vurgu yapılmıştır. Konferansın kitabı incelendiğinde teorisyenlerin savundukları görüşlerinin ortak bir noktada birleştiği görülür: Mimarlık teorisi belirli bir zamanda belirli bir duruma, görme biçimlerine bağlı olarak pek çok şekle girebilen mobil bir olgudur. Bir diğer vurgu ise mimarlık teorisinin mimarlık pratiğinin gelecek projeksiyonu ile ilgili olması gerektiği ve gelecek yönelimine ilişkin tahliller yapmak için ise bugüne bakmanın önemidir (2016).

Mimari tasarım süreçlerinde mimarlık teorisi pratiğin işlevini yitirmiş bir organı gibi yer alır. İçinde bulunduğumuz dönemde atomize olan bir mimarlık teorisi bu durumu kırıp mikro ölçekteki tasarım ve üretim süreçlerine kadar inebilmeyi mümkün

kılabilir. Mekan pratiğinden ayırtıramayacağımız çevresel parametreler teorileştirilip yatayda bir teori ağı oluşturmalıdır. Günümüz en büyük problemi, ekonominin pragmatizminin her toplumsal pratikte ürettiği problem çokluğudur. Bu problemlerin dışında durmayı hedefleyen bir eleştiri, problemlerin çoğalmasına seyirci kalır. Problem çokluğunun karşısına mimarlık teorileri aracılığıyla düşünme ve sorunsallaştırma edimi ve buradan doğan yapma eylemi yerleştirilebilir. Mimarlar halihazırda sorunsallaştırdıkları çok çeşitli konularda aksiyon üretmeye başlar. Meta teorilerin günümüzde eleştirilip terk edilmesi olumlu bir şekilde niş teorilerin çoğalmasıyla neticelenmiştir. Yeni teori sadece üniversitelerde ikamet etme alışkanlığını bırakmış görünür. Dutta teorisinin, sıradan, gündelik ve kültürel tüm karar ve ifadelerde; her yerde ve her şeyde yer aldığını söyler (2016, s. 70). Dutta şöyle der:

Teorinin ne olduğunu bilmiyorum. Sadece şunu söyleyebilirim: Teori diye bir şey varsa bu sadece bir Badiou veya bir Derrida'nın kitaplarında bulunmaz. İster pazarlama duyuruları, ister gazete haberleri, ister hava tahminleri, ister borsa opsiyonları, ister yasal kararlar, ister evlilik yeminleri, isterse de çimleri biçme olsun, artık adını siz koyun, teori en sıradan beyanlara bile yerleşmiştir. Bu demektir ki üniversiteler gibi kurumlar bağlamında teori sadece profesör adını verdiğimiz epistemik bürokrat kategorisi tarafından kusulan, kelime dediğimiz ses dalgalanmalarında veya mürekkep lekelerinde bulunmaz. Teori toprak alımlarında, komite tartışmalarında, yatırım, işe alma ve finansman modellerinde, kiralama modellerinde, maaş ve pirim paketlerinde, bina inşaatlarında, arazilerin hisselerine bölünmesinde ve buna benzer her yerde ve her şeyde, üniversite olarak adlandırdığımız şeyin bütününe doğasında ayrılmazcasına yer alır. (2016, s. 70)

Teorinin bütün süreçleri konu edinebilmesi onu görünmez hale getirir. Teori kelimesinin etimolojik kökeni de böyle olmasını destekler. Teori kelimesi Türkçe'ye Fransızca'dan gelir, kökü Latince'ye dayanır ve izleme, görme, gözlem, görüş, bilimsel görüş anlamlarına gelir (Nişanyan sözlük, t.y.). Zaten henüz aşına olmadığımız bir şeyi özel bir bilinç ve görme-fark etme mekanizması geliştirerek yüzeye çıkarmak şeklinde algılanabilir. Bugün teorisinin kendi etimolojisine, üst anlatsal genellemeler içerdiği döneme kıyasla, daha yakın işlediği düşünülmelidir. Wigley şöyle der:

Teoriye ne oldu? Aslında teori o kadar yaygınlaştı ki artık insanlar onu görmüyor (...).Ya da teori endüstriyel hale geldi. Ya da teori mimari söylemde öyle büyük dönüşümler tetikledi ki çevresel hale geldi, mimari söyleme alternatif veya ona karşı olmak yerine bu söylemin içine yerleşti. Ya da teorik projeyi sürdürmek içinmiş gibi yeni ve daha gizli teori kipleri geliştirildi. (2016, s. 246)

Burada iyi haber teorinin artık gerçekliğe ve mimarlık pratiğine hiç olmadığı kadar yaklaşmasıdır. Meslek tanımının sınırlarına yaslanarak miskinleşen mimarlar için kötü sayılabilecek haber ise teori işinin başa düştüğüdür. Teorileştirmek, yani onu bulup çıkarmak için artık kuram kitapları yetmez. Yeni bir mimari bilinç ve görme biçimi gerekir. Şu anda olmakta olan şeyleri kavramak için mesafelenmek gerekir ancak, teori artık kavranılamayacak kadar eşzamanlı olmalıdır. Görünmez olduğu düşüncesi tam olarak kavranılamaması; tam da şu anda gerçekleşen bir şey ile ilgili olmasından kaynaklanır.

Mimarlık teorisinin görünmez hale gelmesi, teorinin mimarlık pratiğinin içine dağılmasının bir kerameti olarak görülebilir. Bouman ve van Toorn'un görünmez olana ilgiyle editörlüğünü yaptığı, *The Invisible in Architecture* (1994) kitabının giriş bölümünde görünmez (invisible) olanı yüceltirler. Bouman ve van Toorn'a göre işaret görünür iken, işaretin içeriği görünür değildir; obje görünürdür ama objenin etrafında gerçekleşen aksiyonlar değildir; kişisel imza görünürdür ama sıkıcı kollektif tavırlar görünür değildir, çözüm görünürdür ama problem görünür değildir. Görünmez olan, gerçeklik ve gerçek olmayan arasında bir yerdedir. Görünmez olan her zaman sonsuz, iyi, güzel, tanrısal olmuştur (Bouman ve van Toorn, 1994). Bouman ve van Toorn, "görünmez" kavramını, görünmezin görünür olduğu anı coşkulu bir farkındalık anı olarak yüceltir. Mimarlık teorisi temelde, olmayan ile ilgilidir. Mimarlıkta teori mimarın çevresine karşı yeni eleştirel gözlükler üretmesi ve mimari bilinç geliştirmesi demektir.

Mimarlık teorisi anlık durumlarla eş zamanlı oluşması gereken düşünceler olarak belirmektedir. Her an dönüşmekte olduğu bir sonraki ana bilgi aktarır. Teori de bu aralıkta anlık olarak belirir ve belirdiği bağlam değiştiğinde ise kaybolur. Wigley görünmezin görünür olduğu anı "flaş teorisi" ile açıklar. Wigley'de teori bir anda yanıp sönen, gözden kaybolan flaş ya da bir tür titreşimdir. Geçmiş şimdinin içinde titreşir. Wigley'e göre "teori mümkün olan bir geçmiş ile mümkün olan bir gelecek arasındaki belli türden bir titreşim veya titremeyi anlatan bir kelime olabilir; tarih de

bu titreşimin sadece başka bir biçimi olabilir” (2016, s. 248). Titreme de flaş da bir anda belirir ve kaybolur. Mekansal, kültürel, toplumsal, kısacası tüm yaşamsal süreçlerle birlikte hareket eder, bireye yaklaştırır. Artık teori belirli bir gurubun icra ettiği ve geri kalan mimarların sadece bir kısmına ulaşan, gerçekliğe ve mimarlık pratiğine mesafeli bir fenomen değildir. Bireyler ölçeğinde pratik edilmesi olası ve gereklidir.

3.2 Teorileştirme

Daha önce, mimarlıkta teorinin eridiği ve yok olduğu düşüncesine karşı, mimarlık teorisin kavranışının, ölçeğinin ve uygulanışının değiştiğine dair açılımlar yapılmıştı. Bu başlıkta bu değişimin mimara aktardığı bireysel sorumluluğun, yani teorileştirme eyleminin olası işleyiş biçimleri kaleme alınmaktadır.

Teorinin görünmez hale gelmesi bireysel teorileştirme süreçleri ile açıklanır. Kişisel atılımlar aracılığıyla belirli kapalı bir grubun sultasından çıkan teori, yapılı çevre üretimi pratiğinin her aşamasına yayılım gösterecektir. van Toorn’a göre “yalnızca”, mimari sonuçlara “şey” veya “nesne” olarak mimariye eleştirel bakmak yerine, geç kapitalizmin birçok krizi ve bu krizin dinamizmi kutlanarak değil ama göz önünde bulundurularak-sorunsallaştırılarak ileri bakma yollarını geliştirmek, teorinin bir söylemi nasıl çerçeveleyebileceğini görmek gerekmektedir. Bunun için mimarlıkta teori uygulamasının “teorileştirme” eylemi üzerinden ele alınması önerilir (2017).

Teori teriminin görme eylemiyle her zaman ilişkisi olmuştur. Burada görme optik veya biyolojik bir süreç olarak görmenin ötesinde, gördüğünü sorunsallaştırma veya olumlu açılardan irdeleme eylemi olarak düşünülebilir. Bir “sorgulama çizgisi”, genel görüşlerden ziyade bir mimarın bir görüşünü belirleyen, yaklaşma ya da görmenin özel bir yolu olarak anlaşılabilir (Spence, 2017). Sorgulamalar aracılığıyla uygulayıcının, ekonomik sömürü üzerinden kurulan araçsal ve konvansiyonel uygulamaların ayırdına varması beklenir. Miyasaka’ya göre “görme”, bariz olanın ötesini araştırmak, var olan perspektiflere meydan okumak demektir. Dikkatli gözlem, fiziksel etkileşim, hayali sorgulama yoluyla referans çerçevesini inceleyerek ve yeniden gözden geçirerek algılananlara dair derin bir anlayış oluşturmak anlamına gelir. Görme teknikleri ayrıca tasarım potansiyellerini ortaya koymakta, mimari

projelerdeki kısıtlamalarla çeşitli açılardan ilgilenmemizi sağlamaktadır (2014). Bu açıdan, mimari tasarım sürecinde teori öncelikle deşifre edici ve keşifçidir.

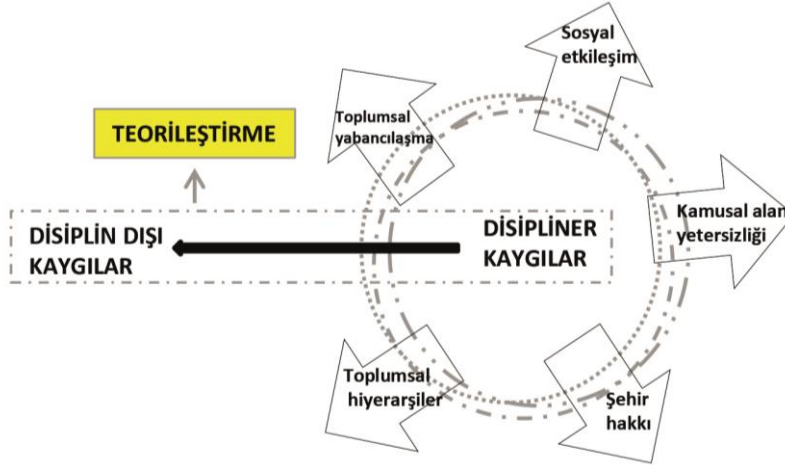
Spence'ye göre gözlemcinin teorileştirme konusunda başarılı olması, gözlemlediği dokularda problemin dikkatli incelenmesini gerektirir. Bu, gözlemlenen konuyu ilk gözlem ile kuramsallaştırma arasında konumlandırır (2017). Bir gözlemi yansıtan birey/mimar, kendi perspektifinden hem yaşamsal peyzajda kavradığı sorunları disiplinin pratik anlayışını içine getirir hem de pratiğin konvansiyonlarını kendi çerçevesinden sorgular. Böylece kendine has bir mimari düşünme şekli geliştirir.

Spence'ye göre mimarlıkta bir teorinin girişmesi gereken en önemli şey, eleştirel araştırmaya konu olan durumların ve sorgulama hatlarının açıklığa kavuşturulmasıdır; hedefler ve varsayımlar, diğer soruşturma hatlarını aktif olarak teşvik eder ve katkıda bulunur (2017). Eleştirinin sökülüm yapmaya başladığı noktada teori, eleştirilen durumların pratikte nasıl içerilebileceğine dair yaratıcı spekülasyonlar yapmaya yarar. Teorileştirme eyleminin bu aşaması mimarın eleştirdiği durumlara karşı spesifik görüşlerinin, hedeflerinin, eylem planlarının belirlediği andır. Dolayısıyla bu aşamada teori açıklayıcı ve öneri geliştircidir.

Uygulayıcı, dışsal etmenleri gözlemleme yoluyla gerek araştırmacı-deşifre edici gerek açıklayıcı-öneri geliştirci teorik sonuçlara-teoremlere ulaşır. Spence'ye göre ortaya bir teorem çıkarma eylemi, teorileştirme aşamalarının sonuncusudur. Teorem teorileştirmenin geçici olarak tutuklanmış, kullanılmak üzere paketlenmiş anlamlarıdır (2017). Teorem, teorileştirme sürecinin anlık görünümleridir ve spesifik durumlara karşı geliştirilip dondurulur. Bu teoremler bir projede başlangıç motivasyonu olarak belirebilir veya sermayenin sipariş ettiği projenin sorgulaması olarak ortaya çıkar.

Teorinin ölçeğinin değişerek kişisel teorileştirme eylemleri aracılığıyla yaşamsal süreçlerde çözünmesi, mimarlık pratiğinde dinamik bir üretim modunu devreye sokma potansiyelini barındırır. Teorinin tüm süreçlere içkin hale gelmesiyle “düşünme” ve “yapma” eylemleri entegre olduğunda enstrümanlaşma baskısından arınmış, anlamlı, nitelikli uygulamaların önü açılacaktır. Plowright' göre teori uygulaması disiplinin alanını genişletmek için bilginin bitişik alanlarını eklemeye yarar. Yeni içerik malzemesini tekrar içine çekmeye çalışmak disiplini sınırların dışına çıkabilir (2014). Disiplin kendi dışında gelişen, gözlemlenebilen dokulardaki

fenomen dizilerini izleyerek, sorunsallaştırarak pratiğe kanalize edebilir (Şekil 3.2). Disiplinin uygulayıcıların teorik pozisyonları aracılığıyla kendi sınırlarını aşması böylece disiplinin enstrümanlaşmasına karşı örtük olarak taktiksel bir harekettir.

Şekil 3.2 : Mimarlıkta teorileştirmenin disipline dışsal meseleleri mimarlık epistemi içinde tartışabilecek şekilde yeniden kavramsallaştırılmasının diyagramatik gösterimi.

Bireysel teorileştirme süreçleriyle mimarlık pratiği yukarıdan aşağı gelişen bir mimarlık söylemine yaslanmak yerine yatayda gelişen sosyal, ekonomik, kentsel, toplumsal konularda düşünce ve madde üreten bir yapıya bürünür. Bu anlayıştaki bir teorileştirme sürecine yardımcı anlayışlar projektif pratik anlayışı, hayalci gerçekçilik ve eleştirel eylemlilik başlıkları altında incelenmiştir

3.2.1 Projektif pratik anlayışı

Projektif pratik kavramı Somol ve Whiting tarafından ortaya atılan ve yeni küresel dünya düzeni karşısında mimarlık pratiğini, geri çekilerek direniş oluşturan bir uygulama biçimi olarak tariflemek yerine gerçekliğin analizi üzerinden yararcı stratejiler üretmenin yolu olarak konumlandırır. Projektif pratik ve önerdiği diyagramatik mekan kavramı mimarlık teorisinde önemli bir yer kaplamıştır. Somol ve Whiting'in projektif pratiği betimlediği temel metni *Doppler Etkisi ve Modernizmin Öteki Ruh Halleri Üzerine Düşünceler* (2002) mimarlık gündeminde geniş yankılar uyandırmıştır.

Somol ve Whiting'e göre, 1970'lerde Marksist kuram etkisindeki diyalektik eleştirinin yansımaları sonucu mimarlık teorisi tekil özerklik ve katı disiplinerliğin savunucusu haline gelmiştir. Somol ve Whiting buna karşın mimarlığın olumsal

yapısını kutlayan bir düşünme biçimine ihtiyacımız olduğunu belirtir ve bunu projektif pratik (projective practice) olarak adlandırır (2002). Bugün, 1970’lerde özerk mimarlık projesinin bir parçası olduğuna önceki bölümde değinilmiş olan negatif eleştiri, yeni dinamiklerle şekillenen ve hızla dönüşen dünyanın gerçekliklerini yakalamakta geri kalmıştır. Alternatif eleştiri biçimleri keşfedilmeli ve eleştiri artık mimarlık pratiği süreçlerinin her aşamasına yayılmalıdır. Projektif pratik gerçekliğin dinamizmi ve karmaşıklığını ilham verici olarak değerlendirir: Somol ve Whiting’e göre tekil özerklik anlayışının getirdiği dizinsel (indexical) mekânsal organizasyonların yerine projektif pratik anlayışının gerektirdiği diyagramatik mekan organizasyonları gelmelidir. Çünkü bugün içinde bulunduğumuz çokluklar dünyasını ancak böyle bir pratik sarmalayabilir (2002, s.75). Diyagram mevcut gerçeklikleri analiz etmenin ve bu analizler doğrultusunda öngörülü patikalar üretmenin bir yoludur. Projektif pratikler bir üründen ziyade geleceğe bakmanın bir yolu olarak değerlendirilebilir. Diyagramın imkanlarıyla öngörülme bağlantılar açığa çıkarmak ve bu bağlantılar sayesinde gerçekliğe müdahale etmek mümkün olur.

Diyagram küresel güç ilişkilerini ayırmanın ve mevcut düzen sistemlerinin sökümünü yapmanın bir yoludur. Deleuze’e göre Foucault yeni bir kartografıdır. O güç ilişkilerini, metinleri aracılığıyla diyagrama dönüştürür. Foucault’un diyagramları güç ilişkilerinin yanısıra, güç ilişkilerinden arda kalan boşlukları da görmemizi sağladığı için üretkendir (1999). Rajchman’a göre diyagram teşhis imkanı sağlamanın yanında karşıtlık kurmanın da aracıdır (1998). Dolayısıyla tasarım anlayışı da sunar. Diyagramla ortaya çıkarılan güç ilişkilerine müdahale teme imkanı doğar. Bununla birlikte mimar, diyagram ile iktidar ilişkileri belirlendikten sonra diyagramın boşlukları ve dışarısına yerleşmeyi tercih edebilir veya diyagramda pratiği aracılığıyla boşluklar oluşturabilir. Deleuze göre diyagramda işleyen güç ilişkileri çizgilerinin dışarısı direniş olarak ortaya çıkar. “Dışarısı” sosyal alanın direnç stratejileridir, dışarıdaki düşünce bir direniş düşüncesidir (1988, s.89-90). Güç diyagramlarına karşı sosyal diyagramın mimarlık pratiğinde içerilmesi ve sosyal ilişkilerle yapılı çevrenin işgal edilmesi enstrümanlaşma aleyhinde bir doku oluşmasını sağlar.

Rajchman diyagramın özerk hareket eden mimari üretim süreçlerinde, öngördüğü pozitif konumundan yola çıkarak diyagramatik mekan tanımını ortaya koyar.

Rajchman'ın diyagramatik mekan tanımına göre “bütüncül bir program tarafından önceden belirlenmemiş farklı olası hareketler sunan imge ya da mekanlara diagramatik diyebiliriz” (1998, s.95). Bir teşhis yapma aracı olarak bilinen diyagram Rajchman'ın söyleminde teşhisin yanında üretken ve tesirli mekanlar hayal edebilmek ve tasarlayabilmek üzere eyleme rehber bir kavrama dönüşmüştür. Diyagramatik olarak adlandıracağımız mekanlar bugün sermayenin her disipline yayılım gösteren hegemonyası ile çatışan, kendine yeni yollar arayan, yeni konular edinen yeni bir otonomi gibi düşünülebilir. Bu yeni özerkliğin eskisinden farkı, eleştirdiği durumlar karşısında savunmaya geçip bu konulara mesafelenerek kendi üstüne kapanmak yerine eleştirdiği durumların üstünde durması ve kendi epistemi içerisinde geliştirdiği hareketlerle aktif bir aktör olarak sorunsallaştırdığı durumlara sıçrama yapabilme kabiliyetidir. Rajchman diyagramatik mekanı şöyle tanımlar:

Bu yeni mekanlar sistemli bir planın parçası olarak tasarlanmış değildir. Öngörülemeyen şeylerin oluşabilmesi için imkanlar sunan, ve yerleştiği yerde farklı vektörleri harekete geçiren şeylerdir. Bunlar hibrid ve aynı zamanda çözümlü bir yapı gösteren, bulaşma ve sıçrama eğilimi olan, farklı zaman aralıklarında, paralel durumlarda etkileşime sahip eş zamanlılık gösterebilen şeylerdir. (1998, s. 95-96)

Diyagramatik modelin kurguladığı yeni disiplinlerlik ağsal yapısıyla mekan pratiğinin mevcut düzenlerde kendi epistemik alanı içerisinde kısa devreler geliştirmesini teşvik eder. Rajchman diyagramatik mekanın önerdiği yeni pragmatizmin “yaratmayı ve direnci şimdiki ana bağlar” bir niteliğe sahip olduğunu savunur (1998, s.97). Böylece mimarlık aracılığıyla mimarlık disiplininin tanımlanmış olduğu epistemik alanın dışına da etki etmek, farklı özgür vektörler üretme ve taktikler geliştirme mümkün olur. Somol ve Whiting'e göre mimarlık disiplini projektif pratik anlayışıyla mimarlığın genel tanımının dışındaymış gibi duran ekonomi ve siyaset sorunları gibi durumlara, bu konularda uzmanlık geliştirmeden de ilişkilenebilir. Bunu da tasarımın o konular ile teması üzerinden kurgularlar (2002, s.75). Böylece mimarlık disiplini ve disiplinin eylem aracı olarak mimarlık pratiği tespit ettiği sorunlara uzak durmaya yarayan, kendini koruyan pasif direniş durumunun yerine sorunsallaştırdığı meselelerde ön etkin rol oynayan, taktiksel operasyonlar geliştiren bir konuma yerleşir.

3.2.2 Hayalci gerçekçilik

Projektif pratiklerde bugünün dünyasında sürekli değişen ve bir arada bulunan gerçeklikler mekan tasarımında değer üretmek ve ana bağlı diyagramatik mekansallıklar oluşturabilmek açısından potansiyelliydi. Bu başlık altında ise gerçekçiliğin sınırları üzerinde durup bu sınırları ihlal etmeye yarayacak hayalci gerçekçilik kavramı devreye girmektedir.

van Toorn aşırıya varan gerçekçilik takınıtı üzerinden sürdürdüğü tartışmasında; gerçeklik olgusunun herşeyi içinde barındırdığı gibi bir çok potansiyel barındırdığını kabul etmekte ama piyasa gerçekliğini de yadsımamaktadır (2004).Mimarlıkta olduğu gibi diğer tüm alanları da egemenliği altında bulunduran ekonomi politikği gerçekliği manipüle eder. Projektif pratikler gibi gerçekçi pratikler için önemli olan kendini tamamen akıntıya bırakmaması, bunun yerine sorumluluk alarak tasarımı yönlendirmesidir. Bunun için öngörölü bir bakış açısı gerekir. van Toorn'a göre "projektif bir pratiğin yeni bir toplumsal gerçeklik üretmesini sağlayacak olan ütopya hayali ve gerçeklik arasında olan etkileşimdir" (2004, s.291).

Peki ütopya hayali ve gerçeklik arasındaki etkileşim nasıl yaratılır? Öncelikle gerçekliğin değişmez, *a priori* bir olgu olmadığını kabul etmek semayenin enstrüman olarak kullandığı olumsuz gerçeklere müdahale etmeyi olanaklı kılar.

Gerçekçilik ve gerçekliğin değişen doğası mimarlıkta teoriyi pratiğe yaklaştıran mikro kararlar alma potansiyeli sunan yapısı ile önceki başlıkta enstrümanlaşmaya karşı bir patika olarak düşünülmüştü. Ek olarak burada, hayalci bir gerçekçilik, olumsuz gerçekliği de değiştirebilecek potansiyelde bir yapı olarak görülmektedir. Reinhold Martin ütopycı gerçekçilik kavramından bahseder. Ona göre ütopycı gerçekçilik imkansız hayaller kurmak gibi anlaşılmamalıdır. Ütopycı gerçekçilik, mevcut gerçeklik statükonun tahakküm yapılarını kabul etmeyi gerektiriyorsa, bunun karşısında pozisyon alanalar tarafından hayata geçirilir. Sadece ütopycı değildir çünkü ütopya kelimesi kusursuzluğu vurgularken totaliterliği de çağırır. Sadece gerçekçi değildir çünkü gerçekliği değiştirme arzusu da taşır. Bu nedenle ütopycı gerçekçidir (2005). Ütopycı gerçekçilik kavramsallaştırması gerçekliğin dinamiklerinin ve olumsallığının potansiyellerini yadsımaz, ancak gerçekliğin statükocu ve baskıcı yönlerine karşı da duyarlıdır.

3.2.3 Eleştirel eylemlilik(agency)

Mimarlıkta eylemlilik (agency) terimi, mimarın ölçeklendirilmiş mikro düzeyde ve mekan odağında gerçekleşen aktivizimini kavramsallaştırır. Mimarın sosyal, beşeri, kültürel ve politik alanda olumlu eylem ve etki kapasitelerini ele alır. Eylemlilik, mimari nesne ve teknik yapım süreçlerinin yanında, daha geniş bağlamda mimarlıkta eylem olasılıklarını irdeler.

Awan, Schneider ve Till, sosyal ve politik alanda uzun bir geçmişi olan fakat mimarlıkta çok eski olmayan eylemlilik (agency) kavramını şöyle açmaktadır: Eylemlilik bireyin toplumun kısıtlayıcı yapılarından bağımsız hareket etme yeteneği olarak tanımlanmaktadır; yapı(kurulum olarak) burada toplumun örgütlenme şekli olarak görülür (2011, s.30). Böyle bir yaklaşım, daha önce vurgulanmış olan mikro-politik kavramı ve teorileştirme aracılığıyla yaşamsal ölçekte etki yaratma düşüncesi ile ilişki içinde okunabilir. Bireysel eylemin önemli hale gelmesi, enstrümanlaşma dışında işleyen, aşağıdan yukarı örgütlenen, olumlu sosyal etkiyi gözetten tasarım süreçleri kurgulamaya yarar.

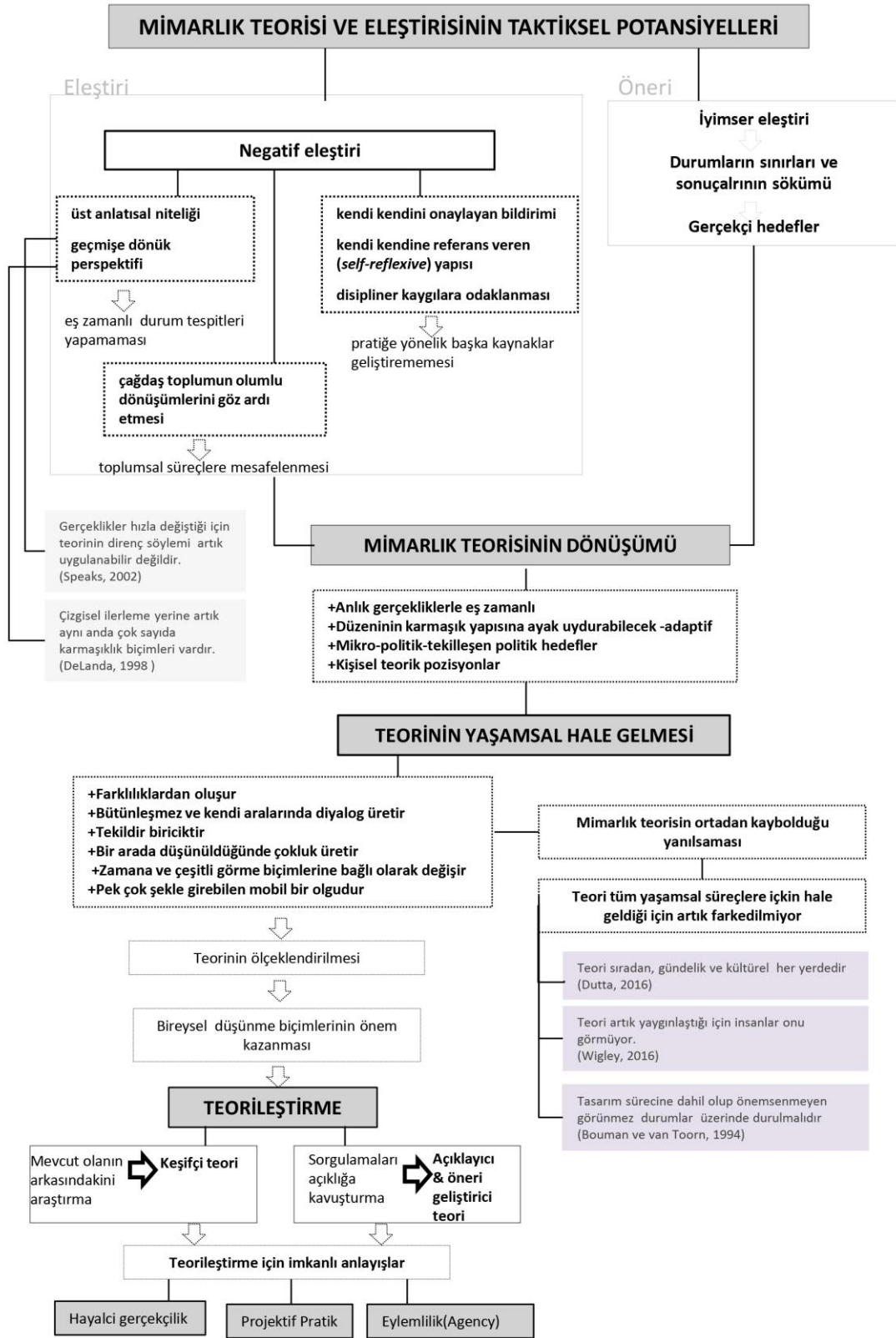
Mimarın eylemliliği, sermaye kuşatıcılığında özgür işleyemeyen mekan pratiğine deva olabilir. Awan, Schneider ve Till'e göre bir sosyal yapı içinde işleyen bir operasyon olarak mimarlık, ekonomik ve sosyal güçler tarafından belirlenen eylemler tarif etmektedir. Mimar başkaları tarafından etkili bir şekilde verilen kararlarda teknik kolaylaştırıcıya indirgenmiştir. Eylemlilik tam da bu durumu kırmak için gereklidir (2011, s.31). Mimar sermaye talepleri karşısında etkinliğini artırma yoluyla pozisyonunu güçlendirir.

Doucet ve Cupers'a göre eylemlilik, mimarının özgünlüğünü, performansını ve sosyal ve politik ilgisini yeniden düşünmeye davet eder. Mimarlıkta eylemlilik kaçınılmaz olarak teori ve pratik arasındaki ilişkiyi sorgulamayı, mimarlıkta eleştirel olmanın ne anlama geldiğini araştırmayı, mimarlık üzerine çağdaş eleştireliliği yeniden düşünmeyi önerir (2009). Eylemlilik politik veya eleştirel bir duruşun, mimarın pratiğine kaynaklık edecek bir tasarım teorisi biçiminde teorileştirilmesini içerir. Yaşamsal sorunlar ve bu sorunların mimarlık pratiğinde ele alınması olarak eylemlilik birey olarak mimarın düşünce süzgeçlerinde şekillenir ve eyleme dönüşür.

Eylemlilik hem ekonomi politığının operasyonlarının olumsuz sonuçlarını sorunsallaştırmanın, hem de eylem planları aracılığıyla bu sonuçlara müdahale

etmenin imkanıdır. Petrescou ve Chiles'e göre mimarın eylemliliği ekonomi ve küresel krizlere bağlı olarak genişlemiştir. Mimar küreselleşme ve ileri kapitalizmin getirdiği problemlere müdahil olabilmektedir. Eylemlilik ile ihtiyaçların, imkanların ve kapasitelerin araştırılması mümkün olur. Böylece sosyal ve politik değişim teşvik edilir (2009).

Eylemliliğin etkin bir şekilde kullanılması hem mimarlık pratiğinin katı disiplinlerlikten kurtulması ve şeyleşmesini önler hem de beşeri araştırmaların kendi içine kapalı yapısına karşı yeni bir disiplinlerarası deneme önerir. Ayrıca mimarlık pratiği ve teorisi sosyal ve politik dönüşümler ile eş zamanlı olarak kendini günceller. Eylemlilik ile koşullandırılmış mimarlık pratiğinde disiplinin merkezini oluşturan konvansiyonel yapma biçimlerinin yerini, disiplinin çeperlerine doğru çekilen ve disiplinin sınırlarını belirsizleştiren alternatif yapma biçimleri alır.

3.3 Teoriden Pratiğe Geçiş: Taktiksel Mekansal Pratikler

Teorinin çözünməsi ve tüm yaşamsal süreçleri konu edinebilmesi hem dünyevi bir pratik olan mekan pratiğini mimarlık teorisi ile girift hale getirir, hem de mimarın rolünü daha kapsayıcı hale getirir. Mimarlık teorisinin mekan üretme pratiğı ile entegre olması ana akım yapılı çevre üretim pratiklerinden ayrışan, disiplinin merkezinden sınırlara doğru genişleyen ve sınırları esneten denemeler yapılmasının önünü açar. Denemeleri gerçekleştiren mimarlar; sosyal, çevresel, ekonomik, politik kaygılarını sadece teorik çerçevede değerlendirmek üzere bir kenarda tutmayan, mekan pratiklerine de yansıtarak üretimleri ile alışılmış mesleki çerçevenin dışına çıkan alternatif bir konuma yerleşir. Daha önce de değinildiğı gibi yeni kaygılar ve eleştiriler, mimarlık teorisinde mimarlık pratiğinin ve mekanın araçsallaştırılmasına yönelik eleştirilerden farklı olarak, kitaplar, konferanslar ve makalelerde okunmayı beklemez, alternatif mimari tasarım süreçlerinde sosyal dönüşüm yaratmak üzere rol oynarlar. Yeni mekan pratiğı atmosferinde Awan, Schneider ve Till'e göre eleştiri, her zaman kendi başına bir amaç olarak değil, olumlu eylem için bir araç olarak kullanılır (2011, s.27).

Mimarlık teorisinin pratiğe entegre olabilecek alternatif görünümeler oluşturması ve yaşamsallaşması, sıradan uygulamacının, yapılı çevre üretimi pratiğinin ekonomi politiğı tarafından enstrümanlaştırılıp işverenin ticari çıkarlarına hizmet eden nesne-binalar üretmekten başka olasılıklara eğilebilmesinin önünü açar. De Certeau her yere yayılmış olan iktidar ilişkilerini belirli bir gruba üye olmayan sıradan insanın gündelik hayatta örtük ve yaygın taktiksel politik eylemleriyle sekteye uğrattığı analizini yapar ve gündelik hayatı güç ilişkilerini istikrarsızlaştırmak konusunda potansiyelli görür (2008). De Certeau vardığı sonuçla aslında sıradan bireyin gündelik eylemlerinin umut vadettiğini ortaya koyar. Sıradan birey gündelik hayatta taktiksel eylemleriyle farkında olmadan egemen iktidarın düzeninden, düzeni terketmeden düzende boşluklar yaratarak kurtulmayı başarmaktadır. Benzer bir pratik, teori ve eleştirinin imkanlarıyla mimarın eylemlerinde de okunabilir. Mimar eleştirel ve teorik eylemliliğıyle sermayenin dayattığı yapılı çevre üretim mekanizmalarının dışına çıkar. Bu duruma verilen örnekler tezde taktiksel mekansal pratikler olarak serimlenmektedir. Örnekler incelenmeden önce, mimarlık pratiğinde ön-etkin eylemliliğın imkanlarına değinilmektedir. Ardından De Certeau'nun

“taktik” kavramı ile mimarın eleştiri ve teorinin imkanlarıyla geliştirmesi öngörülen olası taktiksel eylemleri birlikte okunmaktadır.

3.3.1 Ön-etkin (proaktif) eylemlilik

Mimar ekonomi erkinin kontrolündeki mekan tasarımı ve üretim sürecine çoğunlukla ortadan başlamaktadır. Baştan nerede ve ne üretileceği, hangi amaçlarla eylem planları üretileceği işveren tarafından belirlenmektedir. Müşterinin maddi getiri beklentisi mimarı pasifleştiren bir olgu haline gelmiştir. Çoğunlukla müşterinin öngördüğü alanda ve anlayışta tasarım yapmak zorunda kalan mimar için bir çıkış yolu mimarın bireysel özerkliği üzerinden yeni açılımlar geliştirme kanalıyla ortaya çıkabilir mi? Mimar özerk taktiksel manevralarla yapıyı çevre üretimindeki etkinliğini pekiştirebilir mi?

Catling, *Yapsan Bir Tür, Yapmasan Bir Tür: Mimarın Ahlaki Görevi Nedir?* adlı makalesinde mimarın inisiyatif olarak dönüştürücü rol oynadığı pratiklerin bazılarında “yoksulluk” gibi toplumsal sorunların fetişleştirildiğini iddia eden yaklaşımları eleştirmektedir (2014). Son zamanlarda sadece serzenişte bulunan ve kendi hakimiyet alanı olan mimarlığın araçları veya organizasyon yetisini teorileştirip, olumlu bir eylemliliğe dönüştürmeyi deneyip kanıtlamayan argümanların kamuoyuna yeterince inandırıcı gelmediği doğrudur. Catling’e göre bugün mimar ahlaki bir tavır aldığında gülünç duruma düşer, ama mesleğini icra ederken ahlaki duruş sergilemezse saldırıya uğrar (2014). Öyleyse sadece retorik yetmemektedir. Mimarın olumlu adımlarla etki alını genişletmesi ve inandırıcılık kazanması için söylem ile eylemi entegre etmesi gerekmektedir.

Catling geliştirdiği bu argüman üzerinden 21. yüzyılda söylemleri ve eylemlerinin tutarlılığını sorgular. Mimar için yapılabilir ve kabul edilebilir oranda bir aktivizmin mümkün olduğunu iddia eder. Catling yeni aktivist mimarın sosyal sorumluluk projeleri için destek beklemeyen, yapılması gerekenler üzerinde düşünen, deşifre eden ve bunu gerçekleştirmek için ihtiyacı olan araçları bulan bir kimlikte gerçekleştirebileceğini söyler. Ona göre bunları başarmanın yolu öneri geliştirme sürecinden inşa faaliyetinin sonuna kadar farklı aşamaları düşünsel olarak tasarlamaktan, teorik bir pozisyon oluşturmaktan ve süreçte yer alan tüm aktörlerin arasında ara buluculuk yaparak uzlaşmayı sağlamaktan geçer (2014).

Catling 2014 yılında kaleme almış olduğu makalesinde, daha sonra 2016 yılında yapılı çevreye katkıları sayesinde prestijli bir ödöl olan Pritzker Ödölü'nü almaya hak kazanan Alejandro Aravena'yı eylemlilik anlamında olumlu bir örnek olarak incelemektedir (2014). Aravena kendi pratiğı Elemental'i bir Eylem Tankı (Do Tank) olarak tanımlar (2011). Aravena Şili'de yoksul yerleşimlerde inşa edilmek üzere bir sosyal konut mantığı benimsemiş ve uygulamıştır. Yerel yönetim tarafından görevlendirilmiş olan Elemental, bütçenin yetersizliğı nedeniyle hedeflenenenden daha az konut yapılabileceğini deşifre ettikten sonra bu durumu sorunsallaştırır, kendi inisiyatifinde kendi eleştirel ve politik pozisyonu ile çözüm aramaya girişir. Tezde daha önce bahsedilmiş olan iyimser eleştiri kavramı bu vakanın işleyişıyle uymaktadır. Çünkü Aravena yapılması öngörülen sosyal konutun mevcut bütçeyle normal şartlarda çok küçük yetersiz ve niteliksiz olacağını eleştirmekte ve buna yönelik gerçekçi hedefler belirlemeye çalışmaktadır. Aravena'nın çözüm önerisi olarak ürettiğı gerçekçi hayal, bütçeyi sağlayıcılar tarafından yeterince rasyonel bulunmuş ve yerel yönetim uygulama için ikna olmuştur. Aravena proje için ayrılan bütçe aile sayısına bölündüğünde ortaya çıkan miktar ile sadece ailelerin çaba sarf edemeyeceğı mimari hacmin yarısını inşa edip, diğeryarısını zamanla ailelerin tamamlayacağını öngörmüştür. Aravena'nın projektif, gerçekçi hayali onun ön-etkin eleştirel eylemliliğı sayesinde öngörüldüğü gibi işlemektedir (Şekil 3.4).

Şekil 3.4 : Alejandro Aravena, Elemental, Quinta Monroy, 2003 (Url-1).

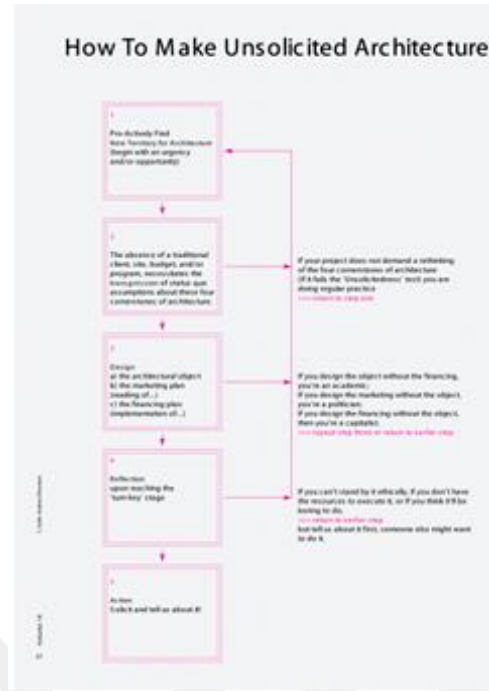
Aravena'nın Quinta Monroy projesinde gerçekleştirdiğı gibi işverenin sahip olduğı belirleyicilik gücünü azaltarak onun yerine inisiyatif almak mimarı bağımsızlaştırır. Ama ara buluculuğun da ötesinde olası tasarım eylemliliğı öyle oluşturulabilir ki

geleneksel anlamdaki bütçe, müşteri gibi kavramlar mimarlık pratiğindeki eski belirleyiciliğini yitirebilir.

İşveren taleplerinin kısıtlayıcılığından taktiksel olarak teorik pozisyon alışlarla kurtulan mimarın sorumluluk yelpazesi genişleyebilir. Bouman'a göre artık mimar ortalama bir inşa sürecinde sıradan bir aktör olarak yer almaktadır. Son birkaç on yılda mesleki tercih, kolaylaştırıcı haline gelmiştir. Belki de artık müşteri, yer ve bütçenin talep ettiği mimarlığı değil, sipariş edilmemiş olanı tasarlayıp müşteri ve bütçenin peşine düşme vakti gelmiştir (2007). Bouman'ın *Unsolicited, or: The New Autonomy of Architecture* yazısıyla tariflediği “mimarlıkta yeni özerklik”, artistik bir özerklik ile ilgili değildir. Bouman'ın özerklik anlayışı katı prensipler şeklinde de statikleşmez. Tam tersi güncel, toplumsal ödevler edinme yoluyla sonsuz sayıda kaçış çizgisi üretebilir. Artık mimari üretimin özerkliği değil, birey olarak mimarın düşünce özerkliği söz konusudur. Mimar içinde bulunduğu anda eleştirel ve teorik pozisyon alışlarla, geliştirdiği görme biçimleriyle mevcut sosyal meseleleri dert edinir.

Kendisinin de bir dönem editörlüğünü yapmış olduğu Volume Dergisi'nin on dördüncü sayısında “yeniden eylemden (re-action) ziyade eylem mimarisi (action)” sloganıyla ve “Sipariş Edilmeyen Mimarlık için Ofis” (Office for Unsolicited Architecture-OUA) adıyla yola çıkan pratiğini kurduğunu ilan eder. Bu pratik geleneksel mekansal pratiklerde program, yer, müşteri, ve bütçe bilgisinin belirli olup mimara verildiği durumu bozunmaya uğratmak üzere yola çıkmıştır. Kurduğu ofis OUA'nın, öngördüğü organizasyon şeklinin aşamalarını akış diyagramları ile açıklayan Bouman'a göre mimarın sorunsallaştırdığı meselelere yönelik geliştirdiği eylem planlarını gerçekleştirmek için müşteri ve bütçeyi bulmak mimarın gerçekleştirmesi gereken aşamalardandır (Şekil 3.5). OUA akış diyagramlarında OUA'nın geliştirdiği çerçevede eylem planı oluşturan tasarımcıların OUA'ya proje bazında katılımına da açık olduklarını bildirirler.

Mimarın yeni özerklik arayışları mimarın kalem ve kağıtla ofisine kapanıp sanat icra ettiği bir meslek tarifi gibi düşünülmez. Yönelim daha çok, bir tarifi ötesinde belirli kısıt ve tarifleri aşmaya yönelik eleştiri teori ve mikro-politika tabanlı yeni eylemlilikler geliştirmektir. Mimar kişisel ilgileri ve farkındalıkları ile pratiğini mimarlığın sınırlarına çeker ve bazen sınırları esnetir.

Şekil 3.5: OUA'nın organizasyon şeklinin aşamalarını anlatan akış diyagramı (Url-2).

3.3.2 Taktiksel eylem için kavramsal açılımlar

Yapılı çevre üretimi süreçlerinin taktiksel eylem ile oluşturulması düşüncesindeki amaç yapılı çevreyi sermayenin enstrümanı olma konumundan kurtarmak ve nitelikli bir yapılı çevreye kaynaklık etmektir. Daha önceki bölümlerde mimarlık teorisinin literatürde eridiği ve yok olduğu görüşü karşısında, aslında mimarın eylemlerine yerleştiği ve bu nedenle görünmez hale geldiği ortaya atılmıştı. Bu durumda birey olarak mimar, mimarın teorileştirme süreçleri ve eylemleri önem kazanır. Günümüzde karmaşıklık ve dinamizm içindeki ekonomik süreçler nedeniyle mimarlık pratiğini ekonomi politiği dışında düşünmek zorlaşmaktadır. Taktiksel pratikler bu noktada mimarın eleştirel ve teori tabanlı konumlanmasıyla motive olur ve mevcut düzeni istikrarlaştırmak üzere “düzeni terk etmeden, bu düzenden uzaklaşmadan” (De Certeau, 2008, s.82) taktiklerle işler.

De Certeau'ya göre taktik, olayları, durumları fırsata dönüştürmek için her zaman tetikte olmak demektir (2008). Tanyeli'nin görüşü de mimarın eylemini benzer bir konuma yerleştirir. Tanyeli'ye göre bugün mimarın dünyayı kavrama şekli mimarlığın dönüşümünün ilk aşaması değil, dönüşümün ta kendisidir. Mimarın dünyayı yeni biçimlerde açıklamaya çalışması, yeni kavramlar üretmesi ve yeni söz dağarcıkları geliştirmesi kendi mesleki rolünü ve pratiğini baskılar karşısında

yeniden yapılandırır (2013, s.297-298). Mimarın dünyayı kavrayıp kavramsallaştırma, söylem üretme ve teorileştirme çabası taktik kurmak üzere fırsatları yakalamasına öncülük eder. Farklı bir görme biçimi geliştirmek taktik fırsatları kollamayı sağlar. van Toorn mimarlık teorisi uygulayıcısının hukuki, politik, sosyal, ekonomik ve hatta coğrafik duyarlıklardan ayrılamayacağını bu duyarlıkları soğurmak ve eleştirisini operasyonel hale getirmek durumunda olduğunu ifade eder. Ona göre giderek artan küresel uygulamalar göz önünde bulundurularak pozisyon alabilmek için yeni bir sivil hayal gücü şarttır (2017). Mevcut düzen içinden düzene rağmen ve düzene karşı eylem geliştirebilmek için mimarın kendi hesabından sorgulama ve kavramsallaştırma biçimleri geliştirmesi gerekir. Sermaye tarafından koşullandırılmış verili problemlerin zıt kutbuna mimarın sorunsallaştırma kabiliyeti yerleştirilebilir. Çünkü verili problemler (piyasa tarafından) belirli çıkarlar doğrultusunda beklenen zorunlu sonuçlara yönlendirir.

Bu noktada Deleuze'ün sorunsallaştırma felsefesi piyasa tarafından dayatılan hakikati, sorgulamak ve sorunsallaştırmak için iyi bir kurgu oluşturmaktadır. Deleuze felsefesi diğer filozoflardan farklı olarak soruların cevaplarını aramaz. Daha çok sorular sorma ediminin kendisi ile ilgilenir. Onun felsefesinde sorunlar irdelemedikçe hakiki eylemlilikler geliştirmek mümkün değildir.

Zourabichvili, Deleuze felsefesinde, hakikatin sorunsallaştırma eyleminden, süreden ve oluştan ayrılmaz olduğunu ve hatta hakikatin bizzat oluş olduğunu söyler (2008, s.112). Deleuze tüm yaşamı sorunsallaştırma ve oluş felsefesi olarak kavrar. Mimarın böyle bir yerde durması ise onun oluş içinde yaşamı ve yaşamın içeriğini sorunsallaştırarak teorileştirmesine ve geliştirdiği teorik çerçeveden bakarak kendi pratiğinde taktik fırsatları yakalamasına yarar. De Certau'ya göre taktikler gündelik hayatın olumsuzluğundan beslenir (2008). Dolayısıyla daha önce bahsi edilen, mimarlık teorisinin yaşamla temasının artması durumu, görme biçimi ve deşirfe aracı olarak teorisinin, veya güç ilişkilerinin diyagramı olarak teorisinin sadece teorisyenler tarafından değil, tasarımcı ve uygulamacı mimar tarafından icra edilen bir düşünme pratiği haline gelmesi özünde taktikseldir.

Taktiğin motivasyonu: sınır aşma arzusu

Yapılı çevrenin enstrümanlaştırılmasına karşı bir muhalefet biçimi olarak taktiksel eylem konvansiyonel tasarım ve inşa süreçlerinin dışında çalışarak ekonominin

sistemleştirdiği disiplinler mimarlığın çemberinin sınırlarını aşmayı arzular. “Sınır aşımı eylem egemenliğinde yatar” (Jenks, 2013,s.22). Taktiksel eylemin öznesi pozisyonundaki mimarın, güncel kritik meseleleri sorunsallaştırma kanalıyla, sermayenin atfettiği teknik kolaylaştırıcı pozisyonunun dışına çıkarak eylem geliştirmesi için Jenks’e göre arzu unsuruna ihtiyaç duyar. 20. yüzyılın ilk yarısında bir dizi Fransız entelektüelin etkisi ile felsefi alanda oluşan ilerleme manifestosu atmosferinde, arzu kavramı itici güç olarak yer alır. Arzu unsuru dönemin düşüncesinde güçlü ve sınırsız insan eyleminin sürücüsüdür (Jenks, 2013).

Arzu unsuru mimarın keyfi bir şekilde eylemlerinin sonuçlarını düşünmeden istediğini yaptığı bir ortamın kurucusu olarak düşünülmemelidir. Arzunun bir çeşit bakma ve görme biçimi veya merak unsuru olarak toplumsal ilişkilere, çevresel unsurlara odaklanmak ve olumlu bir yapıli çevre yapılandırmak için gerekli olduğu düşünülür. De Certeau’ya göre sıradan bireyin davranışlarını ve yaşantısını belirleyen arzuları, iktidar yapılarının dayattığı düzeni aştığında taktiksel özellik kazanır (2008). Birey olarak ayrı ayrı mimarların kendine özgü toplum hayali, arzusu ve bu arzuya ulaşmadaki eylemliliği de taktiksel olarak nitelendirilir.

Deleuze ve Guattari’nin felsefesi Goodchild’a göre arzu felsefesidir. Goodchild’a göre Deleuze ve Guattari’nin arzu felsefesinde “özgürleşme, toplumsal beklentilerden kurtularak özgürleşme yerine, toplumsal ilişkilere girerek özgürleşmedir” (2005, s. 15). Yani arzunun varlığı, toplumsal beklentileri tamamen yadsımaz, burada beklenti, arzu varlığında toplumsallığın dinamiklerinden doğan bir şey ile ilintili olarak belirir. Goodchild, Deleuze ve Guattari’de arzunun “yaratım ve ilişkinin arkasındaki itici kuvvet ile ilgili” olduğunu belirtir (2005, s.21).

Mevcut gidişatı (bu durumda sermayenin mimarlık üzerinde kurduğu tahakküm) duraksatmak ve alternatif yönde saptırmak için Deleuze ve Guattari’nin arzu felsefesindeki kaçış çizgileri kavramı iyi bir açılım sunar. Deleuze ve Guattari için insanlar da dahil tüm varlıklar çizgilerden oluşur. Bu durumda mimarlık pratiği karmaşık bir çizgiler sistemi olarak ele alınmalıdır. Mimarlık pratiğinde kaçış çizgileri, uygulayıcı olarak mimarın farklı görme ve sorgulama biçimleri geliştirerek pratiğinin üzerindeki sermaye veya politika baskılarından pratiği saptırması ile oluşturulabilir. Dolayısıyla kaçış çizgisi taktikseldir. Çünkü benzer şekilde taktik, De Certeau’ya göre iktidarın stratejilerini çarpıtır, bozar ve onun işleyişinin içinde kendine kaçış noktaları oluşturur (2008). Ballantyne’e göre Deleuze ve Guattari’nin

kaçış çizgisi kavramı mevcut durumların ötesinde başka bir ufkun olasılığıdır. Alternatif durumların imkanıdır. Sağduyunun karşısında yer alır ve baskı altındaki huzursuz bedenler tarafından üretilebilir (2012, s.5-9).

Sınırı aşma arzusu mimarın yapılı çevre üretimi süreçlerinde pasif aktör olma pozisyonunu aşmasında rol oynar. Sınırı aşmak için ise bu sınırı üreten durumlarla eleştirel bir ilişkiye girmek gerekir. Jenks'e göre "sınır aşıcı davranış bu nedenle sınırları inkar etmez; daha ziyade, onları aşar ve tamamlar. Her kural, sınır veya kenar kendi kırılma, nüfuz etme veya itaatsizlik arzusunu kendi içinde barındırır" (2013, s. 21).

Taktiğin zamansallığı: aşamalı ve geçici

De Certeau'ya göre "taktik (...) zamana bağımlıdır ve kendi çıkarlarına kullanabileceği olasılıkları yakalamak için sürekli tetiktedir" (2008, s.54). Enstrümanlaşmaya karşı mimarın kendi pratiğinde geliştireceği eylemlilik de sürede gerçekleşmelidir. Böylece ekonomi politiğinin karşı atılımlarına dinamik bir şekilde cevap verebilir. Statikleşip belirli bir bağlamda kalan mimari üretim ise yaşamsallığını kaybedip nesneleşmeye ve sermaye baskısı altına girmeye müsait olmaktadır. Oysa bir yapı tasarımının aşamalı olarak kurgulanması, zaman içinde taktik fırsatlarını araştırılmak ve yakalanan taktiklerle yapıyı farklandırıp dönüştürerek enstrümanlaşmanın kısıtlarından kurtarmak mümkün olur. Süreye yayılan aşamalı bir tasarım değişen güç ilişkileri ve iktidar yapılarının farkındalığıyla iletirilir, yapının nesneleşip meta değeri kazanmaması için kontrol imkanı olur. Fark, Deleuze'ün Bergson'a dayandırdığı süre felsefesinde her zaman sürede gerçekleşen bir olgudur (Deleuze, 2006, s.132). Bu nedenle tek tek olaylar yerine Deleuze kendi felsefesinde, süre bildiren "oluş", "hareket" ve "yönelim"leri önemsemiştir. Çünkü ona göre bütün değişim ve dönüşümler; farklanmalar oluş içerisinde gerçekleşir. Taktiksel mekansal eylemlilikler de taktik kavramının doğası gereğince süre ile içkin bir ilişki içindedir.

Taktikler uzamın düzenini değiştiren ritim ve hareketlere, ardı ardına gelen anların arasındaki kesişmeler ve hamlelere öncelik verir (De Certeau, 2008). Bu nedenle taktikler belirli bir ana sıkışmaz, iktidar yapılarının var olduğu her yere anti-düzen olarak yerleşir. Özgür ve taktiksel bir yapılı çevre üretimi de zamandan ayrı düşünülemez. Eisenman 1984'de *Perspecta Dergisi*'nde yazdığı *The end of the*

Classical: The end of the Beginning, the End of the End (1984) isimli makalede mimari tasarım sürecinin zamandan özgürleşmesi ve süreklilik kazanması önerisi getirir. Eisenman makalesinde sonun sonunu getirmeyi hedeflediğini ilan eder. Eisenman sonun sonunun gelmesi sayesinde üretim süreci maruz kaldığı kısıtlardan kurtulur demiştir. Sonlu sürecin sınırlı kompozisyon olasılıkları yerine artık sonun sonu ile birlikte süreç değişimin kendisine dönüşür. Böylece süreç icatların keşif alanı haline gelir (1984). Mimari tasarım süreçlerinde ideal ve belirli bir sonucun hedeflenmesi özgürleşmenin önünde bir kısıt olarak ortaya çıkar. “(...)taktikler zamanın ustalıkla kullanımı üzerine oynarlar, ortaya çıkan fırsatlar ve erkin oluşumunun temelinde yer alan oyunlar üzerine kurarlar oyunlarını” (De Certeau, 2008, s.116). Yatırımcının veya girişimcinin hedeflerinden bağımsızlaşmak için tasarımcı ve uygulamacının, ideal sonuç ürün yaratma fikri ile mücadele etmesi gerekir. Tasarım ve üretimi süreye yaymak taktik fırsatlarını yakalamayı sağlar.

Üretimin sürece yayılması ve ideal sonucun sonu ile birlikte üretim sekanslar halinde ve her aşamada gerçekliği sorgulayarak dönüşür. Tanju “düşünen-imalat” kavramını Deleuze’den ödünç alır ve mimarlığı düşünen imalat olarak kavrar. Tanju’ya göre mimarlığın da dahil olduğu tüm yaratıcı etkinlikler düşünen imalatlardır (2008). Bu kavramı Tanju makalesinde oluş içerisindeki üretim hali olarak aksettirir. Tanju makalesinde özneyi de, düşünen-imalat kompleksine dahil eder. Tanju’ya göre düşünen imalat olarak yapıyı çevre üretiminde özne verili olan dışsallıkları direkt olarak kullanmak yerine onunla üretici ve yaratıcı bağlantılar kurar (2008). Verili dışsallıkları ilişkisel olarak düşünme aracılığıyla ekonomi politiği tarafından pompalanan statik sistemin dışına çıkma fırsatı doğar. Düşünen imalat ilişkisel düşünme yoluyla sürekli yeniden kurulur. Güç ilişkileri ve baskın sistemi eleştirmek de düşünen imalatın yöntemlerinden biridir. Tanju şöyle der:

Yatay güç ilişkileri ile içkinlik düzlemi içinde verili olanla yaratıcı ilişkiler kurarak hareket eden özne nosyonu, Deleuze’ün zaman kavramsallaştırmasının sonucudur; özne zamansal olarak bir yırtılmanın, ikiye bölünmenin sonucudur, bir anlamda öznenin hikayesi zamansal bir maceradır. Zamansal yırtılma sadece özneyi ortaya çıkarmakla kalmaz, aynı zamanda içine düştüğümüz ilişkiler ağı ile kurulan yaratıcı ilişkinin dolayımı olan düşünce sürecinin, eleştirinin, tüm insan imalatının düşünen imalat olmasının olanaklılık koşuludur; zaman düşünceyi kısıktır, giderek düşünmeye zorlar. (2008, s.177)

Burada açıkça düşünen imalatın tekrar tekrar kendini üretmesinin koşulu sürekli güç ilişkileri ile yüzleşmesi olarak okunur.

Yüzleşme mevcut tasarlama ve yapma biçiminin sorgulanması ile mümkün olur. Tanju'ya göre mimarlık pratiğinde zamansal dönüşümlerin gerisinde kaldığı için artık geçerli olmayan gerçeklikleri, kimin istediğini ve bununla ne yapmak istediğini bilmek düşünen imalat olması için gereklidir (2008).

Düşünen imalatın güç ilişkilerine karşı uzlaşmalar ve çatışmalar ile tavır geliştirebiliyor olması onu bir model olarak kalıcı kılar. Çünkü düşünen imalat bu anlamda sürekli beliren güç ilişkilerine karşı kendini yeniden üretir. Düşünen imalat olarak yapıyı çevre üretimi hiç bitmeyen, gündem değiştikçe farklılaşan, farklılaşırken kesintisiz olarak gündemi değişen bir süreçtir.

Taktiğin Örgütlenmesi: Hiyerarşisiz

Taktiğin hiyerarşisi yoktur. De Certeau'ya göre taktik iktidar düzeninden kurtulmak üzere fırsat kollamak için her yere yayılmıştır (2008). Bu nedenle hiyerarşilerin her basamağında nötr bir şekilde yer alıp düzeni istikrarsızlaştırma potansiyeline sahiptir. Bu yönüyle Deleuze ve Guattari'nin rizom kavramı ile benzeşir. Goodchild'a göre "yapılandırılmış düşünce ve etkinliğe özgü ağaç modellerinin yerini, keşfedici bir rizom" alabilir (2005, s.16). Rizom hiyerarşisizliğin kavramıdır. Mimarlık pratiği rizomatik bir sistem olarak düşünüldüğünde başı-sonu olmayan, herhangi bir erk tarafından baskılanmayan bir süreç olarak ortaya çıkar.

Rizom kavramı taktiksel mekansal süreçlerde nasıl işler? Rizom mimarlık pratiğinin eylemliliğinin yatayda organize edilmesi şeklinde kavranabilir. Rizomatik şekilde kurgulanan mimarlık pratiği, mekanı enstrümanlaştıran ekonomi erkinden özgürleşir ve rizomun ağsal yapısındaki rastlantısal kesişmeler ve ilişkiler eşliğinde kurulur.

Rizomatik olarak örgütlenen mekanlar kesişim ve ilişkiselliklerden doğduğu için bu ilişkiler kalıcı değildir. Geçicilik aynı zamanda taktiksel bir oluş olarak kavranmalıdır. Çünkü taktiklerin belirli bir yeri ve zamanı yoktur. Taktikler baskın düzenin çatlakları arasına sızmak için fırsat kollar. Rizomatik pratik örgütlenmeleri mevcut sermaye düzeni içindeki bu çatlaklar üzerine yerleşen bir ağsal yapı olarak kavranmalıdır.

Taktik ekonomi politiği tarafından keşfedilene kadar konumunu korur ve keşfedildiği anda kaybolur. Hakim Bey mahlasıyla bilinen ve ontolojik anarşist olarak anılan Peter Lamborn Wilson'un *Geçici Otonom Bölge (Temporary Autonomous Zone-TAZ)* diye adlandırdığı özgür alanlar, baskın erke fark ettirmeden oluşturulan bir

özgürlük alanı önerisidir. Bu alan anolojik olarak çalışmada kurgulanan mimari tasarım süreç ve yöntemlerinin eleştiri ve taktiksel eylemlilik yoluyla özgürleşmesi ve özerk pratikler üretmesi durumu ile benzeşir. Bey'e (1991) göre TAZ erk sistemiyle çetin çatışmalara girmek yerine uzamsal, zamansal, hayali veya sanal otonom alanlar yaratıp erk onu tekrar sistemleştirene kadar bu özgürlüğü yaşamak düşüncesinde temellenir. Ona göre erk her yerdedir ama çatlaklar ve boşluklarla doludur. En azından bu boşluklar dolana kadar özgürlüğün nimetlerinden yararlanmak gerekir (s.65). Taktikçi sürekli gözden kaçmış olabilecek boşlukları takip etmelidir. Aynı zamanda özgürleşme yöntemini de sürekli yenilemeli, yeni saklanma biçimleri geliştirmelidir.

Yapılı çevre üretim süreçlerinde ekonomiden tamamen özgürleşmek mümkün değildir. Pratiğin özgürleşmesini savunan ve ekonomi politiği ile ilişkisini sorgulayan mimar artık tümünden bir devrim olamayacağını anlamış, daha önce belirtildiği gibi katı eleştirel teoriler de bu nedenle çözülmüştür. Bir şeyler yapmak isteyen mimar bir çeşit korsanlığa soyunarak geçici işgaller yoluyla özerkliğini kurgulayabilmektedir. Yapılı çevre üzerindeki güç ilişkilerinin bu durumda sürekli değişecek olduğu düşünülmelidir. Bey, TAZ'ı kurgularken Deleuze ve Guattari'nin "göçebe savaş makinesi" kavramından yardım alır. Göçebe savaş makinesi, güç ilişkilerinin rizomatik bir şekilde merkezsizleşmesi ve gezer duruma gelmesi olarak kavranmalıdır. Bey'e göre "Göçebe savaş makinesi" fark edilmeden fetheder ve harita yeniden düzenlenmeden evvel yola koyulmuş olur" (1991, s.66). Neoliberalizmin dayattığı mekan pratikleri ve mimar-işveren ilişkileri de boşluklarla dolu bir düzen olarak düşünülmelidir. Mimar rüzgara kapılıp düzenin bir parçası olmak yerine eleştiri ve mikro ölçekte ürettiği teoriler ile kendi duruşunu sağlamlaştırdıktan sonra müşteri ile ilişkisinde boşluklar yakalar ve bu boşlukta kendi pratiğini icra eder.

Taktiğin programı: gündelik aktiviteler

Geçici işgaller mimarlık pratiğinde hangi programlar aracılığıyla sürdürülebilir? De Certau'ya göre taktiğin kurnaz doğası gündelik hayat içinde işlerlik kazanmaktadır. Gündelik hayattaki sıradan birey farkında olmadan gündelik aktiviteler yoluyla otoritenin çatlaklarına sızmaktadır (2008). Gündelik hayatın yaşıntısallığı; hem her yerde oluşu hem de hareketli oluşu ile içinde kendi otonomisini barındırır. Sıradan bireyin taktik mekanıdır. Dolayısıyla mimarlık ürünü tasarlanırken ve içerdiği

program organize edilirken kullanıcının gündelik aktiviteler aracılığıyla iktidar sistemlerini manipüle edebileceği göz önünde bulundurulur. De Certeau'ya göre gündelik hayatın ayrıntılarına eklemlenen taktik, çatışmadan, direnmeden zafer kazanır. Ayrıntılarda saklı taktikler sayesinde düzenlerin yönü saptırılır (2008). Küresel kapitalizmin uygulamaları tüm süreçlere yayılmıştır. farkedilmeden, çatışmadan, gündelik süreçlere bulaşan, sıçrayan, gündelik hayatı özgürleştirici uygulamalarla iktidar düzenini istikrarsızlaştırmak mümkündür. Ayrıca gündelik hayatın barındırdığı hedonizm, özgürleştirici ve taktiksel nitelik taşır. Özellikle coşkulu bir yaşantısallık otoriteyi kendi içinde eritme kudretine sahiptir. Pearl Andrews'a göre festival, şenlik ve kutlama toplumdaki otoritenin yapısını çözündürme kabiliyetine sahiptir (Bey, 1991, s.67). Gündelik ve eğlenceli aktiviteler mekanın kullanıcıları arasında tanıdık ilişkiler oluşmasını sağlar ve mekan sahiplenilir. Otonom bölge, otonom mekan veya otonom kentsel alan böylece işlemeye devam eder, atıl kalmaz. Mekan gündelik yaşantı ve sıradan kullanıcı tarafından işgal edildiği sürece dinamizmini korur, nesneleşerek metaya dönüşmez ve iktidar yapılarına karşı korunmuş olur.

3.3.3 Taktiksel mekansal pratikler

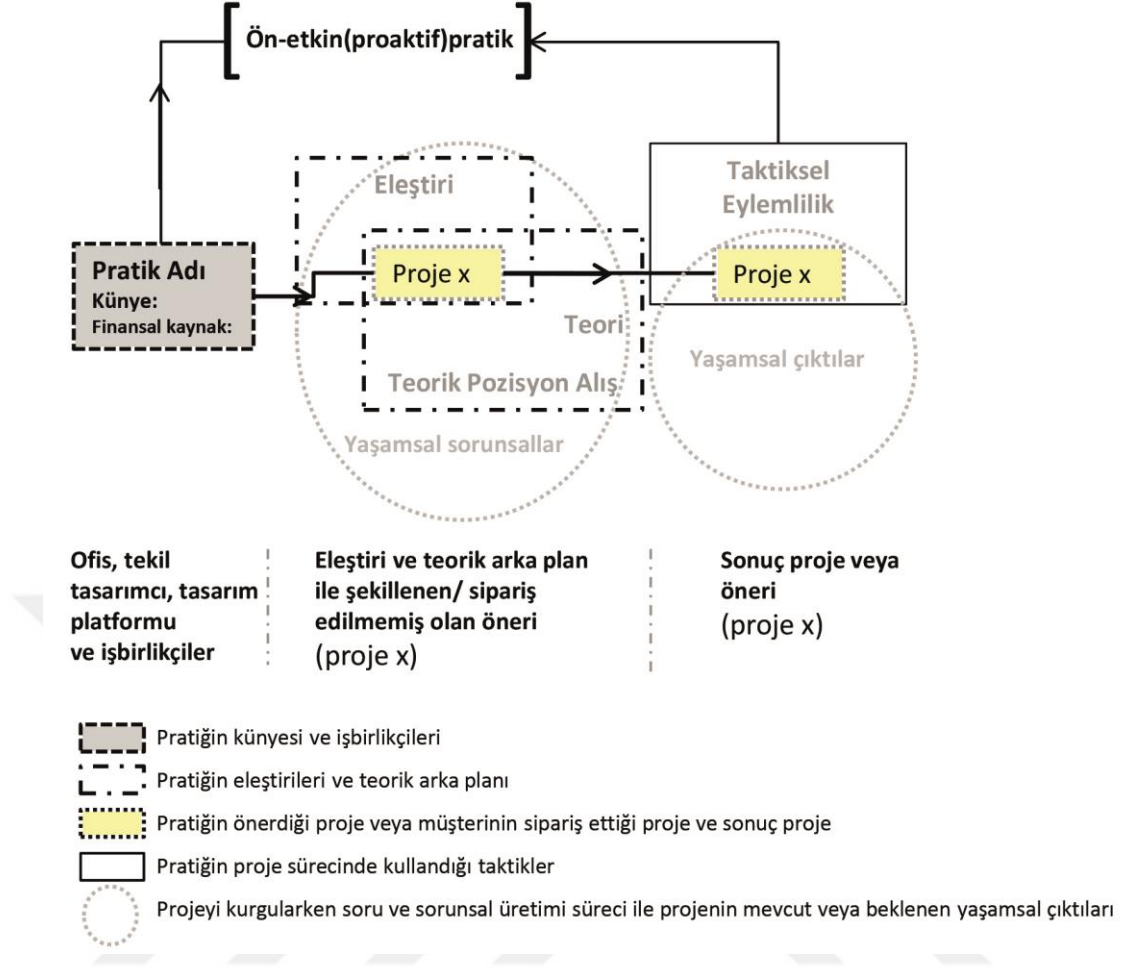
Mimarlık pratiğini etkileyen güç ilişkileri ile yüzleşmek için teorinin çözünmesi, eyleme kaynaklık edecek hale gelmesi ve kişisel söylemlere dönüşmesi üzerinde daha önce durulmuştu. Bu durum kişisel taktikler oluşturarak enstrümanlaşmayan üretimler ve üretim süreçleri geliştirmeye olanak tanır. Burada işe yarayabilecek, taktik niteliğindeki olası mikro kararlar ve işleyiş modelleri bir önceki bölümde üzerinde durulmuş olan kriterler ve bu kriterlerin altında incelenen: disiplin sınırlarını belirsizleştiren *sınır aşma arzusu* yoluyla alternatif pratikler oluşturma, müşteri taleplerini sorgulama-sorunsallaştırma, *aşamalı ve süreye yayılan* bir tasarlama anlayışı geliştirerek pratiğin hareketi boyunca güç ilişkilerinin dışında kalması için fırsatlar kollama, tasarımların *hiyerarşisiz* örgütlenme modelleri ile desteklemesi, gündelik aktiviteler ve *gündeliğin taktiksel potansiyellerini* içeren mekanlar oluşturma, rizomatik ve ilişkisel örgütlenme yoluyla tasarlama olarak belirlenmiştir. Buraya çekilen bu kavram, işleyiş ve modellerden biri veya birkaçını içermek, incelenecek ofis ve proje örnekleri için kriter oluşturmuştur.

Bu kriterler çerçevesinde incelenecek ofisler ve kolektif tasarım platformları Atelier d'architecture Autogérée (AAA), Kentsel Strateji, Fattinger Orso Mimarlık, Rozana Montiel Mimarlık Stüdyosu, Marshall Brown Projects, Office for Subversive Architecture (OSA), If_Do, Urban Think Tank (U-TT), Fantastik Norveç ve Supermachine Stüdyo olarak belirlenmiştir.

Bu pratiklerden Atelier d'architecture Autogérée (AAA), Kentsel Strateji, Fattinger Orso Mimarlık, Marshall Brown Projects, Office for Subversive Architecture (OSA), Urban Think Tank (U-TT) ve Fantastik Norveç kendi eylem planlarını tasarlama özgürlüğüne sahip olma fırsatını yaratmış ön-etkin pratikler olarak incelenmektedir. Ön etkin pratikler için eleştirel pozisyon, teorik arka planı, hangi taktiklerle özgürleştiği ve incelenen projelerde hangi yaşamsal çıktıların okunduğu pratiklerin işleyiş diyagramları aracılığıyla bir arada görülmektedir. Bu işleyiş diyagramı için hazırlanan altlıkta diyagramların okunabilmesi için yardımcı olacak açıklamalar yer almaktadır (Şekil 3.6).

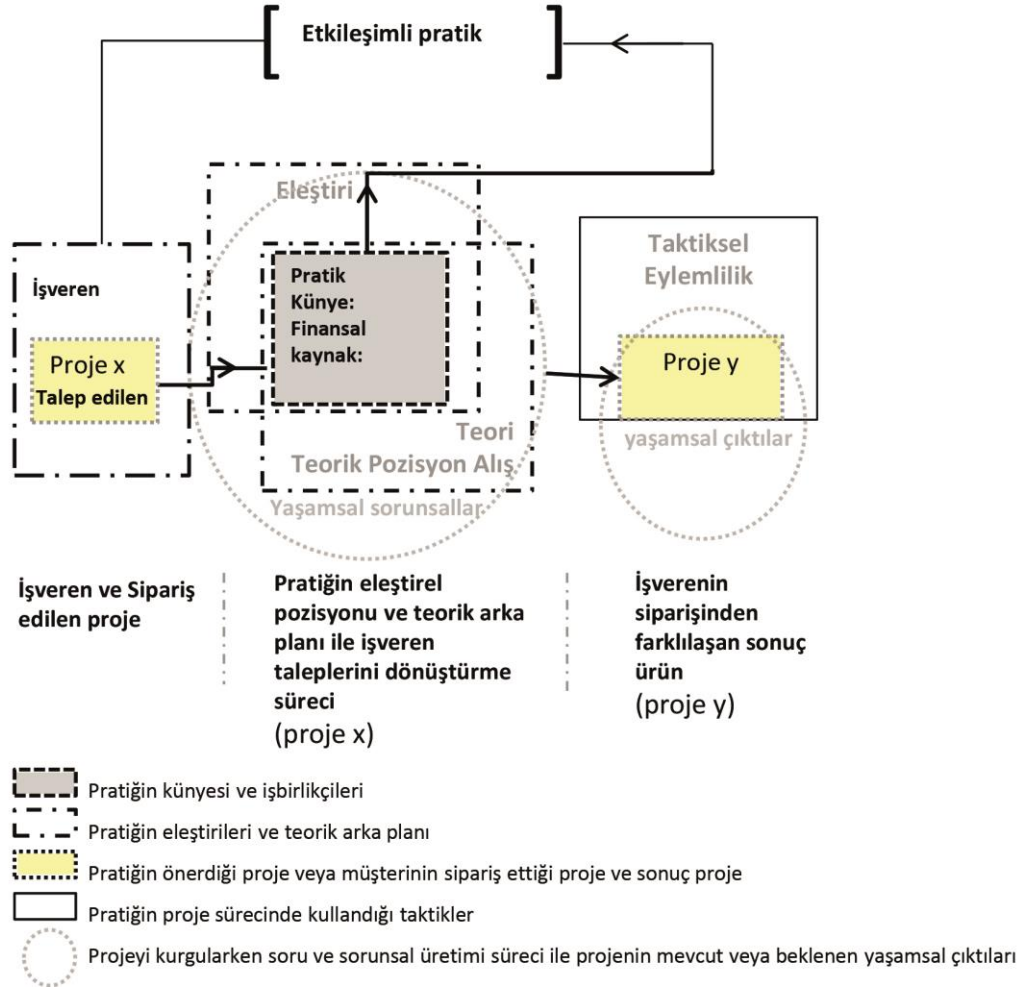
Diyagramda proje süreçleri soldan sağa doğru ilerlemektedir. Ön-etkin pratiklerde diyagram projeyi işverenden kısmen veya tamamen özgür bir şekilde kurgulayan ofis ve yine ekonomik getiri kaygısı olmayan işbirlikçilerinin yer aldığı künye ile başlar. Sırayla öneriyi oluşturmada katkısı olan eleştirel bakışlar ve ofisin düşünsel arka planı ile devam eder. Diyagramın en sağı, yani akışın en sonunda projenin gerçekleşmesine katkı sağlayan veya sağlayacağı varsayılan taktiksel kriterler ve projenin mevcut veya beklenen yaşamsal çıktıları yer alır.

Bu diyagram aracılığıyla ön etkin pratiklerin işleyişlerinde, onları harekete geçiren itici kuvvetlerin izini sürmek amaçlanmaktadır. Diyagramın eleştiri, teori ve teorik pozisyon alış, taktiksel eylemlilik, yaşamsal çıktılar olarak dörde ayrılan bölümleri her pratikte pratiğin işleyişi makale, web sayfaları, konferans, röportaj ve kitap bölümleri gibi araştırma materyalleri aracılığıyla inceliyor, bu incelemeden elde edilen verilerle doldurulmaktadır.

Şekil 3.6: Ön-etkin pratikler için işleyiş diyagramı altlığı.

If_Do, Rozana Montiel Mimarlık Stüdyosu ve Supermachine Stüdyo işverenle çalışan fakat işverenle vizyonunu paylaşarak, etkileşime girerek işverenin siparişlerini dönüştüren etkileşimli pratikler olarak incelenmektedir. Etkileşimli pratiklerin işleyiş diyagramı altlığında akışın başlangıcı olan sol tarafta işveren tarafından talep edilen proje görülmekte, akışın sonunda ofis tarafından işverenin taleplerinin yaratıcı bir şekilde dönüştürülmesi sonucu gerçekleştirilen proje, bu süreçte kullanılan taktiksel aksiyonlar ve projenin yaşamsal çıktıları yer almaktadır (Şekil 3.7). Diyagramın orta kısmında, işverenin taleplerini yaratıcı bir şekilde dönüştürürken pratiklerin yararlandıkları eleştirel tutumlar, teorik pozisyon alışlar yer almaktadır.

Şekil 3.7: Etkileşimli pratikler için işleyiş diyagramı altlığı.

Atelier d'architecture Autogérée(AAA)

Atelier d'architecture Autogérée en temelde, yukarıdan aşağı işleyen ve sermaye sahiplerinin en tepede olduğu yapıları çevre üretimi süreçlerini eleştirerek çalışmaktadır. Kendi pratiğini de bu durumun karşısında konumlandırır. AAA akademik çalışmalarını hiyerarşisiz kamusal alan, mekansal müşterekler konularında sürdürmektedir. Pratiklerinde bu akademik duruşları okunmaktadır. İşveren taleplerini uygulamak yerine projeleri kendi teorik çerçeveleri doğrultusunda yaptıkları analizlerle kurdukları ilişki diyagramlarından gelişmektedir. Bu açıdan AAA ileriye bakan, kentteki olası ilişkileri öngörmeyi hedefleyen projektif bir eylemliliğe sahiptir. Hiyerarşisiz bir toplumu arzulayan gerçekçi hayallerini gerçekleştirmek için ön-etkin bir şekilde tasarıma girişmekte ve sonlu olmayan, dönüşmeye açık tasarım süreçlerini işbirlikçileri ve kullanıcıları ile birlikte oluşturmaktadırlar.

AAA projelerinin finansal kaynağını yerel örgütler, kent konseyleri, yerel yönetim, işbirlikçi platform, kişi ve kuruluşlar ve işbirlikçi ofisler tarafından sağlar. AAA, geri dönüşümlü malzeme kullanma yoluyla projelerinin bütçesini düşük tutmakta, böylece projelerinin gerçekleşme olasılığını yükseltmektedir. AAA, bağlı olduğu ağlar ve ortaklıklar ile zaman zaman yatayda genişleyen kolektif bir platformdur. Yerel inisiyatifler, kent sakinleri, öğrenciler, tasarımcılar, mimarlar, şehirciler, peyzaj tasarımcıları, sanatçılar ile birlikte çalışmaktadırlar. Her proje süreci, sayılmış olan katılımcıların bazen biri ve genelde birçoğunun aktif üyeliği ile sürdürülmektedir.

AAA geleneksel olarak benimsenen katılımcı tasarım modelini eleştirir ve geleneksel modelin getirdiği kısıtları, sınırları aşmak, ileriye götürmek için düşünce ve uygulama üretir. AAA'nın çekirdek ekibi, Petrescu ve Petcou kendi akademik çalışmalarında bu eleştiriden yola çıkarak alternatif bir katılımcı pratiği savunmuştur. Petrescu ve Petcou, AAA'nın pratiğini geleneksel katılımcı tasarım modeli olarak işletmediklerini ve tam tersi geleneksel katılımcı tasarım modellerine eleştirel yaklaştıklarını ifade ederler. Mevcutta uygulanan katılımcı modeller uzlaşma odaklıdır ve piyasa tarafından kolayca manipüle edilebilir. Oysaki AAA'nın katılımcı yaklaşımı, kullanıcıların tüm alanın sorumluluğunu üstlenen çatışma ve çelişkilerle dolu bir süreçtir (2013, s.64). Bu sayede mekan üretim süreci ekonomik veya politik herhangi bir iktidar tarafından yönetilemez.

AAA'nın pratiğinde hiyerarşisizlik özgürleştirici bir potansiyeldir ve AAA'nın taktiklerinin örgütlenme biçimini oluşturur. AAA'nın pratiğinin organizasyon diyagramı, köksüz, merkezsiz, rizomatik bir biçim oluşturur. Rizom ağ biçimli bitkisel bir yapıdır. Deleuze ve Guattari'nin felsefesinde rizom bireyler, nesneler, düşünceler arasında oluşan ilişkisel ortamın adıdır. Rizom aynı zamanda çoğulluğu olumlar. Rizomdaki her bağlantı ayrı ayrı, veya bir arada kaçış çizgisi oluşturmaya, yani dönüşüm yaratmaya potansiyeldir (1998). Ballantyne'e göre:

Deleuze ve Guattari'nin desteklediği tikel ağ yapısı, rizomdur (köksap) :çatallanabilen ve herhangi bir noktada filiz verebilen bir bitkisel yapı. Deleuze ve Guattari rizomu her şeyin merkezi bir gövdeden yayıldığı ağacımsı yapının karşıtı olarak kullanırlar; ağacımsı yapıda küçük dallar daha büyük dallardan çıkar ve sağlam öze geri dönerler. Ağaç merkezi bir iktidar imgesi olarak, hatta bir imgeden fazla bir şey olarak ele alınır: Bir merkezileşme modelidir, bu modelin gerçek uygulamasıdır. (2012, s. 27)

Rizom hiyerarşisizliğin kavramıdır. Deleuze ve Guattari'nin kavramsallaştırdığı “rizom” AAA'nın işbirlikçileri ile gerçekleştirdiği yatay organizasyon biçiminde yerini bulmaktadır.

AAA klasik ofis yapılanmalarından organizasyon şeması ile ayrılır. Çünkü rizom oluşun imkanları AAA'ya projelerinde çok sesli çoğulcu bir yapı kazandırmaktadır. Projelerde tüm katılımcıların eşit oranda söz sahibi olması projenin sermaye gibi belirli bir iktidar yapılanmasının etkisinden kurtarmaktadır.

Platformun adı yaptıkları işler ile ilgili ipucu vermektedir. Atelier d'architecture Autogérée Fransızca'da “kendi kendini yöneten mimari atölyesi” anlamına gelir. AAA, terkedilmiş veya kullanılmayan kentsel alanları kendi kendini yöneten bir organizasyon biçimi ile yeniden keşfetmeyi amaçlar. Bu motivasyona ulaşmak için AAA tüm kullanıcıları bu alanlarda aktif tutmak üzere, aracı olarak çalışmaktadır. AAA tasarladığı proje alanlarını aktif tutmak için taktiksel olarak gündelik aktiviteler ile programlar. *Kolektif üretim ve gündelik yaşam pratikleri ile taktiksel olarak mekan organize edilir ve böylece mekan aktivite yoluyla dinamik tutularak kentte sermaye taleplerinden izole özerk proje alanlarının oluşturduğu bölgeler yaratılmış olur.*

AAA kentteki boş alanları aktif kullanılan, kendi kendine yönetilen bölgelere dönüştürmek için geliştirdiği faaliyetleri kentsel taktikler (urban tactics) olarak adlandırır. Bu faaliyetler De Certeau'nun düşüncesinde kent sakinlerinin kentteki güç ilişkilerinden özgürleşmek için gündelik yaşam pratiklerinden faydalanması gibi gündelik ve ilişkisel, herkese hitap edebilecek veya herkesin faydalanabileceği aktiviteler kurgular. Petrescu ve Petcou taktik kavramına nasıl atıfta bulunduklarını şöyle açıklar: De Certeau, doğaçlama yaptıkları ve doğaçladıkları tüm olanaklardan faydalanabilecekleri şekilde, doğası gereği taktik olan barınma, yemek pişirme, yürüyüş, okuma gibi günlük yaşam pratikleri aracılığıyla kapitalist tüketime karşı 'esprili' direniş biçimleri hakkında konuşur. AAA bu günlük yaşam uygulamalarına “mimarlık” eklemiştir (AAA'nın durumunda bahçecilik, inşaat, geri dönüşüm vb.) ve tüm bunlara olanak sağlamak için bir dizi mekansal donanım tasarlamaktadır (2013, s.60).

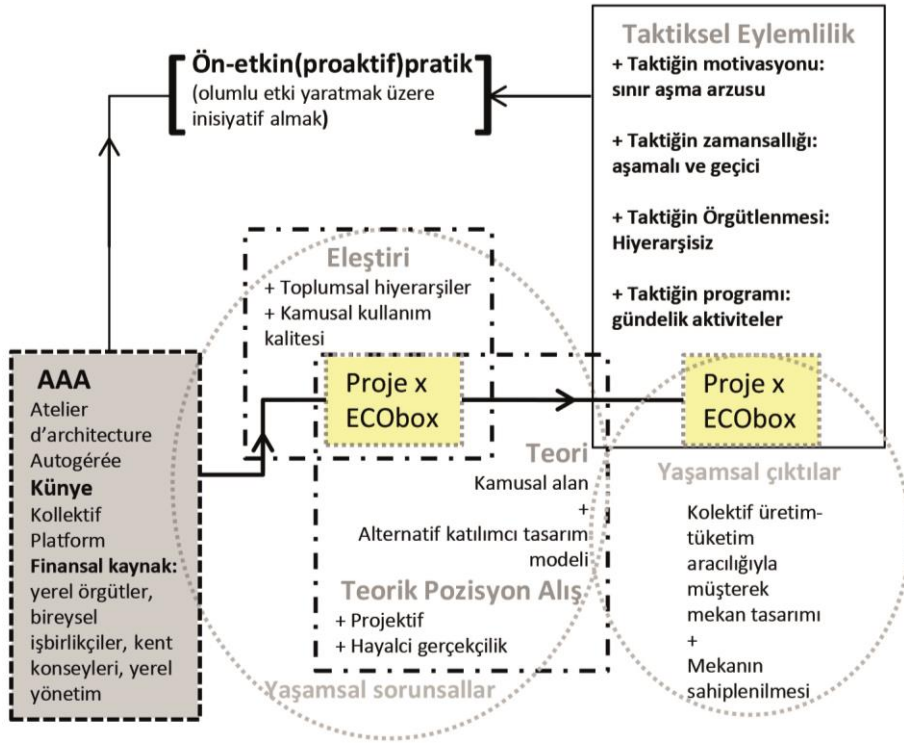
AAA'nın uygulamalarında paletler gibi geri dönüştürülmüş malzemelerden, geçici yapılar tasarlamak onların taktiklerinden biridir. De Certeau'nun da dediği gibi

taktiklerin hayatta kalması dinamik ve hareketli olmalarına bağlıdır (2008). Öyleyse AAA'nın, uygulamalarında sonuç ürün elde etmeyi planlamaması, tasarım ve inşa sürecini zamana yayması taktiksel niteliktedir.

AAA'nın uygulamalarındaki sürekliliği; geçici, tekrar yoluyla dönüşüp farklılaşan pratikler kurmaktadır. AAA'nın projeleri kentte özerk kullanım alanları tariflemektedir. Aktif sosyal bir otonom mekan sürede gerçekleşir. Sermayenin araçsal soyut geometrik mekanına karşın AAA'nın otonom kentsel mekanları, ilişkiler aracılığıyla zaman aralıklarında farklılaşmalarla kurulmaktadır. Bu kurulumda AAA'nın rolü kullanıcılarla bir arada, ekonomi politiğinin yaşantılara örtmüş olduğu perdeden kurtulup özgür bir bölge oluşturma ve bu otonom bölgede yaşamın tüm dinamiklerini tekrar kurma deneyimini kurgulamak için aracılık etmektir.

Kurgulanan mekanların devingen, mobil ve geçici bir yapıda olması ekonomi politiği ve güç sahibi kişi veya kuruluşların enstrümanlaştırma ataklarına karşın direnç geliştirmesine yarar. Petrescu ve Petcou, De Certeau'nun kavramsallaştırmasında taktiklerin hareketleri boyunca hayatta kaldığını ve bu bakış açısından, tüm mekansal aygıtlarını geçici hareket biçimlerini içerecek şekilde organize ettiklerini söyler. Bu hareket biçimleri geçici istila, mobil mimariler, sökülüp takılabilen yapılardır (2013, s.61).

AAA'nın, buraya kadar sökümü yapılan kuramsal pozisyonları ve taktiksel eylemlerini 2001 yılında gerçekleştirdikleri ECObox projesinde okumak mümkündür (Şekil 3.8). AAA ECObox projesinde toplumsal hiyerarşilerin hakim olmadığı, kamusal niteliği ön plana çıkan bir öneriyi salt kendi inisiyatifinde geliştirmiştir. Öneri geliştirme aşamasından sonra projeyi işbirlikçileri ile birlikte tekrar gözden geçirir. AAA paletler ve geri dönüşüm malzemelerinden oluşan bir bahçeyi işbirlikçiler ve mahalle sakinleri ile birlikte Paris'te kullanılmayan kentsel bir boşluğu işgal etme yoluyla örgütler ve inşa etmeye başlar. ECObox kısa sürede, büyük oranda projenin işbirlikçilerinin katkısı ve AAA'nın taktiksel manevralarıyla geçici, kendi kendine yönetilen kentsel bir alana dönüşmüştür. Böylelikle atıl halde durmakta olan bir kent parçasını kent sakinlerinin kullanımına açar.

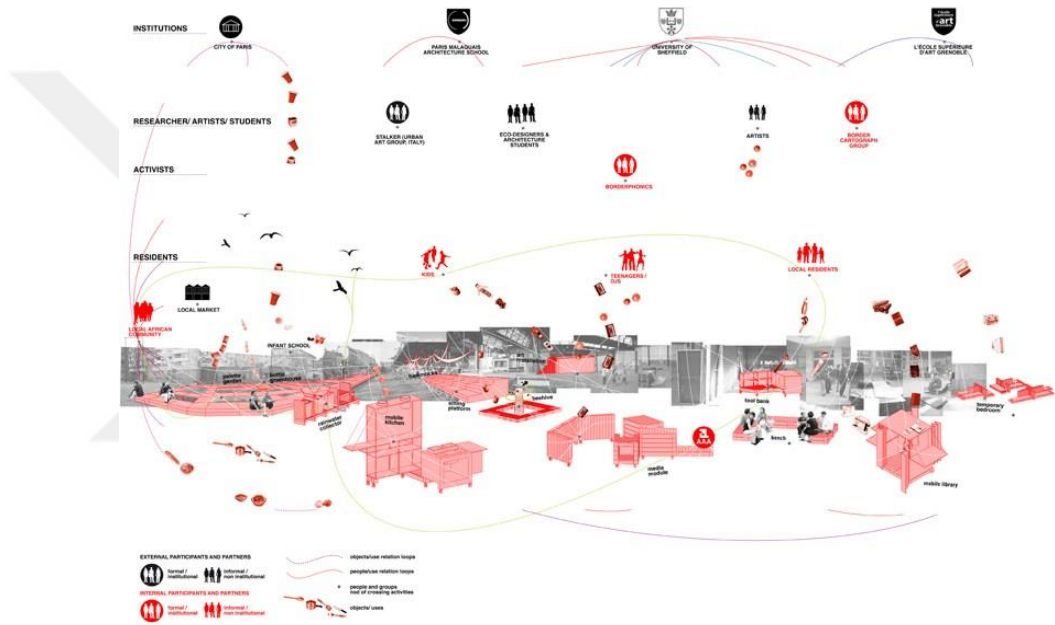
Şekil 3.8: AAA / ECObox Projesi süreç işleyiş diyagramı.

ECObox zamanla, kolektif olarak ve plansız bir şekilde inşa edilir ve inşa süreci taktiksel olarak sonlu bir şekilde düşünülmeyeceği için inşa alanı zamanla genişler. Süreçte birlikte üretim yapma, bahçenin ürünlerini birlikte tüketme gibi faaliyetlerle mahalle kolektif ilişkiler kurmayı keşfetmiş ve ECObox mahallede bir katalizör haline gelmiştir (Şekil 3.9). ECObox kısa zamanda mahallede bir buluşma alanı tariflemeye başlar ve yerel dinamikler ile birlikte zamanla üzerinde gerçekleşen aktiviteler değişerek mahalle yaşantısına uyum sağlar (2013, s.60). Petrescu ve Petcou, ECObox'un kentsel tarım için bir bahçe olmasının yanında, mobil tesislerle (mutfak, kütüphane, medya laboratuvarı, DIY atölyesi) desteklendiğini belirtir.

Şekil 3.9: ECObox projesinin kentliler ve işbirlikçiler tarafından kullanımı (Url-3).

ECObbox'un ilişkiler diyagramında sürecin rizomatik bir yapıda olduğu okunabilmektedir (Şekil 3.10). Yatayda örgütlenme sayesinde kullanıcılar arasında soyut sınırlar yoktur ve herkes özgürce etkileşimde bulunabilmektedir. Tüm kullanıcılar taktiksel nitelikli kendi eleştirel pozisyonu, mikro-politik söylemleri, görme biçimi ve deşifre aracı olarak gerçekleştirdikleri teorileştirme süreçleri ile ECObbox'ın hem toplumsal hem de somut üretimine katılır. Mekan ve barındırdığı yaşantı süre içerisinde aralıklarla olası iktidar yapıları oluşması durumunda yeniden üretilir. Kuşkusuz bu, projenin mobil olmasının getirdiği diyagramatik mekansal durumun bir imkanıdır. Böylece dinamik, projektif bir pratik ile ECObbox sürdürülür.

Şekil 3.10 : ECObbox projesinin ilişkiler diyagramı (Url-4).

ECObbox mobil olmasının getirdiği manevra kabiliyeti sayesinde birçok kez yer değiştirmiş ve yeni yerleştiği bölgede yeni bir özerk kentsel alan keşfetmeyi sağlamıştır (Şekil 3.11). Yer değiştirme deneyimi, AAA'nın teorik ve eleştirel pozisyonuna uyumlu olarak büyük kazanımlar sağlamıştır. ECObbox yeni yerleştiği alanda yeni bir sosyal teori deneyini mümkün kılmıştır. Petrescue ve Petcou'ya göre eski üyelere birçoğu da yeni konumda kurulumu takip etmiş ve katılmıştır. ECObbox yeni yerleştiği mahalleden yeni üyeler edinmiş ve böylece ECObbox'ın meclis üyeleri, organizasyon şeması ve güç ilişkileri tekrar tekrar müzakere edilerek gözden geçirilmiştir (2013, s. 61).

Şekil 3.11 : ECObox projesinin farklı bir yerleşiminden görünüm (Url-4).

Kentsel Strateji

Kentsel Strateji kentleri yeniden düşünen, tasarım stratejileri ve eylem planları geliştiren, geliştirdikleri söylemleri eyleme geçiren ve mevcut projelerin etkilerini araştıran bir platformdur. Kentsel Strateji Platformu çatısı altında *TAK Kadıköy*, *TAK Kartal*, *Atölye Muğla Bir*, *Kentsel Vizyon Platformu* ve bunun da altındaki *Kentsel Vizyon Atölyesi* gibi alt atölyeler yer almaktadır.

Platform taktiksel olarak, geleneksel kentsel mekansal öneri geliştirme süreçlerinde eksik gördüğü boşlukları, işveren siparişinden bağımsız, ön-etkin bir şekilde tasarlama fırsatını aksiyonlar üretmek için aramaktadır. Kentsel Strateji kentte eksik bulduğu ve eksikliğini eleştirdiği konularda inisiyatif alarak öneri geliştirme yoluyla tüm tasarım sürecini sermayeden bağımsız sürdürür. Daha sonra bu projeleri belediyeler, yerel yönetimler ve kamuoyu ile paylaşarak tanıtımını yapar ve projelerini gerçekleştirmek için destekçi arar. Kentsel Strateji gerçekleştirdiği projelerden aldığı komisyon ile platformun ekonomik sürdürülebilirliğini sağlar.

Kentsel Strateji'nin kurucusu Faruk Göksu yeni dönemde ürün odaklı olmak yerine süreç odaklı düşünmenin ve süreçteki aktörlerle etkileşim içinde kuram ve kılğı (eylem) üretmenin önemini dile getirmektedir (2017). İçinde bulunduğumuz dönem etki yaratmak için etkileşim içine girilmesi ve proje önerilerinin finansal kaynaklarının bu etkileşimde bulunması gereken bir dönemdir. Platformun stratejileri arasında özel sektörle de etkileşim halinde olup iş adamlarını olumlu etki yaratmak üzere yönlendirmek yer alır.

Platform klasik imar planı anlayışını eleştirip alternatif çalışma biçimleri geliştirmektedir. Platform belediyeler, yerel yönetimler, sivil örgütler ve mahalleliler ile bir arada hiyerarşisiz bir organizasyonel yapıda çalışmaktadır. Hiyerarşisiz yapısı taktiksel bir davranış olarak çalışır çünkü platform ile benzer düşünce

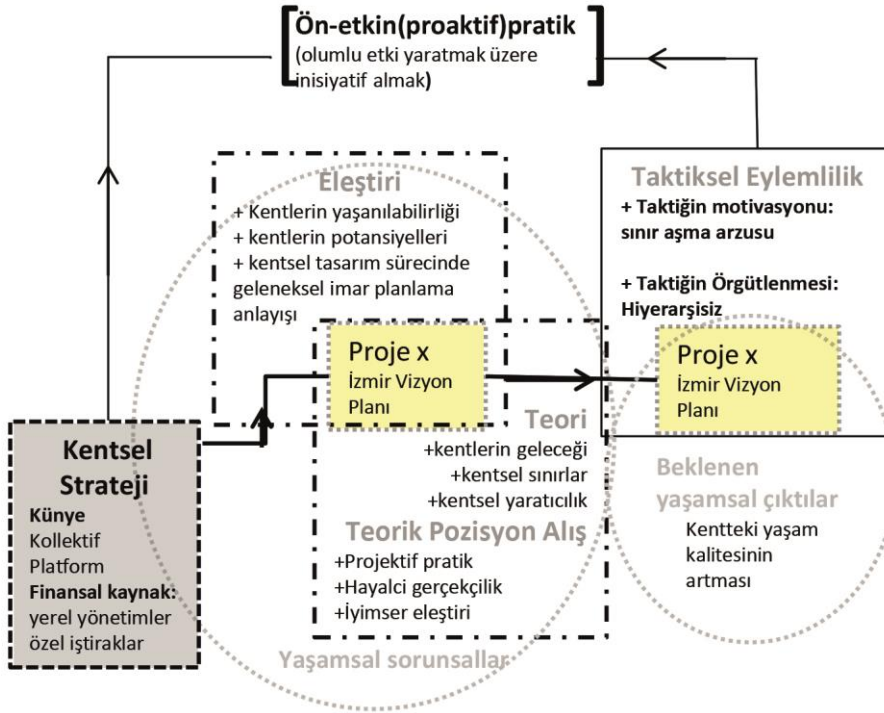
düzlemine sahip kişi kurum ve kuruluşların işbirliği, platformun niyetlerinin görünür olması konusunda elini güçlendirmekte, eyleyebilirliğini arttırmaktadır. Özellikle belediyeler gibi onay birimleri ile birlikte yaptığı çalışmalarda bu birimlerin vizyonun genişletmeyi, bu sayede yasal ve finansal engelleri aşarak projelerini gerçekleştirmeyi başarmıştır.

Kentsel Strateji kent ölçeğinden mahalle ölçeğine kadar kalkınmayı sağlamak ve kullanıcılara nitelikli bir çevre üretmek için inisiyatif projeleri üretmektedir. Bu nedenle aktif bir gözlem ve araştırma süreci ile kentlerin potansiyellerini inceler. Kentteki problemlere iyimser eleştiri ile yaklaşarak problemlerin etkilerini azaltacak, gerçekçi ve uygulanabilir aksiyonlar geliştirir.

Platform inisiyatif projeleri için motivasyonunu kaygılandığı sosyo-mekansal meselelerde söylem üreterek kurgular. Platformun teorik arka planını kentlerin geleceği, kentsel sınırlar, kentsel yaratıcılık konuları oluştururken, eleştirilerini kentlerin yaşanılabilirliği, kentlerin potansiyellerinin kullanılmaması meseleleri oluşturmaktadır. Platformun proaktif olarak hareket ederek ürettiği önerilerden biri 81 Kent 81 Vizyon Projesi'dir. Kentsel Strateji'nin bu projenin tasarım sürecine etkiyen tavırları işleyiş diyagramı görünür kılınmaya çalışılmıştır (Şekil 3.12). 81 Kent 81 Vizyon Projesi Kentsel Strateji'nin üzerinde durduğu kuramsal konulardan filizlenmiş, tasarım süreci taktiksel olarak hiyerarşisiz bir şekilde örgütlenerken kısıtlı bütçe ile de olsa öneriler oluşturulabilmiştir. 81 Kent 81 Vizyon Projesi'nde, Kentsel Vizyon Platformu tarafından, 3 ay içinde, tasarımcılar, şehir plancıları, sosyologlar, psikologlar, tarihçiler ve daha bir çok farklı meslek dalından 81 gönüllü genç ile birlikte 81 farklı il için strateji ve vizyon planları oluşturulmuştur. Bu planlar bir sökülüm aracı olarak eleştiriyi, ve eleştiriyi eyleme dönüştürebilecek ön etkin eylemliliği mümkün kıldığı için ve önerileri ile kentlerin daha olumlu bir geleceğe sahip olabileceğini öngördüğü için hayalci bir gerçekçiliği ve projektif tasarım yaklaşımını barındırır.

Kentsel Strateji projede klasik imar planlarının eksik kaldığı noktalara odaklanarak yöntemini kurgular. Geleneksel imar planlama süreçleri çok mekanik ilerlemekte ve yaratıcı bir aşama atlanmaktadır. Kentlerin sahip oldukları potansiyeller yeterince irdelenmemektedir. Kentleri yeniden ve başka bir şekilde görebilmek için stratejiler imar planlarından farklı olarak şematik düşünme biçimiyle hazırlanmıştır ve klasik kentsel tasarlama yöntemlerinin sınırları olumlu etki üretmek üzere, taktiksel olarak

aşılmış, dönüştürülmüştür. Fikirler oluşurken diyagramın yaratıcı potansiyelinden yararlanır.

Şekil 3.12 : Kentsel Strateji / İzmir Vizyon Planı tasarımı süreç işleyiş diyagramı.

Geleneksel imar planlama süreçlerinde alınan kararlar kamuoyuna sunulmadan onaylanmaktadır. Kentsel Stratejinin geliştirdiği çalışma yöntemi düşünülen fikirlerin, geliştirilen önerilerin paylaşılması ve tartışılmasını da kapsar. Gönüllülük esası ile dışardan proje bazında üyeliklere açık olma ve fikirleri kamuoyu ile paylaşma yoluyla Kentsel Strateji yatayda örgütlenen bir platform tarif eder. Fikirler ve gösterim kodları, imar planlarına kıyasla, şehircilik alanında uzman olmayan bireylerin de anlayabileceği şekilde hazırlanmıştır. Çalışmalar tartışma taslağı niteliğindedir.

81 İl 81 Vizyon Projesi'nin kapsamında oluşturulan İzmir Vizyon Planı'nda kent kır ve kıyı dengesinin kurulması, İzmir'in mevcut değerlerinin korunması için gerekli görülmüştür. Akdeniz havzasında önemli bir liman kenti olması dolayısıyla kentin çevre illerle ulaşım bağlantıları güçlendirilerek ticaretin akışını kolaylaştırmak ve güçlü bir Ege Bölgesi hayal edebilmek için elzem görülmüştür (Şekil 3.13). İzmir'deki Üniversite sayısı, öğrenci yoğunluğu ve sanayi kapasitesi analizlerle ortaya dökülmüştür ve buradan yaratıcı bir üniversite-sanayi işbirliğinin hayalini

gerçekçi bir öngörü olduğu sonucuna varılmıştır. Vizyon planında öngörülen bu işbirliğinin ise sürdürülebilir tasarım, sürdürülebilir enerji gibi konulara kanalize edilerek kentin ve kentlinin yaşam kalitesinin ve kentin yaşanabilirliğinin artmasında etkili olacağı öngörülmüştür.

Şekil 3.13 : Kentsel Strateji, İzmir Vizyon Planı, diyagramatik çalışma, 2014 (Url-5).

Fattinger Orso Mimarlık (Fattinger Orso Architektur)

Fattinger Orso Mimarlık, mimarlık, tasarım ve sanat ara kesitinde çalışan bir mimarlık ofisidir. Ofis temel motivasyonunu projelerinin kuramsal, mimari ve ekonomik kontrolünü sağlamak ve projelerinin geliştiricisi, tasarımcısı, inşa ustası olarak her aşamasında bulunmak olarak tanımlar (Fattinger Orso Architektur, t.y.). Fattinger-Orso Mimarlık genel olarak ekonomik sürdürülebilirliğini, sanat kurumları, yerel yönetimler, meslek odaları, ve bazen de ofisin tasarım yaklaşımına duyarlı özel kuruluşlar ile etkileşime geçerek finansal destek ile sağlamaktadır. Ofisin kurucuları Peter Fattinger ve Veronika Orso lisansüstü eğitimi almış uygulayıcılar olarak araştırma gruplarında yer almaktadırlar ve farklı üniversitelerde mimarlık stüdyoları yürütmektedirler. Akademi ile bağıını kesmeyen ekip, kuramsal ve deneysel çalışmalara imza atmıştır. Akademik çalışmalarında kamusal etkileşim ve performatif mimarlık konuları yer alır. Uygulamaları incelendiğinde akademi ile ilişkilerinin pratiklerini teorik olarak desteklediği görülür.

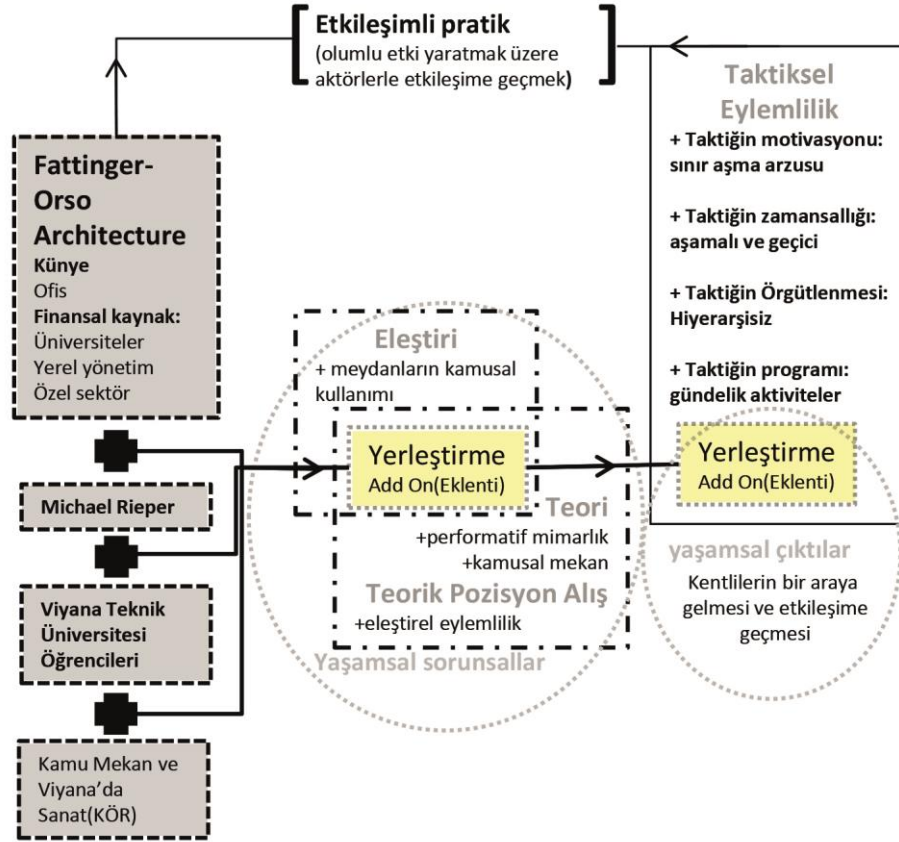
Fattinger Orso Mimarlık, Viyana'daki Wallensteinplatz adlı meydanda, Viyana Teknik Üniversitesi akademisyenlerinden Michael Rieper ile işbirliği içinde, inşaat iskelesi ile taşınan ve karavan, küvet, telefon kulübesi gibi birçok farklı objeden oluşan, "Eklenti. 20 Metre Yüksek" (Add on. 20 Höhenmeter.) adında bir yerleştirme yapmıştır. Yerleştirme 2005 yılında Viyana Teknik Üniversitesi öğrencileri ile birlikte kurulmuştur. Altı hafta boyunca kurulu kalan bu yerleştirmenin içinde, düşeyde farklı kotlarda bulunan ve mekansallığı yapısal elemanlar yerine, içerdiği objeler sayesinde kurulan, bu objeler sayesinde kullanıcı ile iletişim kuran odalardan oluşmaktadır. Bunlar oyun konsolu içeren oyun odası, müzik odası, ankesörlü telefon içeren bir oda, banyo küvetinden yapılmış bir havuz, iskelelerin taşıdığı bir karavandan oluşan bakıcı odası, tuvalet, kantin, dinlenme alanı, rekreasyonel alan, ahşap döşemeden oluşan güneşlenme terası gibi çeşitli ve birbirine görsel vistalar veren, fiziksel olarak bağlantılı mekanlardır (Şekil 3.14).

Şekil 3.14 : Peter Fattinger, Veronika Orso ve Michael Rieper, "Eklenti. 20 Metre Yüksek" (Add on. 20 Höhenmeter.), 2005 (Url-6).

Projenin kuramsal alt yapısını meydan kullanımı eleştirileri, kamusal kullanım sorunsalı, yapı-kullanıcı iletişimi, sosyal etkileşim konuları oluşturmaktadır. Fattinger, Orso ve Rieper projeyi sosyal-mekansal bir deney olarak görmektedir. "Eklenti. 20 Metre Yüksek" projesi tamamen mimarların girişimi olarak başlamakla birlikte, Kamu Mekan ve Viyanada Sanat (KÖR) finansörlüğünde ve Viyana Teknik Üniversitesi'nin katkıları eşliğinde gerçekleştirilmiştir.

Fattinger Orso ve Rieper Wallensteinplatz meydanını, meydanların etkin bir kamusal alan olarak kullanılmadığı eleştirisiyle “Eklenti” yerleştirmesinin mekansal donanımlarıyla işgal etmeyi önermiştir. Yerleştirmenin sıra dışı fiziki kurgusu kentlilerde çekim etkisi yaratmış ve yerleştirmenin varlığı sayesinde meydan günün her saati kullanılmaya başlanmıştır. Yerleştirmenin geçici olması, ve kamusal bir mekan tarif etmesi, sıradışı yapısıyla çeker etkisi yaratması bu alanda herkese hizmet eden yatayda kurulan sosyal kullanımın doğmasını sağlamıştır. Yerleştirmenin geçiciliği, yerleştirme mekanının hiyerarşisiz örgütlenecek şekilde tasarlanmış olması, konvansiyonların dışında işlemesi ve herkese hitap eden gündelik mekansal programlar içermesi taktiksel olarak projeyi güç ilişkilerinden izole işletebilmeyi mümkün kılmıştır . Fattinger, Orso ve Rieper’e göre mekanların geçici olarak işgal edilmesi ve geçici projelerde tasarım özgürlüğünün korunması kolaydır. Mekansal sözleşmeler çözülür ve sıradan olan dönüştürülür (2010, s.28). Yerleştirmenin tasarımında geçicilik ilkesi ve kendi kendini yöneten kentsel bir alan tasarımı eylemi taktiksel bir nitelik kazanmıştır (Şekil 3.15).

Şekil 3.15 : Fattinger-Orso Mimarlık / Eklenti(Add on) yerleştirmesi süreç işleyiş diyagramı.

Yerleştirmenin içindeki birimlerin önerdiği programların gündelik yaşam pratiklerine yönelik oluşu aktif kullanımını arttırmıştır. Bu sayede boş iken aktif kullanılmayan bir kamusal alan olan meydan kentliler tarafından sahiplenilmiş ve bu geçici yerleştirmenin kontrolü kentin ve kentinin kullanımlarında gerçekleşen rastlantılar ve çapraz ilişkiler ile kurulan organik kentsel yaşantı eşliğinde yatayda organize olmuştur. Gündelik aktiviteler içeren esnek program tasarımı bu alanın sıradan kentli tarafından sıklıkla kullanarak belirli bir grubun avantaj oluşturmasını önlerken güç ilişkilerinin dışında konumlanmasını sağlamıştır. Bu mekansal yerleştirme deneyinin ıktıları; geçicilik, gündelik pratikler ve hiyerarşsız yatay örgütlenme şemasıyla kurulan taktiksel eylemlilik sayesinde kentte ekonomik güç ilişkilerini istikrarsızlaştıran otonom mekanlar oluşabileceğidir.

Yerleştirme hem mekan olarak hem de heykel olarak değerlendirebilir, ancak ikisinin de sınırlarını genişletmiştir. Objelerden oluşmasına rağmen barındırdığı yaşantısallık sayesinde herhangi soyut geometrik bir mekandan daha az nesneleşmiş görünmektedir. Bu anlamda yerleştirme mekan üretiminde konvansiyonların dışında durmaktadır.

Ekibin gerçekleştirdiği eylemlilik yoluyla klasik anlamda mimarın servis sağlayıcı teknik eleman olarak çalışıyor olması durumuna eleştirel bir mesafe koyduğu düşünölmelidir. Fattinger Orso Mimarlık ve Michael Rieper'in aracı olduğu öz-örgötsel yapı kentlilerin kamusal alan deneyimini yeniden keşfetmesine olanak vermektedir. Örneğin burada konser verilmiş ve sanatçılar, enstrümanlar, izleyiciler farklı katlardan çalışarak teatral bir müzikal performans mekanı oluşturmuştur.

Supermachine Stüdyo (Supermachine Studio)

Pitupong Chaowakul tarafından kurulan Supermachine Stüdyo mimarlık, etkinlik tasarımı, sanat entalasyonları, endüstriyel tasarım kategorilerinin birbiri içinde eridiği ürünler vermektedir. Pitupong Chaowakul, ofisin farklı kategorilerde çeşitli ürünler vermekte olsa da projelerinin ortak bir şey paylaştığını söyler. Tüm projeleri toplumda neler olup bittiğini gözlemleyerek tasarladığıını ifade eder. Projelerinde gündelik hayattan bir şeyler bulunduğunu belirtir (2014). Pitupong gündelik yaşam pratiklerini iyimser eleştiri aracılığıyla sorgulamaktadır. İyimser eleştiri gerçekçi ve uygulanabilir hedefler belirlemesine aracılık eder. Eleştiriyi şikayetçi bir söylem geliştirmek amacıyla değil, pratiğinin niyetini kuramsallaştırmak amacıyla

kullanmaktadır. Eleştirisi doğrultusunda gündelik hayat teorileri geliştirir ve pratiğinde uygulamasını gerçekleştirir. Pitupong gündelik yaşamın sıradanlığını kendi eleştirdiği sosyal dönüşümlere karşı bir potansiyel olarak kullanır. Eleştirel yaklaştığı konular arasında sosyal medyanın toplumun hayatına girmesiyle toplumda azalan etkileşim, dijital ekranın pasifleştirici etkisi gibi güncel meseleler yer alır. Eleştirdiği toplumsal sorunları pratiği aracılığıyla tolere etmek üzere eylemlerini gerçekleştirir. Bu nedenle Pitupong'un projelerinde “düşünme” ve “yapma” paralel operasyonlardır. Ofis yeni kurulmuş olması sebebiyle kısa süredir faaliyet gösteriyor olmasına rağmen, iyimser eleştirinin yapıcı ve üretken imkanları sayesinde çok sayıda tasarımı mevcuttur.

Supermachine Stüdyo kendi eleştirel ve teorik çerçevesinden geliştirdiği fikir projeleri için finansal kaynak bulmak üzere yerel yönetimler, sivil toplum örgütleri, meslek odaları veya özel sektör ile etkişime geçer. Bunun yanında işverenlerle çalıştığı projelerde müşterinin taleplerine ek olarak kendi farkındalıklarını projelere yansıtır. Anurakyawachon'a göre Pitupong'un mimarlığının amacı sadece bir müşterinin ihtiyaçlarına hizmet etmek için bir şey tasarlamak değil, aynı zamanda toplumsal bağlamdaki değişimler hakkında bir şeyler söylemektir (2015).

Pitupong, müşterinin ihtiyaçlarının yanı sıra sosyal deney yapmaya olanak sunan mekânsal nitelikler kurgular. Kullanıcının merakını uyandıracak ve kullanıcılar arasında farklı bir iletişim yaratabilecek mekânsal donanımlar oluşturur.

Supermachine Stüdyo'dan Siam Çimento Grubu tarafından, yüzüncü yıldönümü kutlamaları kapsamında, çocuk oyun alanı tasarlaması talep edilmiştir. Pitupong Siam Çimento'nun yüzüncü yılı şerefine sağlayacağı ekonomik olanakları yerel kullanıcıya farklı bir arada bulunma olasılıkları sunan mekânsal programlar tasarlayarak değerlendirir. Pitupong projeye ebeveynler ve çocukların aynı anda oyun alanında bulunduğu ama ilişkilerinin zayıf olduğu klasik anlayışla tasarlanan oyun alanlarını eleştirerek başlar. Bu alanı ebeveynler ve çocukların birlikte eyleyebildiği, oyun oynayabildiği ve aile içi ilişkileri güçlendirecek iletişimi sağlayan, aile bireylerinin birlikte kaliteli zaman geçirebileceğini vadeden üç boyutlu bir labirent olarak tasarlanmıştır (Şekil 3.16). Proje 10 Kalori Kulesi adını almaktadır ve kulenin ismi projenin oluşturduğu düşey oyun alanının her bir devresi tırmanıldığında harcanan kalori miktarından gelmektedir. Yetişkinler için gündelik bir aktivite olan egzersiz yapmak ve çocuklar için gündelik bir aktivite olan oyun

oynamak gibi iki ayrı eylemi, Pitupong tasarım zekası, kuvvetli öngörüsü, gerçekçi haylgücü ile keyifli bir biçimde bir araya getirmiştir. Böylece aile bireylerinin yalnızlaşması gibi toplumsal bir meseleye eleştirel yaklaşarak teorik bir altyapı oluşturmuş ve proje fikri, tasarım ve inşa süreçlerini bu teorik pozisyonu içerecek şekilde kurgulamıştır.

Murray’a göre sosyal medyanın ve çevrimiçi sosyal ağların gözde olmasına rağmen özellikle gençler arasında kendini yalnız hissedenlerin sayısı oldukça fazladır. Pitupong’un projesi ise aile bağlarını çocukluktan itibaren güçlendirip yalnızlığa çare olma niyetiyle olumlu bir açılım yapmaktadır (2015). Proje toplumsal yaşama katkısından dolayı 2015 yılında *Architectural Review* dergisinin her yıl sahiplerini seçtiği prestijli bir ödül olan *Yükselen Mimarlıklar Ödülü*(*Emerging Architecture Awards*) için uygun görülmüştür.

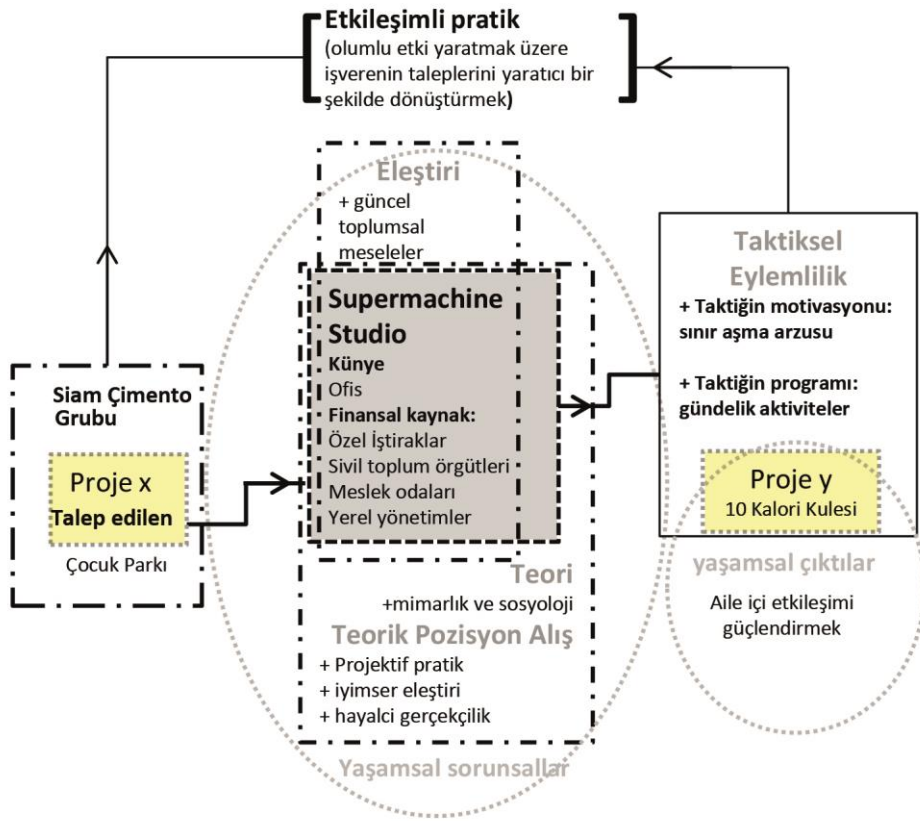
Şekil 3.16 : Pitupong Chaowakul, 10 Kalori Kulesi, 2010(Url-7).

Kule, Bangsaen Plajı kıyısında yukarı tırmanan ve farklı doğrultularda çalışan merdivenlerden oluşur. Merdivenler farklı doğrultularda oluşturduğu yönelimler sayesinde manzarayı çok çeşitli vistalar vererek kullanır. Merdiven kollarının yönelimleri aynı zamanda kuleyi deneyimleyen kullanıcıların birbirlerini farklı açılardan görmelerine farklı karşılaşma deneyimleri yaşamalarına olanak verir. Kule merak uyandıran yapısıyla çeker oluşturmakta ve oldukça fazla kullanılmaktadır. 10 Kalori Kulesi Pitupong'un tasarım felsefesi ile tutarlı bir şekilde eğlenceli bir atmosfer yaratmaktadır.

10 Kalori Kulesi tasarım sürecinde Pitupong'un işveren siparişinden ziyade “kendi” öngörülerini de uygulanabilir kılmak için sınır aşma arzusu ile hareket etmek ve gündelik programlar tasarlamak gibi iki taktiğe başvurduğu görülmektedir (Şekil 3.17). Pitupong Chaowakul verdiği röportajda “tüm sınırlamaları kullanarak eğlenmek felsefemdir” demiştir (2013). Pitupong 10 Kalori Kulesi'nin mekansal programına eğlenme, etkinlik, oyun oynama, egzersiz gibi gündelik hayatın bir parçası olan eylemleri dahil etmiştir. Bu sayede kule sadece çocuklar ve ebeveynlerinin değil herkesin kullanabileceği bir mekan halini almıştır. Bu noktada gündelik aktivitelerin taktikçi olduğunu, kullanımı ve yaşantıyı iktidar yapılarının baskısı altında işlemekten kurtardığını hatırlatmak gerekir. Bireylerin gündelik hayatta gerçekleştirdiği basit eylemler kulede farklı ilişkiler üretir, sermayenin öngöremediği nitelikler kazanır. Bu açıdan kulenin gündelik hayat aktivitelerini kapsayan programının taktiksel bir yanı vardır. Pitupong'un basit elemanlarla kurguladığı keyifli dolaşım, konvansiyonel mekanların sahip olduğu monoton sirkülasyon şemalarından farklı şekilde, bir mekandan öbürüne geçmek için amaç odaklı kullanılan bir eleman değil, sürekli geçmekte, tırmanmakta olma halini vurgulayan, bu geçiş halinin getirdiği hareketin olanaklarını kullanan bir tasarımıdır. Yaşayan ve süreklilik barındıran haliyle kule nesneleşmez. Sürekli oluş, önceki bölümlerde belirtildiği gibi taktiksel bir imkandır. Çünkü süreklilik içinde kullanıcılar olası enstrümanlaşma tehdidine karşı fırsat kollar, farklı kullanım şekli ile güç yapılarını saptırır.

10 Kalori Kulesi kamusal ve açık yapısıyla her zaman sıradan insanlara hizmet edecek, dolayısıyla iktidar yapıları tarafından zaman içerisinde gasp edilemeyecek bir mekandır. Projenin sirkülasyon şemalarından oluşması, sürekli yürüme halinde olma durumuna işaret ederken Deleuze'ün oluş ve olay kavramları ile içerik ve

anlam kesişimleri taşımaktadır. Deleuze, oluş felsefesinde her şeyin bir akış, geçiş durumu olduğunu, bu akışların kesişmelerini, ayrışmalarını, yer yer kopmalarını birer olay olarak kavrar. Olay ise dönüşümü aktive eden potansiyelli bir hareketliliklerdir. Olaylar bir arada hayatı oluşturur (Zourabichvili, 2008). Bu nedenle kulenin merdivenlerinde bireylerin oluşturduğu akışların karşılaşması, bireyin dönüşümünü sağlayabilecek önemli potansiyeller barındırır. Kulenin sahip olduğu mekânsal niteliklerle gerçekleştirmekte olduğu sosyal dönüşüm kulenin tıpkı Escher'in çizimlerindeki sonsuzluk algısı yaratan merdivenlere benzeyen yapısı ile bu dönüşümün sürekliliğini sağlar.

Şekil 3.17 : Supermachine Stüdyo / 10 Kalori Kulesi Projesi süreç işleyiş diyagramı.

10 Kalori Kulesi'nin inşa edildikten sonra aktif bir şekilde kullanıldığı ve projenin hedeflediği gibi farklı bir aradılıklar ürettiği görülmüştür. Anurakyawachon 10 Kalori Kulesinin bir süre gözlemlendiği takdirde gölgesinde çimlerin üzerinde birlikte öğle yemeği yiyen insan gruplarının farkedilebileceğini söyler. Kule sabah egzersizi, sohbet ya da gezinti için bir buluşma noktası, akşamları birlikte gün batımını izlemek isteyen çiftler için favori bir yer olarak işlemektedir (2015). Kulenin kullanıcılar tarafından sahiplenilmesi ve planlandığı gibi sosyal deney

ortamı oluşturması mimarlık pratiği yoluyla toplumsal, sosyal meselelere ayna tutabileceğinin iyi bir orneğini oluşturur.

Rozana Montiel Mimarlık Stüdyosu

Rozana Montiel Mimarlık Stüdyosu geliştirdiği tasarım bilinci ile öne çıkmaktadır. Araştırma, keşfetme, değerlendirme, iyileştirme, zamana ve yere ait şekilde aksiyonlar geliştirme stüdyonun yöntemleri arasındadır. Farklı ölçeklerde araştırma ve keşifleri takiben geliştirdiği eylemler temelde kentsel, kamusal ve altyapısal olmak üzere farklı başlıklara ayrılır.

Stüdyo bireyler ve gruplar arasındaki sosyal ilişkilerin mekan aracılığıyla geliştirilebileceğine inanmaktadır. Bu nedenle ofisin aksiyonlarının teorik arka planını mekan aracılığı ile sosyal etkileşimin temelini atma düşüncesi oluşturmaktadır. Stüdyo alan koşullarını inceleyerek kamusal kullanım niteliğine eleştirel yaklaşır ve gerekli gördüğü durumlarda eklemeler tasarlar veya iyileştirme projeleri planlar.

Stüdyonun inisiyatif alarak ön- etkin bir şekilde geliştirdiği fikir projeleri olmakla birlikte, stüdyo işveren ile yürüttüğü çalışmalarda işverenin taleplerini iyimser eleştirinin imkanlarıyla sorgular ve projenin sipariş edilen programı ve mekansal kalitesine yönelik değişiklikler önerir. Yapıcı eleştiri ve öngörölü gerçeķçi hedeflerin katkısıyla işvereni kendi önerilerine ikna eder.

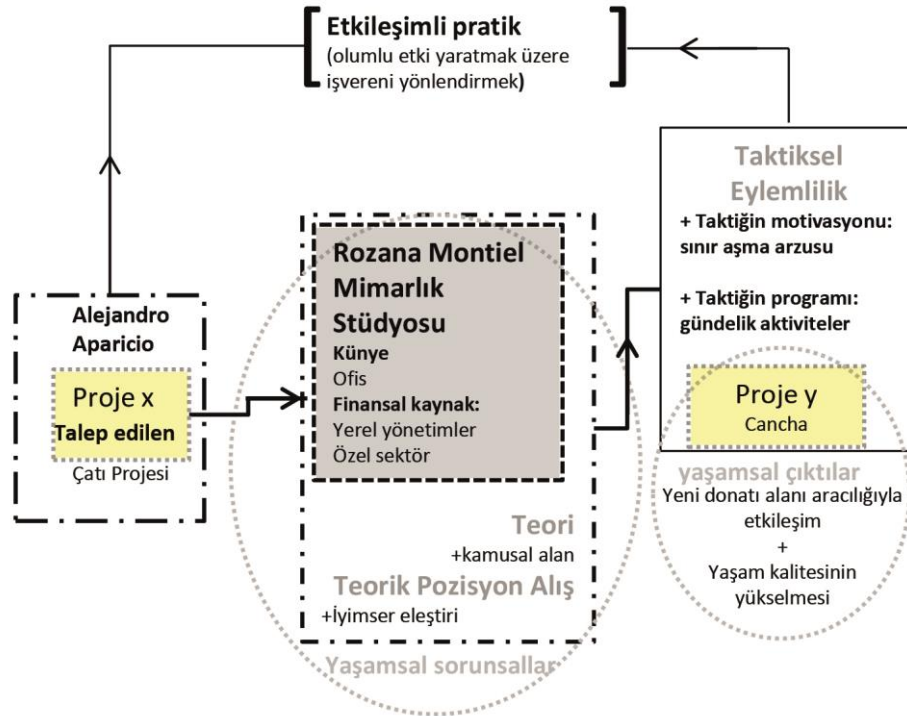
Stüdyonun Cancha projesi Meksika'nın bir şehri olan Veracruz'da yer alan yüksek yoğunluklu bir sosyal konut yerleşiminin basketbol sahası olarak belirlenen fakat nitelikli olmadığı için kullanılamayan alanda gerçeķleştirilmiřtir. Bölgenin zaman zaman son derece sıcak olması ve yağmur alan bir bölge olması konut sakinlerince bu açık basketbol sahasının kullanılmasını zorlaştırmıştır. Bu nedenlerle proje, işvereni Alejandro Aparicio tarafından sosyal sorumluluk içi olarak görölmüş ve Aparicio bu basketbol sahasına bir çatı önererek sahanın sıcak iklim şartlarında da kullanılabilmesini amaçlamıştır. Rozana Montiel Mimarlık Stüdyosu, Alin V. Wallach ile işbirliği içinde yerel kodları gözlemleyerek sosyal konut bölgesinde etkileşim alanlarının yetersiz olduğu sonucuna varmıştır. Bu gözlemini işvereni ikna etmek üzere kullanmış ve yapılması beklenen çatının altındaki mekanda yerel kullanıcıyı bir araya getirebilecek programlar eklemiştir. Öncelikle yerleşimin ekonomik koşulları göz önünde bulundurularak kolay bakım yapılabilecek ekonomik

bir çatı uygulaması ile yerleşimin sosyal etkileşim alanı güneş ve yağmurdan korunmak üzere yarı açık hale getirilmiştir. İşveren sonunda ikna edilerek bütçe kısıtı aşılmış, çatının iskeleti bu yerleşime servis verecek şekilde çeşitli aktivite programları (dükkanlar, çok işlevli odalar, balkonlar, seyirci terasları, çocuk eğlence alanları, hamak alanı, yetişkin fitness odası, aktivite odaları, banyo) oluşturmak için kullanılmıştır (Şekil 3.18). Rozana Montiel inisiyatifinde sonuç ürün sadece bir çatı olmaktan çok daha fazlası haline gelmiştir. Cancha projesi ile birlikte Rozana Montiel Mimarlık Stüdyosu, New York Tasarım Birliği (The Architectural League of New York) tarafından her yıl düzenlenen Yükselen Sesler Ödülü (Emerging Voices Awards) kazananlar listesine girmiştir.

Şekil 3.18 : Rozana Montiel, Cancha, 2015 (Url-8).

Montiel projenin zor kısmının işvereni böyle bir mekan üretmek için ikna ederek projenin belirlenen sınırlarını aşmak olduğunu söyler. İşveren projenin teknik bir gerekliliği olan çatıya önem vermiştir. Çatının altındaki program çeşitliliği ve oluşması öngörülen yaşantıya ise mimari ekip ısrar etmiştir (2016). Burada mimari ekibin üretmiş olduğu eleştirel gözlük ile yerleşimi incelediği ve sorunsallaştırdığı görülür. Cancha projesi işleyişinden yola çıkarak Rozana Montiel Mimarlık Stüdyo'sunun kendi pratiğini, ofisin düşünsel arka planı paralelinde oluşan önerisini geliştirmek için gündeliğin potansiyelini kullanan, bütçenin sınırlarını aşan taktiksel davranışlarıyla işveren taleplerini dönüştürerek özgülleştirdiği okunmaktadır (Şekil 3.19). Kamusal alan yetersizliği ve yerleşim sakinleri arasındaki etkileşim eksikliğini kamusal alan tasarımı aracılığıyla çözmeyi hedefleyen ekip, yerel dinamiklerin karakterine göre ilgi görebilecek gündelik programları içeren aktivite alanları kurgulayıp gündeliğin taktiksel imkanlarıyla, yaşayan ve dolayısıyla güç ilişkileri tarafından istila edilemeyen bir mekan kurgulamıştır.

Şekil 3.19 : Rozana Montiel Mimarlık Stüdyosu / Cancha Projesi süreç işleyiş diyagramı.

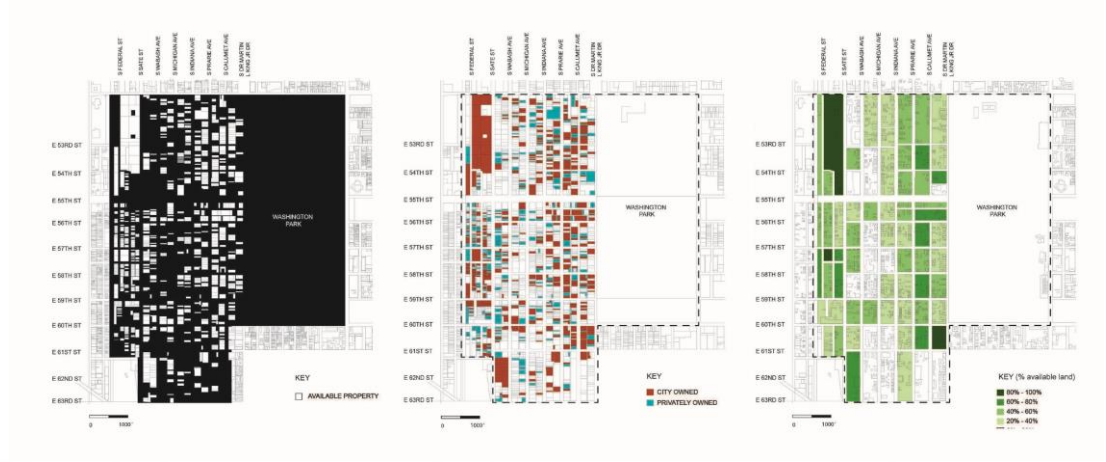
Marshall Brown Projects

Marshall Brown Projects, Şikago merkezli, mimarlık, kentsel tasarım, peyzaj tasarımı konularında düşünce, model, öneri üreten ve finansal destek bulduğunda bu projeleri gerçekleştiren bir ofistir. Marshall Brown şehirlerin bugün neyi yansıttığından yola çıkarak gelecek yönelimleri öngörür ve projektif bir pratik icra eder. Marshall Brown geleceğe yönelik vizyonlar üretmek için hakim bir bakış ve görme biçimi üretmiştir. Projelerine yansıyan hakimiyeti kendi profilini oluşturan arka planının katkılarıyla oluşmaktadır. Marshall Brown kültür sanat ve düşünce kuruluşu olan “New Projects”ın kurucularından biridir. New York’ta faaliyetleri olan “Yards Development WorkShop”ın kurucusudur. İllinois Teknoloji Enstitüsü Mimarlık Koleji’nde doçent olarak görev yapmaktadır (Graham Foundation, t.y.). Marshall Brown akademik çalışmalarında kentlerin gelecek vizyonu, kentleşmenin geleceği, kentsel yaratıcılık, sürdürülebilirlik konularını ele almıştır. New Projects’te kentlerin mimarisi ve geleceği üzerine akademisyenler ve uygulamacıların katıldığı akademik toplantılar düzenlemektedir.

Marshall Brown çoğunlukla kendi gözlemleri, eleştirileri ve teorileştirme süreçlerinden yola çıkarak kendi inisiyatifinde fikir projeleri tasarlar. Hem ofisi ekonomik açıdan ayakta tutabilmek hem de fikir projelerini gerçekleştirmek için özel ve kamu kuruluşlarından, yerel yönetimlerden, bakanlıklardan, meslek odalarından, üniversitelerden hibe ve fon almaktadır. Bunun yanında az oranda işveren işbirliği ile başlatılan projeleri mevcuttur.

Smooth Growth projesi, Marshall Brown’un Şikago’nun Washington Park bölgesinde yaşanmakta olan probleme kimse tarafından görevlendirilmeden, proaktif davranarak kendi inisiyatifinde ürettiği kentsel ölçekte bir eylem planıdır. Smooth Growth on dokuzuncu yüzyıl kentsel planı üzerindeki yirmi birinci yüzyıl kentsel alanına, Amerika şehirleri özelinde değişen dinamiklerine yönelik esnek bir model önermektedir. Şikago’nun Washington Park bölgesinde 1860’lardan beri bölge nüfusu sürekli azalmış ve bunun sonucunda bölgedeki yaşam kalitesini düşüren boş konutlar, yıkımlar ve artık alanlar oluşmuştur. Bu haliyle artık alanlar, karamsar bir tablo çizmektedir. Marshall Brown ürettiği diyagramlar üzerinden, terk edilmiş alanların büyük çoğunluğunun Şikago Şehri ve Şikago Konut İdaresi’ne, yani kamuya ait olduğu analizini yapmıştır (Şekil 3.20). Marshall Brown bu alanların

bölge halkı için büyük potansiyeller taşıdığını, kullanılmayan alanların kullanılabilir pay olarak bölge halkına geri dönebileceğini önerir.

Şekil 3.20 : Marshall Brown, Washington Park bölgesi üzerine dolu-boş ve mülkiyet analizleri (Url-9).

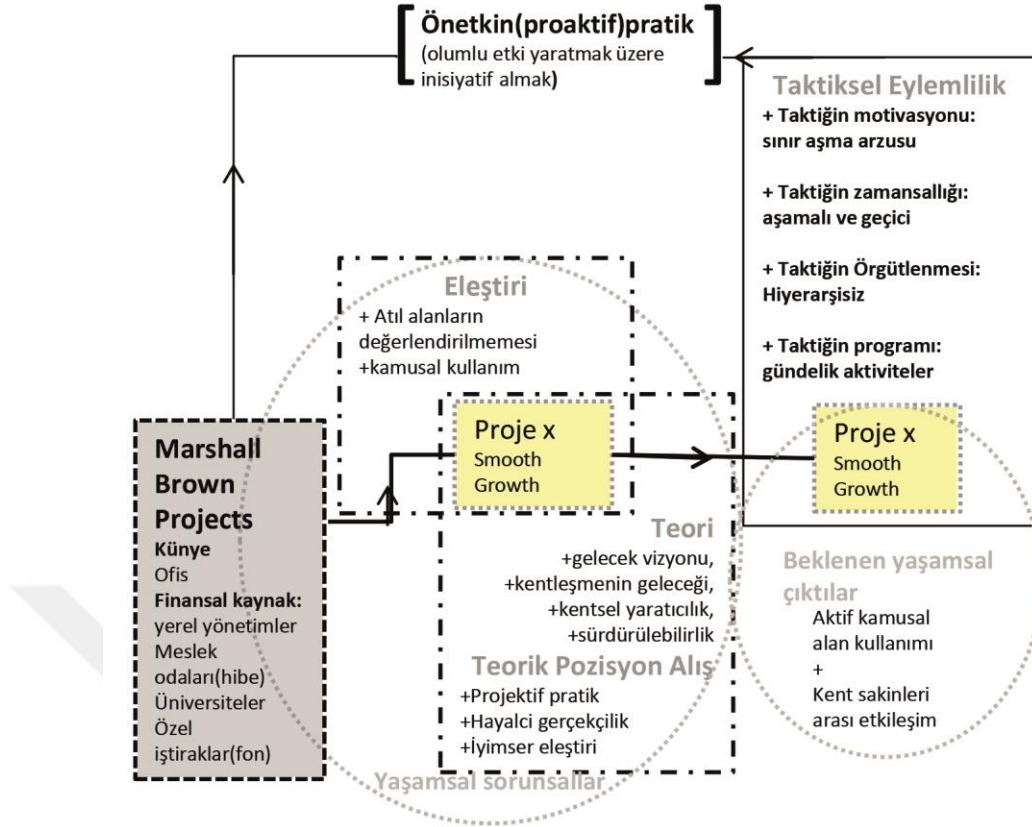
Alanın koşullarına odaklanan Brown, dolu-boş ve mülkiyet analizlerini yaptıktan sonra Smooth Growth için, özel konutlar dışında kalan terkedilmiş atıl alanları bu konut adalarına geri kazandırmak için dengeli bir dağılım tasarlar ve bu adaları yeni bir yol matrisi ile birbirine bağlar. Brown'un bu düşünme biçiminde Lefebvre'nin *Şehir Hakkı* kitabında yaşam alanlarına sahip çıkmayı teşvik eden politik söyleminin izleri okunabilir. Lefebvre'ye göre kolektif eylem biçimleriyle iktidar yapılarının elinde bulunan mülkleri şehri asıl hak eden sıradan vatandaşın işgal etmesi mümkündür (2016). Brown sınırlarını yeniden belirlediği ve bütün artık alanları konut sakinlerine devrettiği önerisinde, bu rekreasyonel boşlukların kolektif kullanım eşliğinde ve aşamalı gelişme ile; peyzaj tasarımı, altyapı strüktürleri ve kentsel donanımları taşımaya başlaması öngörülür (Şekil 3.21). Aynı zamanda önerdiği modeled, rekreasyonel boşlukların bulunduğu konut adalarının öz-yönetimini ve sorumluluğunu konut sakinlerine bırakmaktadır. Tek bir bölgede donatıları yoğunlaştırmaktansa farklı bölgelere yayma fikrinin, yatayda kentliler arasında oluşacak örgütlenmeler ve kentin değişmekte olan dinamiği eşliğinde, aşamalı olarak oluşmakta ve değişmekte olan özerk konut adalarının donatı alanlarının kentin eşitsiz gelişmesinin önüne geçeceği öngörülmektedir. Brown bu özerk konut adalarında yaşayan sakinlerin ortak sorumlulukları doğrultusunda kolektif hareket edeceğini ve birbirine bağlı yeni akışkan sosyal kentsel ilişkiler oluşacağını öngörmektedir.

Şekil 3.21 : Marshall Brown, Smooth Growth proje önerisi (Url-9).

Marshall Brown'un teorik arka planını oluşturan kentlerin vizyonu, kentsel yaratıcılık ve kentleşme konularından beslenen düşünsel düzlem, Washington Park'ın koşulları ile harmanlanarak Smooth Growth önerisini oluşturmuştur (Şekil 3.22). Marshall Brown ele aldığı bu inisiyatif projesinin sürdürülebilirliğini ve kullanıcısına yararını gözeterek Smooth Growth'u taktiksel olarak geçici, hiyerarşisiz ve gündelik aktiviteler içerecek şekilde kurgular. Smooth Growth sonlu olmayan, kentin dönüşümleriyle birlikte hareket eden dinamik bir süreç ve aynı zamanda bir gelecek tasarımıdır. Marshall Brown alanda gelecekte oluşacak olası dönüşümleri öngörerek esnek, dönüşüme açık bir öneri geliştirmiştir.

Alan koşulları, buna kentin peyzaj, topografya ve kent morfolojisinin yanında kurumlar, kümeler, geometriler ve tüm bunların oluşturduğu çeşitli matrisler de dahildir, mimarlığı oluşturur; yani mimarlık tekil bir nesne değil, soyut ve somut tüm çevresel koşulların birleşmesidir, zeminin kendisidir (Allen, 1996). Smooth Growth kentsel yaşamda etkileşim, kolektif deneyim ve bu deneyimin getireceği ilerlemeler ile oluşmaya, dönüşmeye devam edecek bir projedir. Bu yönüyle kent planlama projesinden çok, yaşantının oluşturduğu ve her an değişmekte olan bir bölgenin reçetesidir.

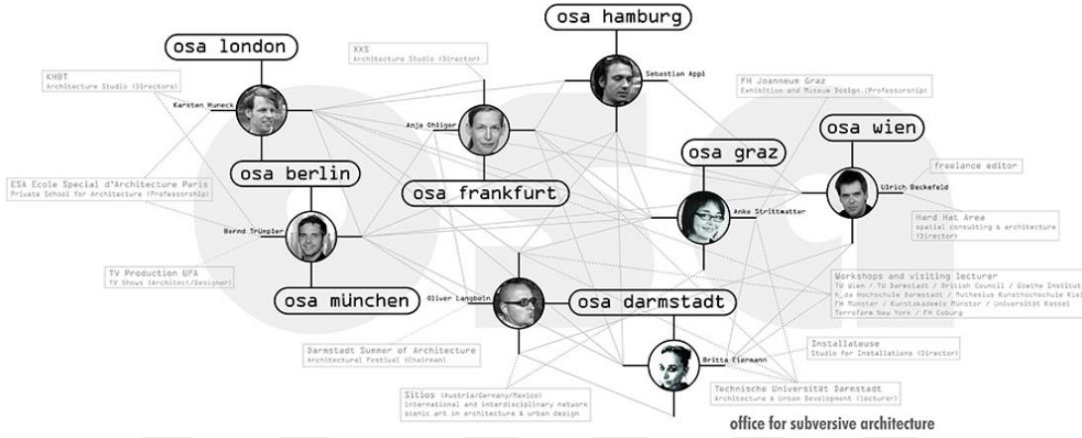
Şekil 3.22 : Marshall Brown Projects / Smooth Growth süreç işleyiş diyagramı.

Smooth Growth önerisi kentlerin dönüşümünün negatif sonuçlarını iyimser eleştiri ile değerlendirmekte; bu negatif etkileri kent ve kent boşlukları ile ilgili ilerici vizyonlara dönüştürmekle sadece önlememekte, aynı zamanda daha nitelikli bir kentsel yaşam hayal etmek öngörmek ve projelendirmek için fırsata çevirmektedir. Marshall Brown'un kendi inisiyatifinde başlattığı bu çalışma birçok olumlu geri dönüş almıştır ve 2015 yılında *Graham Foundation* tarafından finansal olarak desteklenen projeler arasına girmiştir.

Yıkıcı Bir Mimarlık İçin Ofis (Office for Subversive Architecture-OSA)

OSA, 1995 yılında benzer fikirlere sahip bir öğrenci grubu tarafından kurulmuştur ve mezuniyetten sonra üç farklı ülkedeki sekiz farklı şehirde farklı mimarlar tarafından yönetilen bir ofis ağına dönüşmüştür (Şekil 3.23). Farklı ülkelerde benzer eleştirel ve teorik düzleme sahip işler yürüten ofisler, bazen birlikte bazen de farklı projelerde OSA çatısı altında çalışmaktadır. Ekip, öğrencilikten sonra eleştirel ve politik duruşlarının değişmediğini ve bir ofis ağı ile benzer fikirsel yapıdaki ofislerini birleştirmenin pozisyonlarını güçlendirdiğini düşünmektedir. OSA hayatta kalması

için gereken ekonomik desteği işbirlikçileri ile birlikte yapılan çalışmalardan sağlar. OSA çoğunlukla kentsel yerleştirmeler yapmaktadır. Dolayısıyla üretimleri değişim değeri yaratan türden değildir. Böylece OSA'nın işleyişi ve ofis yapısı daha baştan sermayenin enstrümanı haline gelmesini engeller.

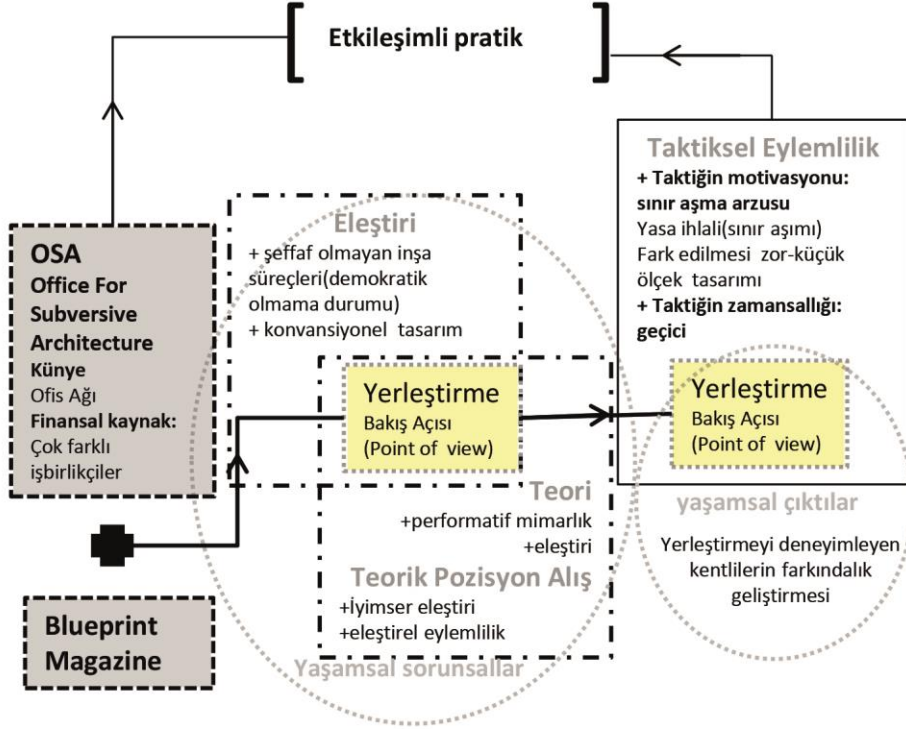
Şekil 3.23 : OSA'nın bünyesindeki ofislerin farklı ülke ve şehirlerdeki dağılımını gösteren diagram (Url-10).

Ofis imar planları, mülkiyet yasaları gibi kuralları çiğneyerek konvansiyonların dışında işleyen bir pratik icra etmektir. Böylece onların mimarlığı politika, iktisat, hukuk gibi yapılarla ilişkisini koparıp özgürlüğe kavuşur. Dolayısıyla sınır aşma, sınır teorileri, politik eylemlilik ve performatif mimari yaklaşımlar onların projelerinin kuramsal çekirdeğini oluşturur. Ofisin mimarlarından Ulrich Beckefeld ve Karsten Huneck, kuralları bükmek ve yeniden tanımlamak üzere kullandıkları yöntemlerin bazen yumuşak (performatif), bazen ise materyalize olduğunu ifade eder. Bazı durumlarda, resmi prosedürleri, fikirlerini gerçekleştirebilmek için atlamaktadırlar (2013, s.111). Yasaları ve kuralları yıkmadaki amaçları kent kullanıcılarını hayrete düşürerek problematik durumlara karşı farkındalık oluşturmaktır. Ofisin adının verdiği referans iki farklı açıdan çalışmaktadır. Bunlardan birincisi ofisin yapma biçimlerinin geleneksel mimarlık pratiği biçimlerini yıkarak dışına çıkmasıdır. İkincisi ise kullanıcıların farkında olmadan dahil oldukları konvansiyonel mekan kullanımı algısını yıkarak farklı kullanımların mümkün olduğunu görmelerini sağlamalarıdır. OSA'nın projelerinin yarattığı hayret ile kazanılan farkındalık kullanıcılarının eylemlerinin özgürleşmesini sağlar. De Certeau'ya göre kentin kullanıcılarının kullanım biçimlerinin konvansiyonların dışında işlemesi taktikseldir (2008).

Ulrich Beckefeld and Karsten Huneck, bazı yasal düzenlemeleri kısıtlamaları göz ardı etmenin başarılı olduğunu ancak sorumsuz olmak ile sağduyulu olmanın arasında da ince bir çizgi olduğunu söyler. Yapılan müdahaleler şaşkınlık, hayranlık, arzu ya da bir gülümseme tetikleme ile kural ihlallerinin görünmez hale geldiğini söyler (2013, s.113). Espirili bir eylem anlayışıyla hareket eden ofisin ürünleri genelde kamunun sempatisini kazanacak türden olmaktadır. Ofisin işleri arasında sistemi eleştiren alaycı eklemeler, enteresan ve ilgi çeken iyileştirmeler veya herhangi bir kullanıma hizmete etmeyen ama farkındalık üretmeye yarayan performanslar görülmektedir.

Ofisin müdahaleleri alanın keşfedilmeyi bekleyen potansiyelleri ve sosyal açmazları ile ilgili olmaktadır. OSA eleştirel ve politik eylemlerinin düşünsel alt yapısını gözlem ile ve bir görme biçimi olarak teori ile kurgular. Ofisin pratiğinin süreçleri, incelenen Bakış Açısı (Point of View) projesi örneğindeki ileyişi üzerinden diyagramlaştırılmıştır (Şekil 3.24). Bakış Açısı (Point of View) projesi Blueprint Magazin ile hem düşünsel hem finansal işbirliği içinde üretilmiş eleştirel bir yerleştirmedir. OSA, 2012 yılı Olimpiyat Oyunları için Londra’da hazırlanmakta olan Olimpik Park’ın inşa aşamasında inşaat alanının yüksek çitlerle çevrelenmesini ve yapım sürecinin halktan saklanması eleştiren bir müdahale ile ortaya çıkmıştır. OSA yapım sürecini şeffaflaştırmak için fark edilmeyecek bir yasa ihlali önerir. İhlalin bir süre fark edilmeyecek türden seçilmesi bir taktik olarak çalışmaktadır. Yerleştirmenin, ihlalin fark edilene kadar hayatta kalmasını sağlar. Bu düşünce çerçevesi ile OSA çitleri yıkmadan, ortadan kaldırmadan bir çözüm üretir ve meraklı halkın inşaat sürecini izlemesini sağlar.

OSA Bakış Açısı (Point of View) projesinde taktiksel olarak varolana eklemelenen veya zaten mevcut olanı ortaya çıkaran orantılı müdahaleler yapar. Böylece muhalefet ile hukuksal aksiyonlar içine girmez. Bu nedenle OSA’nın eleştirel pozisyonu iyimser eleştiridir. İyimser eleştiri sayesinde OSA eleştirdiği durumlara mesafelenmeden, keyifli eylem planları ve performanslar geliştirerek, farkındalık yaratıcı bir müdahale uygulayabildiği görülür.

Şekil 3.24 : OSA/ Bakış Açısı (Point of View) projesi süreç işleyiş diyagramı.

OSA Bakış Açısı (Point of View) projesinde duvar yüksekliğinin üzerinden bakış açısı yakalamak için ahşaptan yapılmış birkaç basamaktan oluşan merdiven üretip çitlerin rengine boyayarak duvara bitişik şekilde yerleştirir (Şekil 3.25). Duvarla aynı renkteki merdiven bir ajan gibi çalışır, duvarın bir parçası haline gelir. Stara'ya göre merdiven hem duvardan beslenir hem de duvarın yerine getirmekte olduğu görevi gizlice yıkar (2009). Böylece meraklı halk, üç gün boyunca, devriye gezen görevlilere yakalanmadan Olimpiyat Parkı inşaat alanında olup bitenleri izleme fırsatı yakalamıştır.

Şekil 3.25 : OSA, Bakış Açısı (Point of view), 2012 (Url-11).

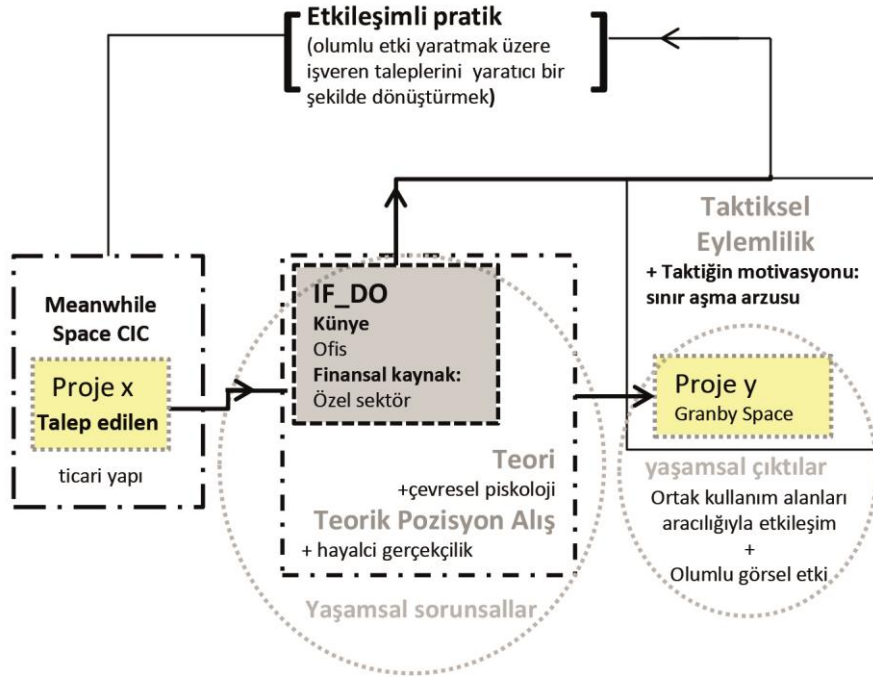
If_Do

If_do ofisi, üniversiteden beri birbirini tanıyan üç mimar arkadaşın 2014 yılında kurduğu bir pratiktir. Ofisin kurucularından Bryans, bugün yaklaşımlarını büyük ölçüde etkileyen tasarım hassasiyetini ekibin Edinburgh Üniversitesi'nde bir arada çalıştıkları yıllarda edindiklerini söylemiştir (2017).

Guerrilla Tactics 2017: The Power of Small adını alan, küçük olan ama yapılı çevreye nitelikli katkıları büyük olan ofisleri destekleme amaçlı, RIBA tarafından düzenlenen ve her yıl farklı bir ismin yaratıcı yöneticiliğini yaptığı etkinlikte, If_do ofisinin kurucularından biri olan Sarah Castle konuşmacı olarak davet edilmiştir. Helen Castle'ın bu konuşmadan ve Sarah Castle ile yapmış olduğu röportajdan yola çıkarak yazmış olduğu yazıda, ofisin kendini net ve öz bir manifesto yoluyla tanıtarak duruşunu belirginleştirmesini en büyük taktiklerinden biri saymaktadır (2017). Belirli niş bir alanda ürünler vermesi ofisin bu niş alanda tanınırlığını arttırmakta ve ofisle aynı kaygıları güden, benzer zihniyete sahip işveren ile çalışma fırsatı bulma şansını arttırmaktadır. Castle'a göre deney, sorgulama, hayal gücü, eylem ve pratik, ofisin hem söylemlerinde hem de ürünlerinde kendini hissettirir (2017).

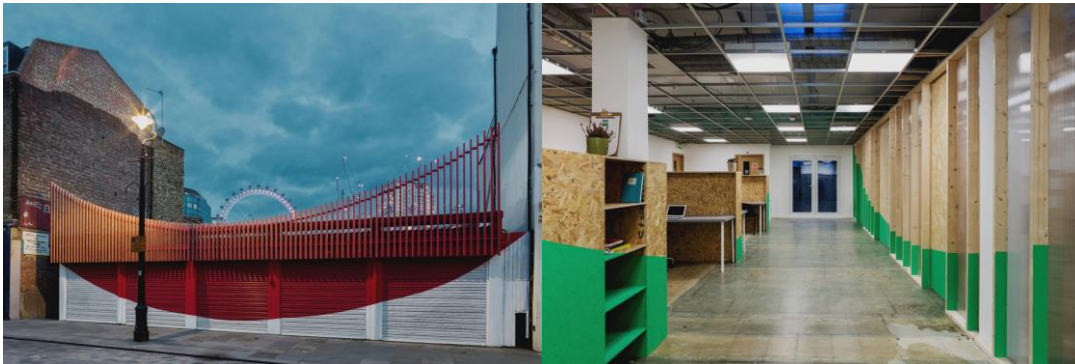
If _do'nun teorik düzeyde yoğunlaştığı konular arasında yapıların çevresel etkisi, çevresel psikoloji sayılır. Ofis her işinde eleştirel ve teorik yaklaşımlarıyla kullanıcılar ve çevre üzerinde olumlu etkiler yaratan bir mimarlığın imkanını araştırmaktadır. If_do, “ya mümkünse” anlamına gelmektedir. If_do konvansiyonel bir mimarlık ofisinden ya mümkünse diyerek oluşturduğu kısa ve net bir manifestoyu takip ederek ürettiği eylemliliğiyle ayrılmaktadır. If_do gerçekçi hayaller kurarak bu hayallerini, işverenin onların önüne çıkardığı kısıtlardan kurtulmak için motivasyon kaynağı olarak kullanır. Manifestolarında okunan herşeyin mümkün olduğuna dair bildirim, onları işveren engeline takılmadan öngördükleri projelerini üretmenin yollarını geliştirmeye itmiştir. If_do işverenlerin taleplerinin gerçekleştirmek yerine, kullanıcıların yaşamlarını daha iyi şekillendirmek için işverenlerin taleplerini yorumlar; işverenin talepleri karşısında kendileri de aktif davranarak kendi yaratıcı proje önerilerini geliştirir, savunur ve işvereni ikna eder. Meanwhile Space CIC ile birlikte çalıştığı Granby Space projesinde de karakteristik çalışma biçimleri ön plana çıkmaktadır (Şekil 3.26). If_do işverenin başta talep ettiği projenin çevresel etkilerini

sorgulamıştır ve işverenin siparişini dönüştürerek, projeyi, bulunduğu mahallenin kullanıcıları yararına çalışacak ilkelerle tasarlamıştır.

Şekil 3.26 : If_Do / Granby Space Projesi süreç işleyiş diyagramı.

If_do, Meanwhile Space CIC tarafından işlevini yitirmiş eski bir kütüphanenin alanının yerine ticari bir yapı yapılması sorulduğunda, tek katlı bu mekanın işverenin talepleri doğrultusunda yıkılıp yeniden yapılması yerine, mevcut yapının yeniden değerlendirilmesi için işveren ile anlaşma sağlamayı başarmış ve bu mekanı farklı insan profillerinin kullanabileceği şekilde ortak çalışma alanı, iş dükkanı ve perakende satış birimi içeren neredeyse küçük ölçekli bir toplum merkezine dönüştürmüştür (Şekil 3.27).

Şekil 3.27 : If_Do, Granby Space, 2016 (Url-12).

If_do manifestosu çerçevesinde odağa kullanıcıları ve eserlerinin çevresel etkilerini alarak mevcut yapıyı hafif dokunuşlarla yaşayan, bulunduğu mahalleye olumlu etkileri olan bir yapıya dönüştürmüştür. Yapının dış cephesine gülümsemeyi andıran daha canlı bir uygulama yapılmış ve iç mekan etkileşime olanak verecek şekilde kamusal kullanıma açılmıştır. Proje mahalleliden ve kamuoyundan olumlu geri bildirimler almıştır.

Urban Think Tank, (U-TT)

U-TT, çağdaş mimarlık ve şehircilik ile ilgili çeşitli konularda detaylı araştırma tasarım ve uygulamaya yönelik disiplinlerarası bir tasarım pratiğidir. U-TT'nin kurucuları Alfredo Brillembourg ve Hubert Klumpner hem bireysel, hem U-TT çatısı altında hem de akademi çatısı altında akademik çalışmalar yapmakta ve çeşitli üniversitelerde mimarlık ve kentsel tasarım stüdyoları yürütmektedirler. Akademik çalışmalarında mimarlık ve kentsel tasarım arakesitinde çalışmakta enformel ve formel yerleşimler üzerine araştırma, kuram ve tasarım yöntemleri geliştirmektedirler. U-TT teorik ve pratik uygulamaları bir arada yürütmekte, enformel yerleşimlerde yaptıkları araştırmalar sonucu edindikleri çıkarımları kendi kuramsal çerçevelerinde değerlendirip bu yerleşimler için öneriler geliştirmektedirler. U-TT'nin projeleri işveren siparişi üzerine değil, kendi inisiyatifleri ile gerçekleştirdikleri alan araştırmaları ve analizler sonucu oluşmaktadır. Ofis, ön etkin bir işleyiş göstermektedir. Yaptıkları müdahaleler akupunktur etkisi yaratarak kentsel ölçekte olumlu etkiler oluşturur. Bu nedenle U-TT'nin adı *taktiksel şehircilik* (tactical urbanism) kavramı ile birlikte anılmaktadır.

U-TT önerilerini yerel yönetimlere sunar, projeleri onaylandığı takdirde uygulanır. U-TT uygulanan projelerinden aldığı komisyon ile finanse olmaktadır.

U-TT enformel yerleşimlerde yaşanan sosyal, fiziksel, toplumsal sıkıntıları gözlemleyip düşünsel bir altyapı oluşturduktan sonra söylem geliştirip tasarım merkezli yaklaşımlarla öneriye ulaşır. Enformel yerleşimlerle resmi yerleşimler arasında ilişkisizliği eleştiren ve entegrasyon sağlamak için yöntemler geliştirmeye odaklanan ofisin kurucularından Brillembourg, Sertich'e verdiği röportajda yöntemlerinden bahsederken projeye bir çerçeve oluşturup belediyeye teslim ederek başladıklarını söyler (2011, s.106). U-TT'nin kentsel ve mekânsal alanlardaki hassasiyetini iyimser eleştiri ile kurguladığı söylenebilir. Çünkü eleştirileri şikayetçi

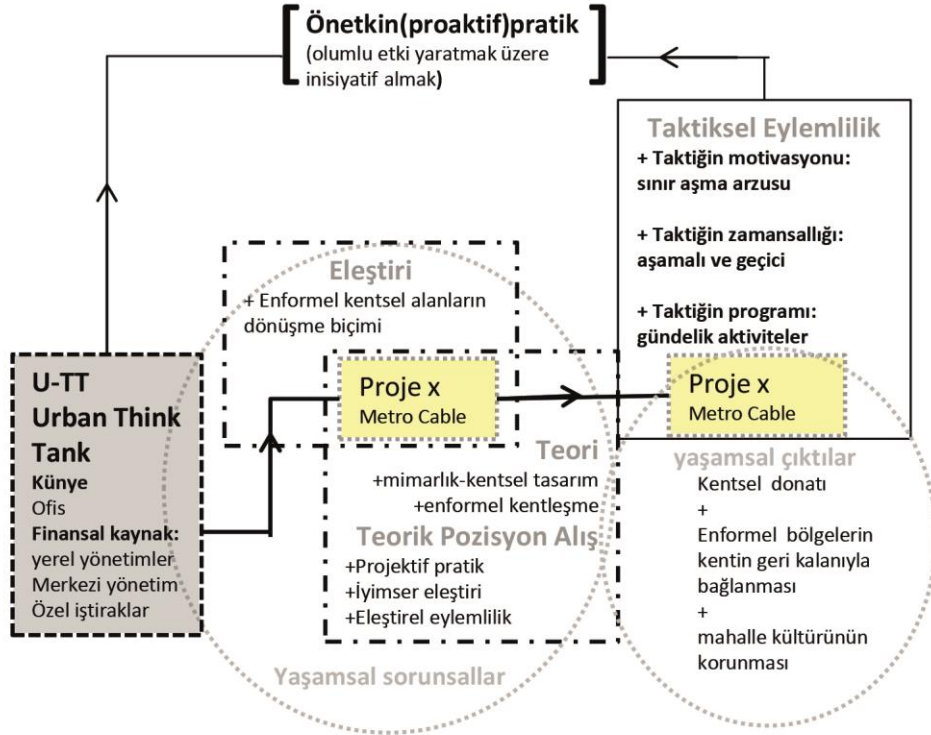
ve umutsuz bir atmosferde etkisiz hale gelmemekte tam tersi söylemler geliştirerek ve bu söylemleri ikna edici eylem planlarına dökerek aksiyon almalarına kaynaklık etmektedir.

U-TT'nin enformel bölgeler ile ilgili değindiği yaşamın içinden geliştirilmiş eleştiri, ve bu eleştirinin tetiklediği teorik pozisyon, U-TT'nin bu eleştiriye eyleme dönüştürebilmesini sağlar. Daha önce bahsi edilmiş olan çözünen ve yaşamsallaşan 21. yüzyıl mimarlık teorisi bu tür pratiklerde anlam kazanmaktadır. U-TT, enformel yerleşimlerde yapılan geleneksel iyileştirme uygulamalarının bu bölgelerde ikamet edenlerin yaşam şekillerine uygun olmadığı ve yeni sosyal problemlere yol açtığı teoremini ortaya atmaktadır. Brillembourg, enformel yerleşimler ile ilgili çalışmalarda yapılan en büyük hatanın enformel şehir yapısını polişelere uydurma çabası olduğunu ifade eder (2011, s.107). Enformel yerleşimleri yasalara uygun şekilde yeniden yapılandırmak yerine, bu yerleşimlerin kendi potansiyellerini de gözeterak yerel yönetim ve hükümetle yerleşimlerde yaşayan sakinler arasında arabuluculuk faaliyeti göstermektedirler. Mekan pratiğinin yönetsel bir sınırı olan yasaları ihmal etmek için yerel yönetimleri ikna etmek üzere masaya oturan U-TT, Brillembourg'a göre zamanının ve dikkatinin büyük bir kısmının, süreç içinde kentlerin sorunlarıyla belediye başkanlarının ilgisini çekmeye, görünürlük ve farkındalık yaratmak için tasarımın gücünü iletmeye adanmış olduğunu söyler (2011).

U-TT'nin imar yasalarının kontrolünü yapan yerel yönetimler üzerinde ikna çalışmaları yapması taktiksel bir çabadır. Sınır aşma arzusunun taktiksel niteliğinden daha önce bahsedilmişti. U-TT bu taktiği yerel yönetimi gerçekçi ama bir o kadar da imar yasaları dışında olan önerileri için yasaları esnetmek, bu sayede konvansiyonel kentsel tasarım uygulamalarının dışına çıkıp tasarım aracılığıyla olumlu toplumsal etkiler üretmek için kullanır. U-TT geliştirmiş olduğu ikna yöntemini diğer projelerinde her farklı bölgenin değişkenlerine göre adapte ederek sürdürülebilir bir formüle ulaşmıştır.

Enformel şehirleşmenin kentsel, ekonomik, toplumsal dinamiklere, göç hareketlerine bağlı çok boyutlu süreklilik barındıran bir durum olduğu düşünüldüğünde kestirme sonuçların yeterli olmayacağı açıktır. Belirli bir sonuç tasarlamak ve bu sonucu dondurmak, üretilen mekanların yaşantısallığını kaybederek enstrümanlaşmasına yol açmaktadır. U-TT enformaliteyi mevcut haliyle donmuş veya sonuçlanmış bir durum olarak kavramamaktadır. Enformaliteyi kavramsal ve teorik olarak açmakta

ve pratiklerini besleyecek düşünsel bir çerçeve oluşturmaktadırlar. Brillembourg’a göre “resmi olmayanı resmi ile birleştirmek hakkında konuşmak için, resmi olmayan şehrin resmi şehirden kopmadığını anlamak gerekmektedir. Tam tersi: kayıt dışılık bir ürün değil, bir süreçtir, sürekli olarak resmi ilişkilerle bağlar kurmayı, değiştirmeyi ve yeniden tanımlamayı içerir” (2011, s.107). Enformalite mahalle sakinleri için bir açıdan avantaj olarak da değerlendirilir. Enformel mahallelerin sakinleri kayıtdışı döngülerde hayatlarını sürdürmekte, yıllardır yaşamakta oldukları mahalle karakterinde gündelik pratiklerini icra etmektedir. Mahallenin sakinleri enformel oluşun sağladığı bir imkan olarak sıradan gündelik pratikleri aracılığı ile taktiksel olarak güç ilişkilerinin çatlakları içinde konumlanma fırsatı yakalarlar. Formel kent parçalarından farklı olarak bu bölgeler yönetimlerin ve sermayenin tahakkümüne karşı düzensiz kentsel yapıları sayesinde farklı toplumsal, kültürel ilişki biçimleri geliştirerek direnebilir, bu tahakküm biçimlerini istikrarsızlaştırabilirler. U-TT’nin enformel şehir karakterini bozmadan resmi şehirle bağlantısını kurmayı hedeflemesi, mahalle sakinlerinin taktik fırsatlarını korur. Dolayısıyla U-TT’nin taktiklerini, projelerinin gündelik aktiviteler içeren programı aracılığıyla enformel mahallelerde gündelik aktivite potansiyelini koruyarak kurguladığı çıkarsanır. U-TT projelerinde sürdürdüğü işleyişte gündeliğin taktiksel doğasını, tasarım sürecini genişleten ve enformalitenin olumsal doğasına açan aşamalı tasarım yaklaşımını, poliçeleri esneten yöntemini özgür bir pratik ve özgürleşen, özgürleştiren bir yapıyı çevre kurgulamak için taktiksel olarak kullanmaktadır. Metro Cable projesi örneğinde Metro Cable durakları gerektiğinde donatı eklemlenecek şekilde tasarlanmıştır. U-TT’nin Metro Cable projesi örneği üzerinden oluşturulan işleyiş diyagramında ortaya serildiği gibi, onun kendi eleştirel ve teoriden beslenen arka planının yönlendirdiği tasarım anlayışı taktiksel eylemliliği ile gerçekleşirken olumlu yaşamsal çıktılar meydana getirir (Şekil 3.28). Örneğin mahalle kültürünün korunması ve mahallenin kentin geri kalanı ile bağlanması, burada yaşayanların sosyolojik açıdan sağlıklı bir şekilde yaşamlarını sürdürmesini sağlar. Ayrıca Metro Cable durakları mahalleliler için karşılaşma imkanı sağlar.

Şekil 3.28 : U-TT / Metro Cable Projesi süreç işleyiş diyagramı.

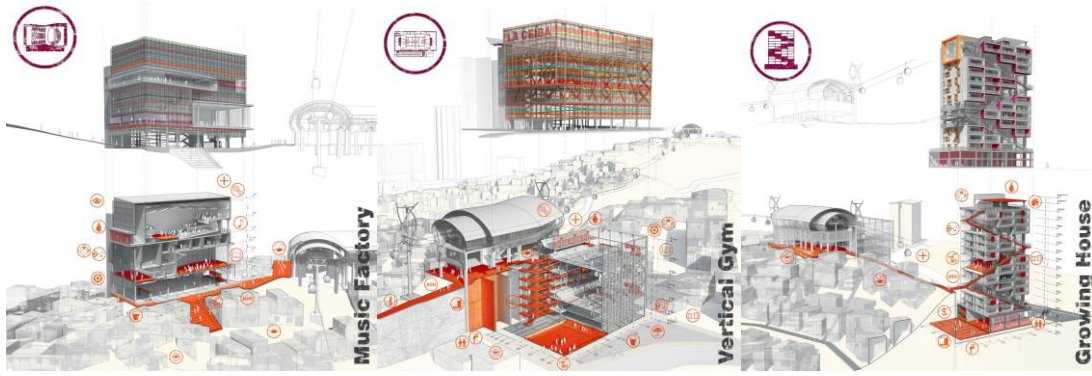
U-TT'in Karakas'da uyguladığı Metro Cable projesi, erişim açısından fiziksel engeller barındıran enformel bir yerleşim olan San Agustin bölgesini, mevcut mahalle karakteri ve ilişkilerini bozmadan şehir merkezine bağlamayı amaçlamaktadır. Hükümetin bölgede yeni bir yol sistemi uygulamak istemesi üzerine U-TT, resmi olarak hükümet tarafından görevlendirilmemiş olmamasına rağmen inisiyatif olarak, önerilen yolun nasıl bir yıkıma yol açacağını bölgede araştırma yapıp veri toplayarak ve yolun modelini yaparak anlamaya çalışmıştır. Bu çalışmalar sonucunda San Agustin'deki evlerin üçte birinden çoğunun yıkılması gerektiği gerçeği ortaya çıkmıştır (Urban Think Tank, t.y.).

U-TT bu kentsel yıkımı önlemek için Metro Cable adlı alternatif bir proje önerir (Şekil 3.29). Bu yeni öneride yıkım yerine bölgenin ulaşım problemine çözüm olabilecek bir ekleme yer alır. Mahallede farklı noktalarda durakları olan bir teleferik sistemi önerisi ile gereksiz yıkımı ve yolun yaratacağı fiziksel-sosyal sınırı önlemek üzere U-TT, önerdiği proje ile hükümetin fikrini değiştirmeyi amaçlamıştır.

Şekil 3.29 : U-TT, Metro Cable Projesi, 2010 (Url-13).

Bu araştırma ve önerinin akabinde U-TT yerel halk ile buluşmalar düzenleyerek yerel halkı da sürece dahil etmiş ve süreci projeyi etkileyen ve etkilenen tüm aktörlerin yer aldığı yatay ağsal bir hiyerarşiye dönüştürmüştür. Bununla birlikte U-TT alan araştırmaları yaparak bölgedeki ihtiyaçları da belirlemeye çalışmıştır. Bu teleferik istasyonlarına yerel halk ile buluşmalar sonucu ve alan araştırmaları doğrultusunda belirlenen ihtiyaçlara yönelik ek binalar yapıp mahalle için kentsel donatı oluşturmayı amaçlamıştır (Şekil 3.30). Bugün U-TT'nin gerçekçi hayali ve öngörülerini sayesinde Metro Cable projesi büyük oranda tasarımın aslına uygun olarak uygulanmış bulunmaktadır. Betsky'e göre teleferik bugün saatte 1200 kişi taşıyabilmektedir. Gezinmesi zor olan dik yamaçlara sahip bu enformel yerleşim, şehrin çekirdeğine bağlanmıştır. Sistemin istasyonları bu sayede sadece hükümetin bölgedeki yatırımının bir sembolü değil; kültür ve spor tesislerini de barındıracak şekilde tasarlanmış, önemli mahalle merkezleri haline gelmiştir (2013, s.77).

Şekil 3.30 : Soldan sağa Metro Cable İstasyonlarına entegre edilmiş müzik fabrikası, düşey spor salonu ve konut önerileri (Url-14).

Fantastik Norveç

Fantastik Norveç, 2003 yılında Håkon Matre Aasarød ve Erlend Blakstad Haffner tarafından kurulmuştur. Bir karavanı ofis mekanı olarak kullanan ofis, Norveç'in farklı kasabalarına park eder, kasabanın fiziksel çevresini deneyimler, yerel halk ile etkileşime geçer ve pratiğini bu etkileşimden doğan düşünce ve eleştiriler ışığında kurgular (Şekil 3.31). Ofis temel motivasyonunu: "Her kasaba farklı; her yer bir şekilde fantastik. Bu gerçeği kucaklamayı ve diyalog yoluyla mimarlığa dönüştürmeyi amaçlıyoruz"(2009) diyerek açıklamaktadır. Fantastik Norveç toplumsal mekan, katılımcı tasarım, kent sosyolojisi ve mimarlık ekseninde teorik çerçevesini oluşturmuştur.

Şekil 3.31 : Fantastik Norveç'in karavan seyahatinden bir fotoğraf, karavan buluşması karikatürü (Harboe, 2012).

Ofisin karavanda yaptığı yolculuk sırasındaki gözlemleri, araştırmaları ve etkileşimleri, her kasabanın kendine özgü sorunları ve potansiyellerini keşfetmeye ve varsa mevcut düzeni anlamaya yöneliktir. Bu çalışmalar taktiksel olarak bu düzende çatlaklar yakalayarak öneriler geliştirme olanağı verir. Kasabanın bugün içinde

bulunduğu gerçekliği anlamaları, pratiklerinde kasabanın geleceğini projekte edebilmelerine ve olumlu potansiyellerini mimarlık aracılığıyla vurgulayabilmelerine yarar. Fantastik Norveç'in kasabaların sorunlarına yönelik eleştirilerini pratiğe dönüştürdükleri için eleştirel eylemli yapma biçimi uyguladıkları ve kasabaların potansiyellerini mimarlık aracılığıyla kasabaların geleceğine yansıttıkları için projektif pratik uyguladıkları görülür.

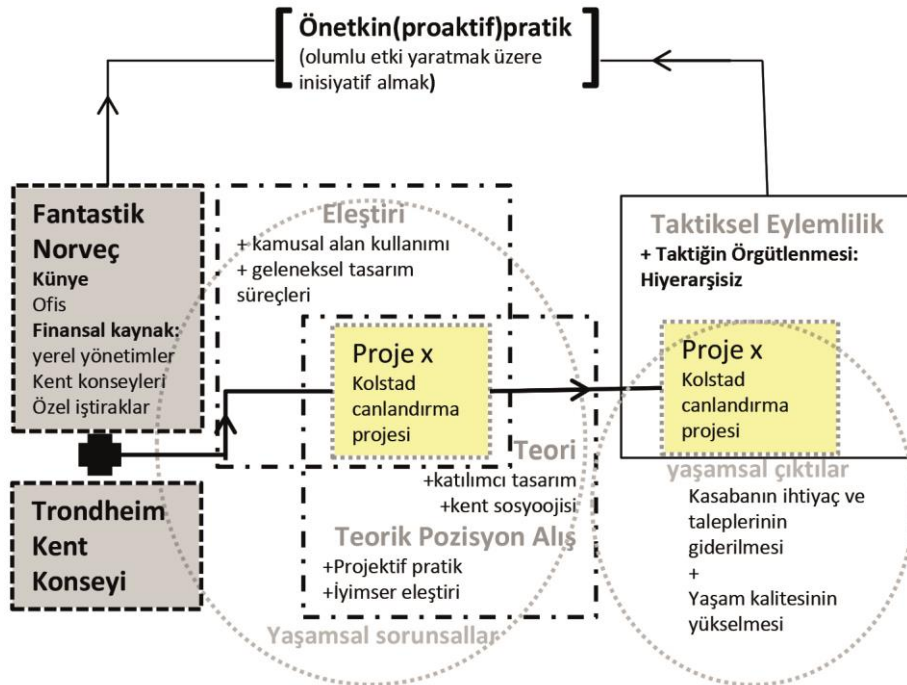
Araştırma, gözlem ve kasaba sakinleri ile diyalog yoluyla kasabaya yönelik geliştirdikleri eleştiri, teori ve söylemleri yazıya ve makaleye dönüştürüp, bulundukları kasabadaki yerel gazetelerde bu metinleri yayınlayıp, bu vasıta ile görünür hale gelmeyi; daha fazla insana ulaşmayı hedeflemişlerdir. Fantastik Norveç'in bu çalışmalarındaki düşünsel arka planı, kamusal kullanıma dair duyarlılıkları ve çalışma yöntemi, kurucularının öğrenciliklerinde yaptıkları bir çalışma ile oluşmuştur. Håkon Matre Aasarød verdiği röportajda, öğrenciliklerinde Brønnøysund kasabasında kalan tek kamusal alan üzerine dönem projesi olarak yaptıkları farkındalık çalışmasının başarılı olduğunu, bu alanı kamusal etkileşimin, medyanın ve yerel kaynakların aktif kullanımı ile kurtardıklarını belirtir. Bu başarıdan sonra benzer bir işletim modeliyle profesyonel olarak çalışmanın geçerli bir yolu olup olmadığını belirlemek için karavanda ofis kurmayı deneyimlemeyi hedeflediklerini ve bir karavan alıp bu maceraya başladıklarını belirtir (2009, s.30-31). Bu sistemi mezun olduktan sonra profesyonel anlamda da sürdürmeyi başaran Fantastik Norveç, farklı kasabalar özelinde geliştirdikleri eleştirilerini ve eylem önerilerini yerel halkın ulaşamadığı kuram dergilerine saklamak yerine herkesle paylaşarak eylemlilik geliştirmenin yollarını aramış ve başarılı olmuştur. Fantastik Norveç örneğinde yerel halkın bu eleştirilere ulaşabiliyor olması sayesinde kuramsal meselelerin etki alanını genişlettiği ve yerel halka sızdığı görülmektedir. Ayrıca Fantastik Norveç yayınları aracılığıyla projelerine değer veren bütçe sahiplerine ulaşmakta ve değerlerinden ödün vermeden projelerini gerçekleştirip, ofislerinin ekonomik kaynağını oluşturabilmektedir. Böylece yatayda örgütlenerek herhangi bir iktidarın mimarlık nesnesini ticari olarak sömürme girişimlerinden uzak özerk bir mekan pratiği icra etmek Fantastik Norveç için mümkün olur.

Yaptıkları çalışmalarla gerek yerel yönetimler gerekse uluslararası kurumlar tarafında yetkilendirilmeyi başaran ofis, özel sektörden işverenler ile de kendi duruşlarından ödün vermeden çalışır. Fantastik Norveç olağandışı çalışma şekliyle

mevcut sistemin içine sızmış ve kendi pratiklerini mevcut sistemin içinde icra edebilmek için kendi yöntemiyle kendine bir alan oluşturmayı başarmış görünmektedir.

Ofis geliştirdiği çalışma biçimi ışığında mevcut özelleştirmeler ile yitirilen kamusal alanlar ile ilgili bilinç oluşturmak üzere eylem geliştirir. Gandolfi'ye göre toplanma alanlarının ticarileşmesiyle (alışveriş merkezi gibi) kamusal alan önemini yitirmiştir. Şuan açıkça mimarların bir kısmı kamusal alanları tekrar aktive etmeyi amaçlayan projelere artan bir ilgi göstermektedir. Fantastik Norveç de buna örnek gösterilebilir (2009, s.80).

Fantastik Norveç çoğunlukla ön-etkin davranarak kasabalar üzerindeki incelemeleri esnasında geliştirdikleri eleştirileri ve düşünceleri ekseninde önerilerini üretmektedir. İşleyiş diyagramında da görüldüğü gibi bu önerilerini kasaba gezileri ile biçimlenen hiyerarşisiz tasarım süreçleri sayesinde taktiksel olarak gerçekleştirmektedirler (Şekil 3.32). Kolstad Canlandırma Projesi örneğinde kent konseyi, kasaba sakinleri ve Fantastik Norveç ekibi arasında diyaloga dayanan hiyerarşisiz bir tasarım süreci yürütülmüştür.

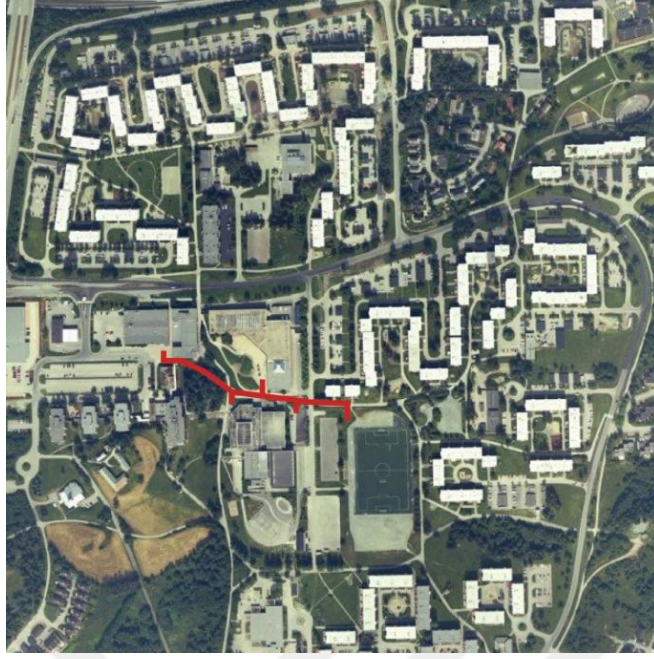
Şekil 3.32 : Fantastik Norveç / Kolstad Canlandırma Projesi süreç işleyiş diyagramı.

Norveç'teki Trondheim şehrinin Kolstad kasabasında yapılması önerilen Kolstad Canlandırma Projesi iyileştirme çalışması için 2006'da Fantastik Norveç, Trondheim Kent Konseyi tarafından önerilmiştir. Fantastik Norveç başlangıç olarak sorunları, potansiyelleri anlamak ve kasaba sakinlerinin taleplerini dinlemek için karavanı ile Kolstad'ın merkezi bir meydanında konuşlanmış ve yerel gazetede kasaba sakinlerini karavana davet eden bir haber yayınlamıştır (Şekil 3.33).

Şekil 3.33 : Fantastik Norveç, Kolstad Canlandırma Projesi için yerel gazetede yer alan davet haberi (Url-15).

Fantastik Norveç ile karavanda buluşup kasabanın geleceğini belirlemek üzere öneriler sunan, tartışan kasaba sakinlerinin fikirleri, Fantastik Norveç'in analizleri ve fikirleri bir araya gelerek, Kolstad Canlandırma Projesi adı altında, içinde kurumları ve bireyleri birleştirecek bir program taşıyan yaya caddesi tasarımı önerisi ortaya çıkmıştır (Şekil 3.34). Bu, yaya caddesinin kasabanın merkezinin, merkezin dışında kalan kısımla bu yaya aksı boyunca birleştirip ilişkisini kuvvetlendireceği öngörülmüştür. Bu alan, özel girişimciler, kamu hizmetleri, gönüllü çalışma grupları için çalışma alanı; çok çeşitli programların, gurupların ve kullanıcıların eklemlenebileceği, ağsal ilişkileri barındıran, meydanı besleyip canlandıracağı öngörülen bir yaya güzergahı olarak tasarlanmıştır ve yapımı devam etmektedir.

Şekil 3.34 : Fantastik Norveç, Kolstad Canlandırma Projesi diyagram çalışması (Harboe, 2012).

4. SONUÇ

Tez, sermayenin güç ilişkileri altında işleyen yapıları çevre tasarımı, üretim ve inşaa süreçlerinin eleştirisinden yola çıkmakta, mimarlık pratiğinin klasik tanımı çerçevesinde işveren taleplerini gerçekleştirirken ekonomi politiğinin enstrümanı haline geldiği çıkarımını yapmaktadır.

Bu durumun karşısında konumlanabilmek için öncelikle sermayenin örgütlenme şekli ve sermayenin mimarlık pratiğini tahakküm biçimleri deşifre edilmeye girişilmiştir. Okumalar mimarlık pratiğini güdümlleyen sermayeyi örgütleyen piyasa düzeninin ekonomik dönemeçlerden etkilendiği, piyasanın tahakküm biçimlerinin sürekli olarak değiştiği ve düzene adapte olduğu sonucuna götürmektedir. Deamer'a göre kapitalizm dinamik bir olgudur ve karşılaştığı krizler karşısında kendini yeniden yapılandırır. Dolayısıyla ekonomi politiğin mimarlık pratiği üzerindeki tahakküm biçimleri kendini yenileme kapasitesine sahiptir (2014).

Tez ekonomi politiğinin muhalif yapılara karşı kendini yeniden kurgulama yeteneğinin karşısına, mimarlığın operasyonlarında uygulayıcının farkındalığı ve bilinç düzeyini yerleştirmektedir. Bilincin aracı olan düşünme ediminin mimarlıkta teori ve eleştiriye karşılık gelmekte ve tez bu noktada mimarlık teorisinde sermaye eleştirisi ile şekillenen özerklik tartışmalarına başvurmaktadır.

Mimarlık teorisinde özerklik tartışmaları takip edildiğinde bazıları kısıtlara, bazılarıysa potansiyellere götüren farklı uçlarda polarize olduğu görülür. Kültürün ve toplumsal süreçlerin ticarileştiğini salık veren, özgürleşmek için tek umudu sanat ve estetikte gören özerklik anlayışı, biçim odaklı bir tasarım paradigmasına yönlendirmektedir. Fakat biçim arayışı dışında etkinlik göstermeyen, sosyal yapılardan izole bir mimarlık kendi sınırlarını üretmektedir. Bu özerklik düşüncesi, sadece sermayeden özerkleşen bir mimarlık disiplinnini değil, aynı zamanda kendi sınırlı tanımı dışındaki tüm toplumsal süreçlere mesafelenen disipliner bir özerkliği kurgulamaktadır. Oysa mimarlık her zaman bir bağlam içerisinde üretilmektedir.

Disiplinin tanımı, kapsamı, kodları ve protokolleri bağlam ile etkileşim içinde yeniden kurulur; disiplinin sınırları statik olmamaktadır. Bu nedenle *disipliner özerkliğin* sorunlu bir anlayış olduğu düşünülmektedir.

Mimarlıkta enstrümanlaşma baskısını eleştirme imkanı sunan özerklik tartışmalarının 1970’li yıllarda siyasetteki özerklik tartışmaları ile özdeşleşerek mimarlık kuramına *negatif eleştiri* olarak nüfuz ettiği görülmektedir. Negatif eleştirinin karamsar bildiriminin ve ticarileşmiş toplumsal süreçlere mesafelenme eğiliminin kaynaklığının yapılı çevre üretiminin enstrümanlaşmasına karşı operasyonel olmadığı, savunmacı, tepkisel ve pasifleştirici niteliğinin disiplinin kendi üstüne kapanmasına ve sınırlı bir disiplinerlik oluşmasına sebebiyet verdiği çıkarımı yapılmaktadır.

Buraya kadar yapılan özerklik tartışmalarında disipliner bir özerkliği kurgulayan özerklik düşüncesi, mimarlık pratiğine olumsuz yönde tesir eden güç ilişkilerine karşı etkili eleştiri ve eylem önerileri geliştirmede başarısız olmuştur. Disiplinin özerkleşmesi yerine disiplini düşünme ve disiplinin uygulamalarını ele alma biçimlerinin özerkleşmesi olumlu bulunmaktadır. Mimarlık pratiğinin aksiyonlarını gerçekleştiren uygulayıcıların bireysel özerkliğinin enstrümanlaşma baskısına karşı eylemler geliştirmede etkili olması nedeniyle başarılı olduğu düşünülmektedir. Bu düşünceye yakın duran özerklik tartışmalarının *sosyal özerklik* alt başlığı, mimarın aktif bireysel eylem aracılığıyla enstrümanlaşmaya karşı operasyonlar gerçekleştirmesini olumlar. Deamer’a göre sosyal özerklik “bireysel kurumun değerlemesinin, etik eylemin temelinin aktörün özerkliğinde ve onun akıl yürütmesinin tarafsızlığında olduğu inancının altını çizer; metalaştırma aygıtına karşı bir uygulama şekline; sendika karşıtı, aşağıdan yukarıya örgütsel mekanizmalara vurgu yapar” (2016, s.30). Sosyal özerklik düşüncesi klavuzluğunda etkin bireysel eylem ve sosyal faydanın önem kazanması sayesinde yapılı çevre üretiminin enstrümanlaşmasına karşı yaşam hareketi ile eşzamanlı operasyonlar gerçekleştirilebilir.

Mimarlık pratiğinin öznesi olarak mimarın veya tasarımcının, aktif eylem kabiliyeti kazanarak enstrümanlaşmaya karşı aksiyonlar üretmesi; kaygılarının ve duyarlılıklarının rehberliğinde sorular oluşturmaları ve bu soruların cevaplarını mekan aracılığıyla araması ile mümkün olur. Tasarım ve projelendirme süreçlerinde tasarım sorunsalını kurgulamak veya sermaye tarafından verilen tasarım problemlerini

dönüştürmek, klasik meslek tanımını tarafından pasifleştirilen mimarı mevcut sorunlu konumunun dışına çıkarır.

Mimarlıkta katı bir disiplinerlik tarifleyen özerklik tartışmalarının daha çok 20. yüzyılın ikinci yarısında gündemi işgal ettiği fark edilmiştir. 21. yüzyıl mimarlık teorisi ise disipliner özerkliğin, katı disiplinerliğin ve negatif eleştirini eleştirisi ile şekillenir. 21. yüzyılda doğruluk rejimlerinin yıkılması ve dogmaların çözülmesi için elverişli bir paradigmanın hakim olduğu söylenebilir. Böylelikle disiplinin metafizik doğruları sorgulanmış, mimari projelerde ideal biçim arayışı odaklı eğilim mimarlık söyleminde büyük oranda terk edilmiştir. Böylece mimarlık pratiği eleştirel bir bilinç ile hareket edebilir hale gelip, tutucu bir şekilde toplumsal ve kültürel süreçlere mesafelenmeden, neoliberalizm ve küreselleşmenin getirdiği sorunlu durumlara dokunabilmektedir.

Negatif eleştiri salt eleştiriye odaklanması nedeniyle yapıcı ve üretken pratiklere yol gösterici olamamaktadır. Negatif eleştiri tepkisel bir düşünce olarak işlev görür ve tepki pasif bir direniş olarak kalmakta, eyleme dönüşmemektedir. Fakat bugün sermaye sadece kültürü ticarileştirmemiştir ve mekan üretim süreçleri ile doğrudan ilişkilenebilmektedir. Negatif eleştiri ile ele alınan sermaye baskısı konusu genel bir eleştiri olarak havada kalmakta, bu durumda çare soyut sanat ve geometrik kavramsallaştırmalarda aranmakta; böylelikle ticari yaşamsal süreçlerden uzak durulabileceği düşünülmektedir. Böylesi bir düşünce ile motive olan mimarın, adeta kumdan kaleler yapar gibi bağlamdan tecrit ederek icra ettiği pratiği, negatif eleştirinin konu ettiği enstrümanlaşma sorunsalına çare olmadığı gibi yaşamsal süreçlere yabancı nesne-binalar üreterek yeni bir sorun yaratır. Negatif eleştirinin üst anlatsal nitelik kazanması, çağdaş toplumun olumlu dönüşümlerini göz ardı ederek toplumsal süreçlere mesafelenmesi gibi sonuçlar doğurması onun pratiğe kaynaklığını başarısız kılmaktadır.

Negatif eleştirinin doğurduğu olumsuz sonuçların yerine yaşamsal meseleleri konu edinebilen anlayışlar ikame edilebilir. Böylece mimarlık edimi bir anlam katmanına kavuşurken, ticarileştiği için kaçınılan toplumsal süreçlere mimarlık aracılığıyla müdahale etme imkanı doğar. *İyimser eleştirinin* kaynaklığıyla tepkisel düşüncelerle pasifize olan mimarlık pratiği yerine eleştirinin odaklandığı kaygılara yönelik eylem senaryoları geliştiren pratikler mümkün olur.

21. yüzyıl teorisi kaygı mimarlığını mümkün kılabilir, gerçekliklerle daha eş zamanlı teori kipleri önermektedir. Mimarlık teorisinin fırsatçı, çevik ve değişken nitelik kazanması, kuram kitaplarında yer alan genelleştirmeler olmaktan çıkarak ölçeklenmesi ve mimarın bireysel tavırlarına yerleşmesi ile mimarlık pratiğinde anlamlı ve sermaye baskısından sapan alternatif patikalar üreyebilmiştir.

Mimarlık teorisi kazandığı yeni nitelikler sayesinde sermayenin muhalif eleştiriler karşısında kendini yenileme becerisine karşı şikayet kipinde gerçekleşen negatif eleştiriye kıyasla dinamik operasyonlar gerçekleştirebilme potansiyeline sahip olmaktadır.

Mimarlık teorisinin yeniden ölçeklendirilmesi ve mimarlık pratiğine entegre olması sayesinde yaşamsal süreçlere içkin hale gelmesi dolayısıyla gözden kaybolmuştur. Mimarlık teorisinin niteliğindeki bu dönüşüm, teorinin öldüğü, eridiği, çözüldüğü eleştirilerinin doğmasına yol açmıştır. Wigley mimarlık teorisini yaygınlaştığı için görünmez hale geldiğini (2016), Dutta teorinin tüm yaşamsal süreçlere içkin hale geldiği için artık onu farketmediğimizi savunarak (2016) aslında mimarlık teorisinin hala işlemekte olduğunu fakat bu işleyişin farklı bir kipte gerçekleşmesinin mimarlık teorisinin sonunun geldiği yanılsaması yarattığı çıkarımını yapmaya yardımcı olmuştur.

Mimarlık teorisinin yaşamsal hale gelmesi mimar öznelerin sosyolojik, çevresel, ekonomik, kültürel, fizyolojik sorunlarla ilgili geliştirdiği kaygıları teorileştirip pratiğinde kullanması ile mümkün olur. Mimara bireysel sorumluluk yükleyen teorileştirme süreçleri mimarın baktığı çerçeveden gözlemlediği sorunlu meselelerin arkasını araştırma; ekonomi politikalarının, neoliberal ekonominin getirdiği meseleleri irdeleme ve keşfetme ortamı oluşturacaktır. Mimar pratiğiyle eleştirel kurgu paralelinde pozisyon alma imkanına sahip olurken, sorgulamalarını pratiğiyle açıklığa kavuşturabilir ve öngörüler üretebilir. Projektif pratik anlayışı içinde barındırdığı analiz etme ve öngörü oluşturma aşamalarıyla teorileştirme süreçlerinde yol gösterici bir anlayış olarak değerlendirilmiştir.

Projektif pratik anlayışı gerçekliklerin sökülmesini yapmaya, olumsuz meselelerin analizini yaparak pozisyon almaya ve mimarın pratiğinde başvurabileceği potansiyel durumları keşfetmeye yaramaktadır. Böylece mimarlığın öznesi için, olumlu ve olumsuz yanlarıyla dünya düzenini algılama ve farkındalık geliştirme edimlerinin

aracılığıyla mevcut durumları ileri taşıma, öngörüler geliştirme fırsatları oluşturarak obje odaklı mimarlığın yerine mimarlığın öznesine yönelen bir eğilime kaynaklık etmektedir.

Teorileştirme süreçlerinin bir diğer aracı olarak görülen hayalci gerçekçilik, mevcut gerçekliklere de eleştirel yaklaşarak projektif pratik anlayışını tamamlamakta, hayalgücünün imkanlarıyla bu gerçeklikleri dönüştürmenin imkanlarını kollamakta, böylelikle mimarlık üretimini olumlu yaşamsal çıktılar üreten anlamlı bir üretim olarak yapılandırmaktadır.

Eleştirel eylemlilik, mimar özne aracılığıyla mimarının yaşamsal kaygılara cevap verdiği bir manzara önererek mimarın geleneksel rolünün değiştirmede önemli bir düşünme-uygulama biçimidir.

Buraya kadar mimarlıkta obje ve sonuç ürün odaklı eğilimin terk edildiğine yönelik ip uçları serilmekte ve mimarlıkta bir paradigma değişimi olduğu okunmaktadır. Mimar yeni paradigmada ideal objeler yerine öncelikle sorular ve kaygılar inşa etmekte, rolünü, geleneksel tasarım aşamasının başlangıcına doğru esneterek dönüştürmekte ve genişletmektedir. Bu yeni atmosferde sermayeyi temsil eden işverenin yapılı çevre oluşturmak için taleplerini belirleyip aksiyon alması aşamasından önce, mimarın etkin ve hatta ön-etkin davranarak kendi işini kendisinin yaratması ve işin gerçekleştirilmesi için gereken bütçeyi kendi bağlantıları ile bulması beklenir.

Geliştirdiği kaygılar ekseninde ön-etkin davranışla eylem senaryoları hazırlayan mimar özne bu senaryoları işletmek için taktiklere başvurmaktadır. İncelenen örneklerde okunabilen bu taktikler *taktiğin örgütlenmesi: hiyerarşisiz, taktiğin zamansallığı: aşamalı-aralıklı ve geçici, taktiğin motivasyonu: sınır aşma arzusu, taktiğin programı: gündelik aktiviteler* olarak dört ayrı başlıkta kavramsallaştırılmaktadır. De Certeau'nun gündelik aktiviteleri taktiğin fırsatçı doğasının niteliği ile özdeşleştirmesine (2008) paralel olarak gündelik kullanıma yönelik programlara sahip olan pratiklerin herkese hitap eden nitelikleri sayesinde, sadece belirli avantajlı bir grubun kullanımına açık olan ticari mekanlara kıyasla, incelenen örneklerden de yola çıkılarak, kullanıcı tarafından sahiplenilmekte ve yaşamakta olduğu, böylelikle işveren desteğine veya ticari programlara ihtiyaç duymadan sürdürülebildiği görülmektedir.

İncelenen örneklerde ön-etkin pratiklerin mekansal öngörülerini ve proje önerilerini gerçekleştirmek için kent konseyleri, merkezi yönetim, yerel yönetim, mahalleliler, sivil örgütlenmeler, genç profesyoneller, üniversiteler, meslek odaları gibi kurumlarla vizyonlarını paylaşarak işbirliği içine girdiği belirgin olmaktadır. Taktiksel olarak gerçekleşen bu hiyerarşisiz örgütlenme biçimi yapıyı çevre üretimi eylemini sermayeye bağımlı olmaktan kurtarmakta ve özgürleştirmektedir.

İncelenen pratiklerin bir kısmında okunan ve bir taktiksel tavır olan süreye yayılan aşamalı tasarlama süreçleri, sonuç ürün ve obje odaklı mimarlık anlayışının yerine sürekli mekansal bilinç hali ile yeni gerçeklikleri içerecek şekilde taktiksel olarak aralıklara devam eden bir tasarlama, inşa etme edimine işaret eder.

Belirlenen taktiksel kriterlerden biri olan sınır aşma arzusu ise yeni ve özgür pratikler için geleneksel disiplin tanımları ve meslek tanımlarını taktiksel olarak yerinden ederek kendi izleği için yol açmaktadır.

Tez kapsamında incelenmiş eleştiri ve teori ile motive olan, işverenden bağımsız veya işveren taleplerini manipüle ederek gerçekleştirilen pratiklerin yaşamsal çıktıları umut vericidir. İncelenen projelerde mimarlık aracılığıyla kentteki bireyler arasında iletişimin güçlenmesinin sağlandığı, bireyler arasındaki yabancılaşma olgusuna mekan aracılığıyla cevap verildiği, işveren talepleri yerine bölgesel ihtiyaçlara yönelik tasarımlar geliştirildiği, mahalle kültürünü korunup iyileştirildiği görülmektedir. Bu pratikler olumlu yaşamsal, sosyal ve çevresel etkiler yaratmaları sayesinde anlam ve nitelik kazanmaktadır.

Bugün dünyanın içinde bulunduğu koşullar göz önünde bulundurulduğunda mimarlıkta biçim ve nesne odaklı yaklaşımlara olan ilginin azalması, mimarın düşünceleri ve aksiyonlarıyla ürettiği yapıyı çevrenin aracılığıyla beşeri meselelere müdahale edebilirliğinin kutlanması önemlidir. Savaşlar ve göçler nedeniyle nüfus hareketlerinin olduğu, sorunlu kentsel dönüşüm uygulamalarının adaletsizlikler yarattığı, online dijital uygulamaların toplumda yabancılaşmayı tetiklediği, ekolojik ibrelerin uyarı verdiği, yaşam alanlarının hızla özelleştirilip ayrıcalıklı grupların hizmetine çalıştırıldığı çağımızda önemi artmakta olan etki mimarlığını gündemde tutmak gerekmektedir. Mimar yapay bir şekilde oluşturulan disiplin tanımlarını kendi eleştirel ve teorik pozisyon alışlarıyla yıkararak, bütçeye ve dolayısıyla sermayeye olan bağımlılığından özgürleşerek büyük oranda ekonomi politikaları sonucu oluşan

olumsuz toplumsal gündemler için ne yapabileceğini keşfetmeli, olumlu etki mimarlığının peşine düşmelidir. Çalışmada taranan literatürde mimarın rolünün evrimine dair bir fikir birliği olduğu görülmektedir. Gerçekliklerin hızla değiştiği günümüzde bu evrimin sürekli hale gelmesi, yaşanabilirliği öngörülebilir bir dünyanın geleceğine katkıda bulunabilmek için mimarın rolünün sürekli bir biçimde yeniden icad edilmesi gerektiği düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- 10X10 If Do: Architecture Design Fashion.** (2017). Erişim: 13 Nisan 2018, https://design.britishcouncil.org/blog/2017/sep/12/10x10-if_do/.
- Aasarød, H. M.** (2009). Fantastic Norway: Interview with Håkon Matre Aasarød . *Oz*, 31-37.
- Agrest, D.** (1998). Design Versus Non-Design. K. Hays (Ed.) *Architecture Theory Since 1968* içinde (s. 200-213). New York: The MIT Press.
- Allen, S.** (1996). Field Conditions. *Architectural Design*(66), 21-21.
- Anderson, S.** (2002). Quasi-Autonomy in Architecture: The Search for an 'In-Between'. *Perspecta*, 33(Mining Autonomy), 30-37.
- Anurakyawachon, P.** (2015). Winner Vertical Playground. *Architectural Review*, 238(1426), 22-29.
- Aravena, A.** (2011). Elemental: A do Tank. *Architectural Design*, 81(3), 32-37.
- Aureli, P. V.** (2008). *Project of Autonomy: Politics and Architecture Within and Against Capitalism*. New York: Princeton Architectural Press.
- Awan, N., Schneider, T., & Till, J.** (2011). *Spatial Agency: Other Ways of Doing Architecture*. New York: Routledge.
- Ballantyne, A.** (2012). *Mimarlar için Deleuze ve Guattari*. İstanbul: YEM.
- Barber, D.** (2005). Militant Architecture: Destabilising Architecture's Disciplinary. *Journal of Architecture*, 10(3), 245-253.
- Beckefeld, U., & Huneck, K.** (2013). Urban Disturbance: Urban Intrusions of the Office for Subversive Architecture (osa). *Architectural Design*, 83(6), 110-113.
- Betsky, A.** (2013). Community Vision. *Art in America*, 101(9), 75-77.
- Bey, H.** (1991). *TAZ: The Temporary Autonomous Zone*. New York: Autonomedia.
- Boltanski, L., & Chiapello, E.** (2007). *The New Spirit of Capitalism*. New York: Verso.
- Bouman, O.** (2007). Unsolicited, or: The New Autonomy of Architecture. *Volume*, 14.
- Bouman, O., & van Toorn, R.** (Eds.). (1994). *The Invisible in Architecture*. Berlin: Academy Editions.
- Brillembourg, A., & Navarro-Sertich, A.** (211). From Product to Process: Building on Urban-Think Tank's Approach to the Informal City. *Architectural Design*, 81(3), 104-109.
- Castells, M.** (1997). *Kent, Sınıf, İktidar*. (A. Erendil, Çev.) Ankara: Bilim ve Sanat.

- Castle, S., & Castle, H.** (2017). RIBA Guerrilla Tactics 2017. *Riba Journal*.
- Catling, C. S.** (2014). Damned if You Do, Damned if You Don't: What is the Moral Duty of the Architect? *The Architectural Review*.
- Chan, K.** (2015). The Project Against Autonomy. *Log*(33), 121-126.
- Chaowakul, P.** (2014). The Beauty of Banality. *TEDxChiangMai 2014*. Erişim: 4 Nisan 2018, https://www.youtube.com/watch?v=ZD3f94q_uO0.
- Coleman, N.** (2015). The Myth of Autonomy. *Architecture Philosophy*, 1(2), 157-189.
- Çetin, M. (2018). Mimarlıkta Söylemin Eyleme Zulmü Üzerine. *Dosya*, 40, 22-29.
- De Certeau, M.** (2008). *Gündelik Hayatın Keşfi: Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları*. (L. Arslan, & M. E. Özcan, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi.
- Deamer, P.** (2014). *Architecture and Capitalism: 1845 to the Present*. New York: Routledge.
- Deamer, P.** (2016). Globalization and the Fate of Theory. G. Hartoonian (Ed.), *Global Perspectives on Critical Architecture: Praxis Reloaded* içinde (s. 27-42). New York: Routledge.
- DeLanda, M.** (2006). *Çizgisel Olmayan Tarih: Bin Yılın Öyküsü*. (E. Kılıç, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Deleuze, G.** (1988). *Foucault*. Minneapolis, Minnesota: University of Minnesota Press.
- Deleuze, G.** (1999). A New Cartographer. K. Racevskis (Ed.) *Critical Essays on Michel Foucault* içinde. New York: GK Hall.
- Deleuze, G.** (2006). *Bergsonculuk*. (H. Yücefer, Çev.) İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- Deleuze, G.** (2009). *İssız Ada ve Diğer Metinler: Metinler ve Söyleşiler 1953-1974*. (F. Taylan, & H. Yücefer, Çev.) İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Deleuze, G., & Guattari, F.** (1990). *Kapitalizm ve Şizofreni: Bin Yayla*. (A. Akay, Çev.) İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Doucet, I., & Cupers, K.** (2009). Agency in Architecture: How to be Critical? *Footprint*, 3(1), 7-20.
- Dovey, K.** (2007). 'I Mean to be Critical, But . . . '. J. Rendell, J. Hill, M. Dorian, & M. Fraser (Ed.), *Critical Architecture* içinde (s. 252-260). New York: Routledge.
- Dunham-Jones, H.** (2014). Irrational Exhuberance: Rem Koolhaas and the 1990s. G. Hartoonian (Ed.), *Architecture and Capitalism: 1845 to the Present* içinde (s. 150-169). New York: Routledge.
- Dutta, A.** (2016). Teorinin Ekonomi Politikası. J. Graham, & M. Wigley (Ed.), *2000+ Mimarlık Teorisin Acil Sorunları* içinde (A. Erol, Çev., s. 65-81). İstanbul: Janus.
- Eisenman, P.** (1984). The end of the Classical: The end of the Beginning, the End of the End. *Perspecta*, 21, 155-172.
- Eisenman, P.** (2000). Autonomy and the Will to the Critical. *Assemblage*, 41, 90-91.

- Fattinger Orso Architektur.** (t.y.). Erişim: 20 Mart 2018, <http://www.fattinger-orso.com/info/about.html>
- Fattinger, P., Orso, V., & Rieper, M.** (2010). In: Stadt. M. Wien (Ed.) içinde, *Yo.V.A.3 - Young Viennese Architects* (s. 28-35). Vienna: Springer.
- Gandolfi, E.** (2009). Spaces of Freedom. *Architectural Design*, 79(1), 78-81.
- Goodchild, P.** (2005). *Deleuze & Guattari: Arzu Politikasına Giriş.* (R. G. Öğdül, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Göksu, F.** (2017). İstanbul İçin Yeşil Yol. *şehir 2.0 Konferansı.* İstanbul: Yapı Ensütri Merkezi, Erişim: 4 Mart 2018, <https://www.youtube.com/watch?v=T7Yq92pMGIk&t=1070s>.
- Graham Foundation.** (t.y.). Erişim: 28 Mart 2018 tarihinde <http://www.grahamfoundation.org/grantees/5283-smooth-growth-urban%20design>
- Harboe, L.** Social Concerns in Contemporary Architecture.
- Hardt, M., & Negri, A.** (2001). *Empire.* Cambridge: Harvard University Press.
- Hays, M.** (1984). Critical Architecture: Between Culture and Form. *Perspecta*, 21, 15-29.
- Hays, K. M.** (1998a). *Oppositions Reader: Selected Readings from a Journal for Ideas and Criticism in Architecture, 1973-1984.* New York: Princeton Architectural Press.
- Hays, M.** (1998b). Introduction. M. Hays (Ed.) içinde, *Architecture Theory Since 1968.* New York: MIT Press.
- Hays, M.** (2011). *Mimarlığın Arzusu: Geç Avangardı Okumak.*(V. Atmaca Çev.) İstanbul: YEM.
- Hight, C.** (1998). A Thousand Years of Nonlinear History by Manuel De Landa. *AA Files*, 36, 84-87.
- Hight, C.** (2009). Meeting the New Boss: After the Death of Theory. *Architectural Design*, 79(1), 40-45.
- Horkheimer, M., & Adorno, T.** (2010). *Aydınlanmanın Diyalektiğı.* (N. Ülner, & E. Karadoğın, Çev.) İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Imrie, R., & Street, E.** (2014). Autonomy and the Socialisation of Architects. *The Journal of Architecture*, 19(5), 723-739.
- Jameson, F.** (1999). Zaman ve Modernite Kavramı. Z. A. Cynthia C. Davidson (Ed.), *Anytime Konferans Bildirileri Kitabı* içinde (s. 216-226). Ankara: Mimarlar Derneğı 1927.
- Jarzombek, M.** (2008). Tasarım, Para ve Moleküller: Mimarlık Akademyasında Sürdürülebilirliğin Rolü Sorunu. *Mimarlık Dergisi*(340), Erişim: 11 Mart 2018, <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=290&RecID=1700>.
- Jenks, C.** (2013). Transgression: The Concept. *Architectural Design*, 83(6), 20-23.

- Kaminer, T.** (2007). *Autonomy and Commerce: The Integration of Architectural Autonomy*. *ARQ: Architectural Research Quarterly*, 11(1), 63-70.
- Kaminer, T.** (2011). *Architecture, Crisis and Resuscitation: The Reproduction of Post-Fordism in Late-Twentieth-Century Architecture*. New York: Routledge.
- Kaminer, T.** (2016). *The Efficacy of Architecture: Political Contestation and Agency*. New York: Routledge.
- Kant, I.** (1987). *Critique of Judgment*. 1790. (W. S. Pluhar, Çev.) Indianapolis: Hackett.
- Karatani, K.** (2010). *Metafor Olarak Mimari: Dil, Sayı, Para*. (B. Yıldırım, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Kayın, E.** (2008). “Özgürlük” Söylemi ve Mimarlığın Özgürleşme Deneyimi. *Mimarlık Dergisi*, 341, Erişim: 28 Ocak 2018, <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=291&RecID=1722>.
- Lefebvre, H.** (2014). *Mekanın Üretimi*. İstanbul: Sel.
- Lefebvre, H.** (2016). *Şehir Hakkı*. (I. Ergüden, Çev.) İstanbul: Sel.
- Leslie, S., & Gherardi, L.** (2012). Iconic Architecture as a Hegemonic Project of the Transnational Capitalist Class. *City*, 16(1-2), 57-73.
- Lewi, H., & Logan, C.** (2015). A Stimulus for Education: Global Economic Events and the Design of Australian Schools. J. Odgers, M. McVicar, & S. Kite (Eds.), *Economy and Architecture* içinde (s. 204-215). New York: Routledge.
- Martin, R.** (2005). Critical of what? Towards an Utopian Realism. *Harvard Design Magazine*, 22(2), 20.
- Mennan, Z.** (1999). Geri-dönüşümlü Bir Tema: Mimarlığın Asal Sorunu. *Mimarlık dergisi* (289), 36-37.
- Miller, R. E.** (2005). *Writing at the End of the World*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
- Mitchell, K.** (2015). Restricted by Scarcity, Striving for Greater Bounty: The Role of Architecture in Making Dubai. J. Odgers, M. McVicar, & S. Kite (Eds.), *Economy and Architecture* içinde (s. 216-225). New York: Routledge.
- Miyasaka, T.** (2014). *Seeing and Making in Architecture: Design Exercises*. New York: Routledge.
- Montiel, R.** (2016). “Rozana Montiel | Estudio de Arquitectura”. *Emerging Voices*. Erişim: 30 Mart 2018, <https://www.youtube.com/watch?v=MFzgvgbqAj-g&t=5s>.
- Murray, C.** (2015). The Emerging Issue. *Architectural Review*, 238(1), 4.
- Odgers, J., McVicar, M., & Kite, S.** (Eds.). (2015). *Economy and Architecture*. New York: Routledge.

- Petrescu, D.** (2012). Relationscapes: Mapping Agencies of Relational Practice in Architecture. *City, Culture and Society*, 3(2), 135-40.
- Petrescu, D., & Chiles, P.** (2009). Agency: Alternative Practices and Alternative Worlds. *ARQ: Architectural Research Quarterly*, 13(2), 109-111.
- Petrescu, D., & Petcou, C.** (2013). Tactics for a Transgressive Practice. *Architectural Design*, 83(6), 58-65.
- Plowright, P. D.** (2014). *Revealing Architectural Design: Methods, Frameworks and Tools*. New York: Routledge.
- Pollio, V.** (1998). *Mimarlık Üzerine On Kitap*. Ankara: Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı.
- Puglisi, L. P.** (Ed.). (2009). *Theoretical Meltdown*. London: John Wiley & Sons.
- Rajchman, J.** (1998). Yeni bir Pragmatizm? A. K. Stykes (Ed.), *Yeni bir Gündem İnşa Etmek: Mimarlık Kuramı 1993-2009 içinde* (G. Akyürek, Çev., s. 85-97). İstanbul: Küre Yayınları.
- Rendell, J.** (2007). Introduction: Critical Architecture: Between Criticism and Design. J. Rendell, J. Hill, M. Dorrian, & M. Fraser (Eds.), *Critical Architecture* içinde. New York: Routledge.
- Rendell, J., Hill, J., Dorrian, M., & Fraser, M.** (Eds.).(2007). *Critical Architecture*. New York: Routledge.
- Sargın, G. A.** (2015, Mart 5-7). "Mimarlık ve Devrim". *Mimarlık Semineri 2015: 1969 Mimarlık Semineri Bağlamında Geleceğe Bakmak*. MSGSÜ Sedat Hakkı Eldem Oditoryumu, İstanbul: Mart 5-7. Erişim: 8 Şubat 2018, <https://www.youtube.com/watch?v=3yiHKeM7wtI&t=75s>.
- Schneider, T.** (2017). Notes on Social Production: A Brief Commentary. D. Petrescu, & K. Trogal (Eds.), *The Social (Re) Production of Architecture: Politics, Values and Actions in Contemporary Practice* içinde. New York: Routledge.
- Solà-Morales, I.** (1997). *Differences: Topographies of Contemporary Architecture*. New York: The MIT Press.
- Somol, R., & Whiting, S.** (2002). Notes around the Doppler Effect and Other Moods of Modernism. *Perspecta*, 33(Mining Autonomy), 72-77.
- Speaks, M.** (2002). Design Intelligence Part 1:Introduction. *A+U Architecture and Urbanism*, 387, 10-18.
- Speaks, M.** (2006). Intelligence After Theory. *Perspecta*, 38, 101-106.
- Spence, K. C.** (2017). *A Primer on Theory in Architecture*. New York: Routledge.
- Spencer, D.** (2018). *Neoliberalizmin Mimarlığı: Çağdaş Mimarlığın Denetim ve İtaat Aracına Dönüşme Süreci*. (A. Terzi, Çev.) İstanbul: İletişim.
- Stara, A.** (2009). Urban fictions with the office for subversive architecture. S. Chaplin, & A. Stara (Eds.), *Curating Architecture and the City* içinde. Abingdon. New York: Routledge.
- Stoppani, T., Ponzo, G., & Themistokleous, G.** (Eds.). (2017). *This Thing Called Theory*. New York: Taylor & Francis.

- Stykes, A. K.** (2017). Giriş. A. K. Stykes (Ed.), *Yeni Bir Gündem İnşa Etmek* içinde. İstanbul: Küre Yayınları.
- Surin, K.** (2013). *Mikropolitika*. Erişim: 10 Nisan 2018 tarihinde Skopbülten: <http://www.e-skop.com/skopbulten/mikropolitika/1390>
- Sütcü, Ö. Y.** (2015). Adorno'nun Felsefesinde Özgürlük İdesi Olarak Sanat. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi (FLSF)*, (20), 271-288.
- Tafari, M.** (1969). Toward a Critique of Architectural Ideology. M. Hays (Ed.), *Architectural Theory Since 1968* içinde (s. 6-35).
- Tafari, M.** (1976). *Architecture and Utopia: Design and Capitalist Development*. New York: MIT Press.
- Tan, P.** (2016). Çapraz Materyalizm: Yöntem, Eser, ve Kuraldışılık Üzerine. J. Graham, & M. Wigley (Eds.), *2000+ Mimarlık Teorinin Acil Sorunları* içinde (A. Erol, Çev., s. 185-205). İstanbul: Janus.
- Tanju, B.** (2008). Mekan-Zaman ve Mimarlıklar. A. Şentürer, Ş. Ural, Ö. Berber, & F. Sönmez (Eds), *Zaman-Mekân* içinde (s. 168-185). İstanbul: YEM.
- Tanyeli, U.** (2013). *Rüya, İnşa, İtiraz: Mimari Eleştiri Metinleri*. İstanbul: Boyut.
- Tanyeli, U.** (2017). Mimarlık! Yeni Bir Zanaat. *TMMOB Mimarlar Odası İzmir Şubesi Mimarlık Haftası Etkinlikleri*. İzmir Mimarlar Odası, İzmir: Kasım, 7. Erişim: 5 Şubat 2018, https://www.youtube.com/watch?v=ZpQ-_b5ysVs.
- Teori.** (t.y.). *Nişanyan Sözlük: Çağdaş Türkçenin Etimolojisi*. Erişim: 8 Mart 2018 tarihinde <http://www.fattinger-orso.com/info/about.html>
- Thornton, E.** (2018). *Yaratıcı bir Çokluk: Deleuze ve Guattari'nin Felsefesi*. Erişim: 8 Nisan 2018, <https://dunyadanceviri.wordpress.com/2018/03/03/yaratıcı-bir-cokluk-deleuze-ve-guattarinin-felsefesi-edward-thornton/>
- Till, J.** (2009). *Architecture Depends*. Cambridge: The MIT Press.
- Urban Think Tank.** (t.y.). Erişim: 28 Mart 2018, <http://u-tt.com/project/metro-cable/>
- van Toorn, R.** (2004). Hayallerin Sonu mu? Güncel Hollanda Mimarlığında Gerçeklik Tutkusu ve Bunun Sınırları. A. K. Stykes (Ed.), *Yeni Bir Gündem İnşa Etmek: Mimarlık Kuramı 1993-2009* içinde (G. Akyürek, Çev.). İstanbul: Küre Yayınları.
- van Toorn, R.** (2017). Repositioning. Theory Now. Don't Excavate, Change Reality!. T. Stoppani, G. Ponzo, & G. Themistokleous (Eds.), *This Thing Called Theory* içinde (s. 252). New York: Routledge.
- Wallerstein, I.** (2009). *Bildiğimiz Dünyanın Sonu: Yirmi Birinci Yüzyıl için Sosyal Bilim*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Wigley, M.** (2016). Flaş Teorisi. J. Graham, & M. Wigley (Eds.), *2000+Mimarlık Teorisinin Acil Sorunları* içinde (A. Erol, Çev., s. 245-261). İstanbul: Janus.
- Yırtıcı, H.** (2005). *Çağdaş Kapitalizmin Mekansal Örgütlenmesi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Yirtıcı, H., & Uluoğlu, B. (2004). Mekanın Altyapısal Dönüşümü. *İTÜ DERGİSİ/a*, 3(1), 43-52.

Zourabichvili, F. (2008). *Deleuze: Bir Olay Felsefesi*. (A. U. Kılıç, Çev.) İstanbul: Bağlam.

Url-1 < <http://www.elementalchile.cl/en/projects/quinta-monroy/>>, erişim tarihi 28.03.2018

Url-2 <<http://andreabrennen.com/index.php?/other-projects/office-for-unsolicited-architecture/>>, erişim tarihi 30.03.2018

Url-3 <<http://static1.architectforum.hu/files2012/n00/03/59/64/aaa-ecobox.jpg>>, erişim tarihi 18.03.2018

Url-4 <<http://www.urbantactics.org/projects/ecobox/ecobox.html>>, erişim tarihi 18.03.2018

Url-5 <<https://kentselstrateji.com/proje/81-kent-81-vizyon/>>, erişim tarihi 01.04.2018

Url-6 <<http://www.fattinger-orso.com/projects/addon.html>>, erişim tarihi 29.03.2018

Url-7 <<https://supermachine.co/2015/02/02/the-labyrinth-10-cal-tower-complete-images/>>, erişim tarihi 19.03.2018

Url-8 < <http://rozanamontiel.com/proyectos/cancha/>>, erişim tarihi 29.03.2018

Url-9 <<http://marshallbrownprojects.com/SMOOTH-GROWTH>>, erişim tarihi 20.03.2018

Url-10 <<http://osa-online.net/cms/about-us/>>, erişim tarihi 29.03.2018

Url-11 < <http://khbt.eu/project/point-of-view/>>, erişim tarihi 01.04.2018

Url-12 < <https://www.ifdo.co/project/granby-space> >, erişim tarihi 22.03.2018

Url-13 <<http://u-tt.com/project/metro-cable/>>, erişim tarihi 10.03.2018

Url-14 <<https://www.archdaily.com/429744/metro-cable-caracas-urban-think-tank>>, erişim tarihi 08.3.2018

Url-15 <<https://www.fantasticnorway.no/?portfolio=revitalizing-kolstad>>, erişim tarihi 08.03.2018

ÖZGEÇMİŞ

Ad-Soyad : Ayşegül ÇAKAN
Doğum Tarihi ve Yeri : 29.12.1990 İzmir
E-posta : aysegulcakan2@ gmail.com

ÖĞRENİM DURUMU:

- **Lisans** : 2014 İTÜ, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü
- **Yükseklisans** :

MESLEKİ DENEYİM VE ÖDÜLLER:

- 2014-2015 yılları arasında Aytaç Architects'de mimar olarak çalıştı.
- 2015-2017 yılları arasında Gebze Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak çalıştı.
- 2017 yılından itibaren Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır.